

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи бакалавра

на тему: «Вплив стрит-арту на формування образу сучасного міста Харкова»

Виконала: студентка IV курсу бакалавру

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 – історія та археологія

Рядинська Валерія Павлівна

Керівник: к.і.н., доц. Іващенко Вікторія Юріївна

Рецензент: к.і.н., доц. Рачков Євген Сергійович

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ СТРИТ-АРТУ ЯК ВИДУ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА.....	13
1.1. Зародження та легалізація стрит-арту.....	13
1.2. Генезис стрит-арту в Україні та Харкові.....	23
РОЗДІЛ II. ФЕНОМЕН ХАРКІВСЬКОГО СТРИТ-АРТУ.....	38
2.1. Харківський стрит-арт: проблеми класифікації.....	38
2.2. Харківська стрит-арт-спільнота: склад та основні характеристики.....	45
РОЗДІЛ III. ВУЛИЧНИЙ ЖИВОПИС У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ХАРКОВА).....	58
3.1. Харківський стрит-арт як елемент міського тексту.....	58
3.2. Проблеми музеєфікації та реставрації стрит-арту.....	67
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	82
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Культурним феноменом, що поставив увесь світ перед невідворотністю прогресу і силою впливу мистецтва на урбаністичний простір та життя людей, став стрит-арт. Незважаючи на складну історію становлення і все ще неоднозначне ставлення, те, що називають вуличним мистецтвом в останні десятиліття набуло значної популярності. Утім, вже сьогодні деякі знавці починають говорити про помітний спад інтересу до практик вуличного мистецтва в Європі та Америці, у той час як в Україні, зокрема у Харкові, спостерігаються діаметрально протилежні процеси. На сучасному етапі стрит-арт є важливою частиною урбаністичної культури Харкова.

Явище харківського стрит-арту є певною мірою унікальним: виникнувши абсолютно стихійно, воно має чи не найдавнішу в Україні історію, і сьогодні є єдиним прикладом часткової легалізації вуличного мистецтва у країні. **Актуальність** дослідження стрит-арту в контексті формування образу міста, полягає в необхідності визначити роль та ступінь залучення такого мистецько-урбаністичного явища як вуличний живопис, у становленні обличчя багатомільйонного міста, яким є Харків. Будучи різновидом стихійного суспільно-мистецького прояву, стрит-арт, з огляду на останні події, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, все більше розглядається як важлива форма волевиявлення українського суспільства та різновид комунікації між українцями і громадянами інших країн. Ця тема є майже не розробленою у вітчизняній історіографії, адже наразі робляться лише спроби локальних підрахунків та аналізу¹.

Об'єктом дослідження постає харківський стрит-арт.

Предметом виступає вплив вуличного мистецтва Харкова на формування образу міста в контексті розвитку стрит-арту у світі.

¹ Мусієнко Н. Public art у просторі сучасного міста. Київська практика // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2010. Вип. 7. С.136-149.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1960-х до сьогодення. Нижня хронологічна межа обумовлюється часом появи у світі перших графіті, верхня активним розвитком стрит-арту на сучасному етапі, зокрема в Україні та Харкові, в тому числі після початку повномасштабного вторгнення.

Метою роботи є визначення впливу стрит-арту на формування образу міста на прикладі Харкова. Виходячи з мети, перед нами постають наступні **завдання:**

- дослідити історію становлення та еволюції вуличного живопису у світі та Україні, зокрема в Харкові;
- визначити характер функціонування стрит-арту в урбаністичному просторі міста;
- виявити ключові особливості харківського стрит-арту та встановити його тематичну, текстуальну та образну складові;
- проаналізувати роль і вплив особистісного фактору на характер харківського вуличного живопису;
- провести систематизацію наявних робіт за допомогою створення типологізацій стрит-арту;
- сформулювати ключові проблеми музеєфікації та реставрації стрит-арту, виходячи з ключових особливостей явища.

Історіографія питання. Через новизну і, значною мірою, локальність порушеного нами питання історіографічна база дослідження не є розлогою. Дослідження феномену стрит-арту та його характерних особливостей як явища, зумовили звернення до робіт, присвячених теоретичним аспектам мистецтва загалом і його сучасним напрямам та формам зокрема. До них можна віднести праці Р. Бердана¹, А. Ю. Демшиної², Г. Стельмащука³, а також узагальнюючі роботи з мистецтвознавчого аналізу як «Аналіз та інтерпретація

¹ Бердан Р. Композиция и элементы визуального искусства / Р. Бердан; пер. с англ. Анастасия Родригес. URL: <https://photo-monster.ru/books/read/kompozitsiya-i-elementyi-vizualnogo-iskusstva.html> (Дата звернення 28.03.23)

² Демшина А. Визуальные искусства в ситуации глобализации культуры: институционный аспект // автореферат 2011. 28 с.

³ Стельмащук Г. Багатовекторність сучасного мистецтва // Сучасне мистецтво. 2015. №11. С. 37-39.

витворів мистецтва»¹. Особливу увагу слід звернути на працю К. І. Станіславської, яка досліджує явище графіті як візуальну мистецько-видовищну форму сучасної постмодерної культури. У виданні розглядаються питання транскультурності феномену вуличного мистецтва, його види, соціокультурні та мистецькі особливості².

Проблемним наразі залишається і визначення самого явища «стрит-арту» та розрізнення його з такими суміжними поняттями як «графіті», «публічне мистецтво» та ін. Серед дослідників не існує єдиної думки, яке з цих визначень вважати ширшим, але останнім часом все популярнішою стає визначення, що стрит-арт (street-art з англ. «вуличне мистецтво») включає в себе такі форми мистецтва, як графіті, трафарети, перформанси та ін³. В очах громадськості стрит-арт тривалий час перебував у статусі явища хіба що не маргінального, ще й сьогодні графіті нерідко розглядається як одна з форм соціальної дезорганізації та асоціюється з вандалізмом⁴.

Потреба проведення аналізу та створення власних типологізацій задля систематизації вуличного мистецтва Харкова, враховуючи специфічні особливості притаманні вуличному мистецтву міста, зумовили звернення до ряду досліджень, присвячених проблемам класифікації. Такими є роботи Боса й Р. М. Помар⁵, Д. Козловської⁶, і зокрема праця А. Деміна та В. Кашкіна «Взаємодія мови і середовища у текстах графіті» зосереджена на встановленні різних видів графіті, і зокрема, на політичних, а також вивченні їхньої участі

¹ Анализ и интерпретация произведения искусства. / Под ред. Н. А. Яковлевой. 3е изд., СПб.: Издательство «Лань»; Издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2018. 720 с.

² Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія // вид. друге, перероб. і доп. К. НАКККіМ, 2016. 352 с.

³ Гаврилаш І. С. Муралі та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності // Культура України. 2018. №62. С. 235-244.

Мурал или пропал: словарь стрит-арта. URL: <https://artguide.com/posts/1402> (Дата звернення: 05.03.23)

⁴ Чистякова М. Г. Стрит-арт в контексте вызовов современности // Известия АГУ «Философия, социология и культурология». 2011. №2. С. 210-213.

⁵ Álvarez F. B., Pomar R. M. Sociología de la reciprocidad lingüística: Las pintadas de la Facultad de Ciencias Políticas y Sociología de la Universidad Complutense (1986-87) // Comunicación y lenguaje juvenile. Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1989. С. 99-116.

⁶ Kozłowska D. Postmodernizm kulturowy w Polsce na przykładzie Pomaranczowej Alternatywy i graffiti: Polska specyfika zjawisk i ich konteksty światowe (MA thesis). 1992.

в передвиборних компаніях¹. В українській історіографії зазначене питання представлено напрацюванням З. В. Кайс «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті»², де авторка пропонує поділяти за знаковою формою, сферою комунікації та функціями графіті. Зокрема, для цієї частини дослідження важливим було визначення найбільш підходящої форми розподілу відомостей у межах систематизації інформації. Відтак було розглянуто ключові відмінності між типологізацією та класифікацією і визначено найкращий варіант з огляду на специфіку матеріалу, що систематизується³.

Дослідження стрит-арту як явища неможливе без розгляду його історії як в світовому масштабі, так і в українському. Найбільш відомими на сьогодні роботами з історії світового стрит-арту є дослідження Роджера Гастмана та Калеба Нілона Роджера Гастмана (*Art in the Streets*⁴; *The history of american graffiti*⁵; *Street world: urban art and culture from five continents*⁶). Якщо говорити про український вимір, то історія вуличного мистецтва у країні вивчалася багатьма дослідниками, як в масштабах всієї країни (Т. Міронова)⁷, так і Харкова зокрема (О. Янкул)⁸. Були використані також узагальнюючі роботи, що досліджують взаємодію стрит-арту з урбаністичним простором міста: наприклад, праця А. Ю. Заславскої⁹, в якій аналізуються особливості та основні напрямки сучасного стрит-арту, а також демонструється застосування стрит-арту в архітектурному міському середовищі; або напрацювання

¹ Демин А.А., Кашкин В.Б. Взаимодействие языка и среды в текстах граффити // Язык, коммуникация, социальная среда. №1, 2001. С.19-25

² Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті : дис. // Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт». 2015. С. 48-50

³ Настасяк І. Співвідношення поняття типологізація з суміжними поняттями // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. №. 61. С. 37-44.

⁴ Gastman R., Deitch J., Rose A. *Art in the Streets* // Skira Rizzoli. 2011. 320 с.

⁵ Gastman R., Neelon C. *The History of American Graffiti* // HarperCollins. 2011. 400 с.

⁶ Gastman R., Neelon C., Smyrski A. *Street World: Urban Art and Culture from Five Continents* // Harry N. Abrams. 2007. 384 с.

⁷ Міронова Т. Мистецтво вуличної хвилі: історичний аспект розвитку в Україні // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том III: Констатації та діалоги в просторі науки та освіти [колективна монографія]. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт. 2020. 380 с.

⁸ Янкул О. М. Масове мистецтво або мистецтво для мас: стрит-арт у Харкові // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Історія». 2020. №. 57. С. 316-330

⁹ Заславская А. Ю., Серова М. М. «Стрит-арт» или искусство уличных интервенций // Вестник СГАСУ. Градостроительство и архитектура. 2012. № 1. С. 11-16.

Г. Коломієць «Мистецтво як спосіб бути у світі або до питання про комунікативну функцію мистецтва», яка розглядає мистецтво як спосіб буття у цьому світі, що виконує багатозначну комунікативну функцію, будучи способом естетичної, ціннісної взаємодії людини і з собою, і з суспільством¹. Варто також згадати напрацювання Н. Булавіної², дослідження Н. Мусієнко³, які дають нам можливість сформулювати уявлення про становище урбаністичних арт-практик в Україні, зокрема надаючи локальний аналіз київського стрит-арту. Спроба такого аналізу робиться також на прикладі Луцька (А. Гребенюк⁴) та Харкова (О. Янкул⁵).

Оскільки для визначення впливу вуличного живопису на образ міста необхідним є виявлення його тематичної та сюжетної наповнюваності, ми зверталися до праць, присвячених текстуальності мистецтва, у тому числі й стрит-арту. Це роботи Н. І. Єфимової⁶, І. Д. Костачі⁷ та А. В. Палкової⁸. Разом з цим стрит-арт як сукупність неофіційних публічних «текстів», представлених написами і малюнками, є специфічним феноменом сучасної міської культури, який знаходиться на перетині матеріального та символічного світів, що дозволяє проводити його аналіз з семіотичних позицій⁹. З текстом, у вузькому розумінні слова, стрит-арт поєднується через

¹ Коломієць Г. Искусство как способ быть в мире или к вопросу о коммуникативной функции искусства // Вестник ОГУ. 2007. №7. С. 158-162.

² Булавіна Н. Неслухняне мистецтво теперішнього часу // Сучасне мистецтво. 2007. Вип. 4. С. 40-48.

³ Мусієнко Н. Public art у просторі сучасного міста. Київська практика // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2010. Вип. 7. С.136-149.

⁴ Гребенюк А. Графіті Луцьку як феномен міського середовища // Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень». 2016. URL:

https://www.academia.edu/28704470/%D0%93%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%82%D1%96_%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%8F%D0%BA_%D1%84%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0?source=swp_s_hare (Дата звернення: 22.02.2023)

⁵ Янкул О. М. Масове мистецтво або мистецтво для мас: стрит-арт у Харкові // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2020. Серія "Історія". Вип. 57. С. 316-330.

⁶ Єфимова Н. И. Граффити как элемент городского «текста» // UNIVERSUM: Филология и искусствведение. 2017. № 12(46). С. 4-6.

⁷ Costache I. D. «The truth in painting» or in text?: The dialogue between studio art and theory in education. URL: <http://aesthetics&online.org/ideas/costache.html> (Дата звернення: 28.12.2022)

⁸ Палкова А.В. Граффити как средство коммуникации: аспекты понимания текстов граффити // Горизонты психолінгвістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, посвященої 80- летию профессора, заслуженного деятеля науки РФ А.А. Залевской. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2009. С. 207-211.

⁹ Сосур Ф. Курс загальної лінгвістики // Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи. 1998. С. 87.

одну зі своїх складових – графіті, якому притаманні такі стилі як тегінг або неймінг, коли основною смисловою і сюжетною одиницею виступає саме слово¹.

Дослідження самого образу міста ґрунтується на класичних працях Кельвіна Лінча², де він розглянув комплекс психологічних, і соціальних особливостей сприйняття поняття «образ міста», а також навів класифікацію образу міста (шляхи, кордони, район та ін.). А також роботі Н. Анциферова³, в якій автор працював над описом елементів міста і встановлення між ними зв'язку для визначення характеру їхньої взаємодії, та К. Глазкова⁴, що досліджує образ міста з допомогою ментальних карт, фокусуючись на взаємозв'язку між людиною і топографією міста.

Особливе місце посідає література, що стосується технічного боку питання – створення бази даних, особливостей її збирання та використання у сфері гуманітарних наук⁵.

Звичайно, через те що стрит-арт є сучасним явищем, багато інформації про нього з'являється в якості інтернет-публікацій або на особистих сторінках митців чи організацій, що займаються «вуличною» культурою.

Джерельна база дослідження. Основою дослідження стали візуальні джерела, зокрема різні види харківського стрит-арту, як: мурали, графіті, інсталяції та ін., первинну інформацію з яких можна отримати за рахунок поверхневого аналізу зображення, адже в більшості випадків на самому об'єкті містяться відомості щодо його авторства, року створення. Важливим джерелом для дослідження стала створена нами раніше реляційна база даних харківського стрит-арту, побудована в системі управління базами даних (СУБД) Microsoft (MS) Access 2013. Загалом до бази даних увійшло

¹ Пирс Ч.С. Начала прагматизма // Перевод с английского, предисловие В. В. Кирюшенко, М. В. Колопотина. СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя. 2000. С. 48

² Линч К. Образ города // пер. с англ. В. Глазычева. М : Стройиздат. 1982. 328 с.

³ Анциферов Н. Пути изучения города как социального организма // 2-ге вид. допов. Л.: Сеятель. 1926. 150 с.

⁴ Глазков К. Экскурсия по городу: ментальные карты как инструмент изучения образа города // Мониторинг общественного мнения. 2013. №5 (117). С. 136-151.

⁵ Рачков Є. С. Технології баз даних у збереженні та дослідженні міської культурної спадщини // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2020. Серія "Історія". Вип. 57. С. 28-57.

426 об'єктів, включаючи роботи, створені вже після початку повномасштабної війни. Більшість матеріалів вводиться до наукового обігу вперше.

Важливим джерелом для вивчення феномену харківського стрит-арту стали віртуальні карти стрит-арту, які наразі виступають одними з небагатьох наявних баз робіт з хоча б частковим переліком існуючих у місті стрит-арт об'єктів. До того ж саме карти дають можливість проаналізувати географічне розташування стрит-арту, виявити райони, які є найбільш популярними у стрит-райтерів, прослідкувати видове різноманіття стрит-арту в залежності від його місцезнаходження – центр міста чи спальні райони. Окрім того, у більшості випадків карти мають певний мінімальний об'єм інформації про занесені до них роботи. Значно повніше така інформація представлена у наукових базах даних, як створена в межах проєкту CityFace¹. Утім, в даному випадку кількість занесених до бази даних робіт є дуже невеликою, що не дозволяє їй повною мірою репрезентувати харківський стрит-арт.

Ще однією, не менш важливою, складовою дослідження стали писемні джерела, зокрема данні періодики, представлені статтями про стрит-арт, рецензіями, або відгуками щодо конкретних робіт у місті, інтерв'ю з митцями, подкастами. Інтерв'ю з митцями та подкасти виступають невід'ємною частиною дослідження, адже дозволяють отримати інформацію безпосередньо з «джерела» походження витвору, що часто стає ключем для дешифрування ідей і мотивів стрит-арту. Зокрема нами було залучено до роботи два інтерв'ю власного авторства, проведених з Анастасією Худяковою² та Гамлетом Зінковським в рамках презентації його виставки «365 днів» (2020)³. Після інтерв'ю найзручнішим шляхом слідкування за творчістю вуличних митців є особисті сторінки художників у соціальних мережах. Зокрема для пошуку

¹ Про мету й завдання наукового проєкту CityFace // CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/project.html> (Дата звернення: 30.04.2023)

² Влияние стрит-арта на формирование образа города (на примере Харькова) : [інтерв'ю з чл. сп. худ. України А. Худяковою / записала В. Рядинська] // Аудиторія. 2021. 25 жовт. С. 10–11.

³ Виставка 365 днів Гамлета Зінковського : [інтерв'ю з худ. Г. Зінковським / записала В. Рядинська] // Аудиторія 5-58. 2020. 12 лют.

необхідної інформації активно використовувалися сторінки Анастасії Худякової, Гамлета Зінковського, райтера @zloy_bosh та творчого об'єднання Kailas-V.

Головним чином до уваги бралися статті місцевих та загальноукраїнських ЗМІ (інтернет-версій видань), зокрема, «Вечірній Харків», KHARKIV TODAY, Медіагрупа Накіпіло, VGORODE, Суспільне, ТСН, Ukrainian та ін. Задля розгляду даного питання періодика виступає вкрай важливим джерелом, адже дозволяє дізнатися і простежити еволюцію суспільної думки та ставлення до стрит-арту як городян, так і влади. Різноманітні рецензії та оцінки дозволяють дізнатися думку спеціалістів щодо конкретної роботи, або загалом творчості автора. Особливою складовою у даному питанні є діловодні документи та офіційні повідомлення Харківської міської ради, що містяться на відповідному сайті¹, а також дозволи на створення малюнків на замовлення, розпорядження про проведення конкурсів та фестивалів. Важлива інформація щодо історії стрит-арту містилася в правових документах, зокрема у резолюції Євросоюзу, щодо боротьби з нелегальними графіті², та юридичною теорією «Розбитих вікон»³. Інформація з них дозволяє дослідити процес легалізації стрит-арту та масштаби його поширення у місті.

Вагомим джерелом інформації з даного питання виступають матеріали соціальних мереж. Завдяки створеним у них товариствам та активності самих авторів чи їхніх фанатів з'являється можливість дуже швидко дізнаватися про нові стрит-арт об'єкти. Серед таких групи «Street Culture»⁴ та «Мурали Харкова»⁵ створені у мережі Facebook.

¹ Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkov.ua/> (Дата звернення: 28. 07. 2022)

² European Parliament resolution on the thematic strategy on the urban environment (2006/2061(INI)). URL: https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9935b309-54b0-4793-8a4d-6af745b48009.0005.02/DOC_84&format=PDF (Дата звернення: 31.01.2023)

³ Kelling George L., Wilson James Q. Broken Windows: The police and neighborhood safety // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> (Дата звернення: 03.03.2023)

⁴ Street Culture. URL: <https://www.facebook.com/streetculture.net> (Дата звернення: 28. 09. 2022)

⁵ Мурали Харкова. URL: <https://www.facebook.com/mural.kh.ua/> (Дата звернення: 28. 10. 2022)

Тема дослідження та особливості його джерельної бази визначили відповідні **методи дослідження**. Задля вирішення поставлених нами завдань було використано ряд загальнонаукових принципів дослідження, у першу чергу, це – метод спостереження та метод вимірювання, аналітичний метод, дослідницький, пошуковий, логічний, узагальнюючий. Було також застосовано соціологічні методи дослідження, зокрема, контент-аналіз та описове дослідження для вивчення ставлення жителів міста, представників влади та самих художників до стрит-арту. Метод створення бази даних дозволив зібрати та систематизувати емпіричний матеріал харківського стрит-арту. Методи мистецтвознавчого аналізу дозволили дослідити явище стрит-арту, визначити його видові особливості, систематизувати інформацію у декілька типологізацій. Було залучено системний підхід для визначення символіки стрит-арту як складової урбаністичного «тексту» міста. Семіотичний метод уможливив визначення стрит-арту як семіотичного засобу. Також було застосовано концепцію знака Ч. Пірса¹, та тлумачення символу Р. Барта². Для співвіднесення текстів стрит-арту з урбаністичним простором було використано концепцію образу міста К. Лінча³. Для дослідження соціального навантаження харківського стрит-арту, його взаємодії з урбаністичним простором міста було задіяно емпіричні методи включеного спостереження та інтерв'ю.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у вітчизняній історіографії було проведено комплексний аналіз стрит-арту міста Харкова крізь призму урбаністичних та історичних підходів для визначення його впливу на формування образу міста. Зокрема було якісно та кількісно проаналізовано харківський стрит-арт і вперше за допомогою типологізацій

¹ Пірс Ч.С. Начала прагматизма // Перевод с английского, предисловие В. В. Кирюченко, М. В. Колопотина, СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. 352 с.

² Барт Р. Б. Избранные работы: Семиотика: Поэтика // Пер. с фр. составление, перевод на русский язык и комментарии. «Прогресс». 1989.

³ Линч К. Образ города // Пер. с англ. В.Л. Глазычев; Составитель А.В. Иконников; Под редакцией А.В. Иконникова. М.: Стройиздат. 1982. 328 с.

систематизовано його складові. Задля розробки цього питання нами було створено найбільш повну базу даних, що включила в себе 426 об'єкти.

Практичне значення роботи полягає в можливості її подальшого використання для розробки окремих аспектів історії стрит-арту в Україні в цілому, та окремих міст зокрема, музеєзначих тематик та проблем збереження вуличного живопису, переосмисленні його як урбаністичного феномену сучасності, що представляє не тільки і не стільки мистецьку складову життя сучасних міст, але й специфічну практику фіксування суспільством певних аспектів життя або подій. Результати дипломної роботи можуть бути використані в якості додаткових матеріалів при підготовці курсів з міської антропології, музеєзнавства та мистецтвознавства.

Робота отримала **апробацію** в межах участі в XL Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Краєзнавчі студії у вимірах сучасності, ретроспективі і перспективі», присвяченій 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (1772-1794), 77-ї Міжнародної конференції молодих учених «Каразінські читання», а також виступу на засіданні студентського наукового гуртка «Історіографії, джерелознавства та СІД». За результатами виступів були підготовлені публікації у періодичних виданнях¹.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

¹ Рядинська В. Харківський стрит-арт: проблеми класифікації // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 76-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С 64-66.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ СТРИТ-АРТУ ЯК ВИДУ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Зародження та легалізація стрит-арту

Стрит-арт – один із різновидів сучасного мистецтва, що набув популярності на початку XXI століття. Пропагуючи відкритість, доступність, силу мистецтва, вуличний живопис став не тільки яскравим та наглядним засобом вираження своїх думок художниками-неформалами, а й відчутною рушійною силою культурних та урбаністичних процесів у світі. Стрит-арт пройшов довгий шлях зміни статусу, перетворившись із «вандалізму» на «мистецтво», проте наразі теоретичне осмислення явища все ще перебуває на початковому етапі узгодження та уніфікації загальних дефініцій.

Проблемними є визначення та розрізнення таких понять як «стрит-арт» / «public art» / «графіті» / «мурал». Серед світової дослідницької спільноти наразі не існує однастайності думок щодо того, яке поняття вважати ширшим.

Термін «графіті» виник ще до усвідомлення вуличного мистецтва як самостійного культурного феномена і позначає будь-які текстові або графічні зображення, зроблені на вертикальній поверхні за допомогою фарби чи шляхом прошкрябування. Зважаючи на те, що «графіті» також має на увазі техніку створення написів або малюнків аерозольними фарбами, нам здається доцільним обмежити це поняття саме таким визначенням.

Схожою є ситуація з поняттям «мурал», яким нерідко називають усі вуличні малюнки, окрім безперечних проявів вандалізму, однак у наукових і художніх колах під «муралами» частіше за все мають на увазі великий художній розпис, створений на торцевих стінах будинків¹. Тобто муралізм, як і графіті, є однією зі складових стрит-арту, що детальніше буде розглянуто у наступних розділах.

¹ Голуб О. Є. Мурал // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-70272> (Дата звернення: 31.01.2023).

На сьогоднішній день у світовій практиці сформувалося таке визначення стрит-арту: стрит-арт (англ. street art – вуличне мистецтво) – образотворче мистецтво, відмінною особливістю якого є яскраво виражений урбаністичний стиль¹. Попри те, що єдиної усталеної термінології наразі не існує, все більше дослідників, у тому числі вітчизняних, сходяться на думці, що поняття стрит-арту є ширшим² і об'єднує в собі значну кількість діяльностей, таких як друк некомерційних постерів, застосування трафаретної графіки на фасадах будівель й інших об'єктах міського середовища, проектування різних скульптурних інсталяцій і т. д.

Дещо масштабнішим є поняття public art-у. Ним позначається будь-який витвір мистецтва чи дизайну, що створюється аби бути встановленим у публічному просторі, часто просто неба, і який орієнтований на непідготовленого глядача³.

Оскільки стрит-арт є одним з проявів урбаністичної культури, нам здається доцільним розглядати його історію з моменту появи вуличного мистецтва у сучасних містах.

Прото-версія вуличного мистецтва – графіті – з'являється в 1960-х роках у США, як засіб маркування, який філадельфійські банди використовували для позначення контрольованих ними територій. Написи представляли собою імена, або назви угруповань і робилися крейдою або фарбою. У 1965 році тим самим почав займатися Дерріл МакКрей, відомий сьогодні як «батько» сучасного графіті. МакКрей, прагнучи швидкого визнання, залишав напис зі своїм псевдонімом CORNBREAD на тих же стінах, що і банди. У вересні 1967 року CORNBREAD почав писати в північному районі Філадельфії, а потім і по всьому місту, змінивши Magic Marker на аерозольну фарбу⁴.

¹ Заславская А.Ю. «Стрит-арт» или искусство уличных интервенций // Вестник СГАСУ. Градостроительство и архитектура. 2012. № 1.

² Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2018. №. 37. С. 241-254.

³ Мусієнко Н. Public art у просторі сучасного міста: Київська практика // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2010. №. 7. С. 136-149.

⁴ Gastman Roger, Neelon Caleb. The History of American Graffiti.// URL: <https://www.allcity.fr/pdf/allcity-the-history-of-american-graffiti.pdf> (Дата звернення: 31.01.2023)

На початку 1970-х років ідея створення графіті швидко поширюється територією Нью-Йорку. Зачинателем став Такі – підліток з Манхеттену, який писав ім'я та номер своєї вулиці скрізь, куди б він не їхав. Його напис «ТАКІ 183» з'являвся на станціях метро, вагонах метрополітену, по всьому місту, на стінах уздовж Бродвею, у міжнародному аеропорту Кеннеді, у Нью-Джерсі, Коннектикуті, по всьому штату Нью-Йорк. (Додаток1) Явище стало настільки поширеним, що породило сотні імітаторів, серед яких Джо 136, БАРБАРА 62, ЕЛЕ 159, ЯНК 135 та інші, а згодом виокремилася в цілий вид графіті – неймінг (від англ. name – ім'я). Проте, незважаючи на значну кількість учасників, райтинг (від англ. writing – писати) оформлювався як субкультурне явище зрозуміле і поширене у вузьких колах, між якими відбувалася комунікація.

У 1973 році робиться перша спроба музеєфікації вуличного мистецтва. Ініціатива належала Хьюго Мартінесу – студенту-соціологу, який організував в одній з галерей Нью-Йорку виставку графіті. Він також створює організацію UnitedGraffitiArtists (UGA), яка мала на меті розвиток творчої складової графіті, комерціалізацію та репрезентацію у ЗМІ. Цей момент називають «перехідним періодом у популяризації графіті і лояльному ставленні до нього як з боку суспільства, так і з боку держави»¹. Свідчити про це може також чи не найперше зафіксоване використання поняття «стрит-арт»: в 1975 році Роберт Зоммер використав термін «street-art» для позначення настінних розписів і настінного мистецтва, які були «формою мистецтва, спрямованою на спілкування з масами мешканців і перехожих, яка планується та схвалюється для виставок у громадських місцях»².

Наступні декілька років називають «золотим часом» бомбінгу – нанесення якомога більшої кількості малюнків або написів аерозольною фарбою за максимально короткий час. Основним полігоном для його розквіту

¹ Пригарина И. А. Стрит-арт: можно ли улицу поместить в музей? //Вопросы музеологии. 2020. Т. 11. №. 1. С. 311.

² Blanché U. Street Art and related terms //SAUC-Street Art and Urban Creativity. 2015. Т. 1. №. 1. С.33.

стало нью-йоркське метро. 4 липня 1976 року Caine, Mad 103 і Flame One було створено перший whole train (повністю розфарбований потяг), який також називали the freedom train (поїзд свободи)¹.

З настанням 1980-х років фарбу почали активно змивати з вагонів метро, а за малювання на стінах і продаж балончиків з фарбою з'явилася кримінальна відповідальність. Активна боротьба із графіті була наслідком застосування нью-йоркською поліцією на практиці «Теорії розбитих вікон» (Breaking windows Theory), запропонованої Дж. Вілсоном та Дж. Келлінгом у статті журналу «Атлант» в 1982 році². Згідно неї різноманітні мілкі ознаки безладу (зокрема розбите вікно) та недотримання громадянами прийнятних норм поведінки провокують оточуючих на аналогічну або ще більш деструктивну форму поведінки³. Зусилля поліції в поєднанні з програмами, спрямованими на «очистку міста» на довгий час закріпили у свідомості суспільства статус вуличного мистецтва як маргінального явища.

Одночасно з цим у Нью-Йорку починають з'являтися альтернативні майданчики для стрит-арту, спрямовуючи, у першу чергу, самих митців у бік декриміналізації вуличного живопису. Першопрохідниками були невеликі приватні галереї FashionModa і FunGallery, які дали можливість повноцінно репрезентувати графіті на територіях свого виставкового простору. У 1981 році нью-йоркський Музей сучасного мистецтва організував виставку «NewYork/NewWave», яка остаточно відкрила публіці графіті як нове явище в мистецтві, після чого це стає мейнстрімом⁴.

В цей же час техніки й ідеї графіті переймає субкультура хіп-хопу, зробивши вуличне мистецтво одним зі своїх маркерів як брейк-данс і реп. Цей процес яскраво ілюструє вихід декількох документальних фільмів про

¹ История граффити // Urban Roots. URL: http://urbanroots.ru/graffiti-info/graffiti_history (Дата звернення: 31.01.2023)

² Kelling George L., Wilson James Q. Broken Windows: The police and neighborhood safety // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> (Дата звернення: 03.03.2023)

³ Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування // Питання боротьби зі злочинністю. 2020. №. 39. С. 67-72.

⁴ Пригарина И. А. Стрит-арт: ... С. 311

культуру графіті й хіп-хопу, зокрема «Style Wars» (1983) та «Wild Style» (1983)¹.

Друга половина 1980-х років стає справжнім «бумом» у розвитку стрит-арту, адже серед вуличних художників з'являються митці з профільною освітою. Цей час деякі дослідники (І. А. Пригаріна) називають періодом «пост-графіті», тобто форми вуличного мистецтва, народженої на стику вуличного графіті та більш класичного (в певному сенсі галерейного) живопису². До найбільш яскравих представників пост-графіті відносять неоекспресіоністів Жана-Мішеля Баскію, засновника поп-арту Енді Воргола, а також Кіта Гарінга. Результатами їхньої плідної праці стало прийняття суспільством стрит-арту як частини мистецтва: картини, представлені на першій персональній виставці, тоді ще виключно вуличного художника Жана-Мішеля Баскії, продали в повному обсязі, хоча в ролі полотен виступали ящики, двері, вікна і навіть холодильники³.

Діяльність Кіта Гарінга, художника за професією, в якості стрит-райтера, призвела до значних змін у сприйнятті вуличного мистецтва широким загалом. Зокрема художником було організовано багато громадських проєктів із залученням стрит-арту. Такими були мурал, створений до 100-річчя статуї Свободи в 1986 році, над яким Гарінг працював з 900 дітьми, майстер-класи з малювання для дітей у школах і музеях Нью-Йорка, Амстердама, Лондона, Токіо та Бордо, а після діагностики у митця СНІДу, ним було засновано «Фонд Кіта Гарінга», який мав надавати фінансування та зображення для організацій із боротьби зі СНІДом⁴.

Саме в 1980-ті стрит-арт поширюється на території європейських країн. Головним осередком стрит-арту на континенті стає Париж. Зачинателем

¹ Крылов С. Н. К вопросу формирования стрит-арта как направления в искусстве // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. 2015. №. 8 (51). С. 73-80.

² Пригарина И. А. Стрит-арт: ... С. 311

³ 5 фактів, які потрібно знати про Жана-Мішеля Баскія // Vogue.UA. 2019. 22 груд. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/5-faktov-kotorye-nuzhno-znat-o-zhane-mishele-baskiya-31667.html> (Дата звернення: 03.03.2023)

⁴The Keith Haring Foundation. Bio.// URL: <https://www.haring.com/!/about-haring/bio> (Дата звернення: 03.03.2023)

французького стрит-арту вважається Blek le Rat, який створював свої роботи за допомогою трафаретів. Популярність митець отримав завдяки зображенню на стінах Парижа щурів, яких вважав єдиними по-справжньому вільними істотами. Пізніше художник почав малювати портрети – першим став портрет ірландця, який кричить на англійських солдатів, що стріляють у нього. Малюнок був зроблений за дійсним фото-вихідником¹. На стінах Парижа також знайшли місце й іронічні «знущання над логотипами» від художника з псевдонімом «Zevs». Цей сучасний анонімний французький графіті-художник, став відомим завдяки своїй серії «Ліквідація», у межах якої він перетворював упізнавані логотипи на щось, що не викликало довіри. Серед логотипів відомих компаній, що зазнали перетворень, були Chanel, McDonald's, Giorgio Armani, Louis Vuitton, Coca-Cola та Apple².

Одним із найграндіозніших графіті-полотен стала західна сторона Берлінської стіни, на якій з'явився малюнок генерального секретаря ЦК СЕПН Еріха Хонеккера і генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, які цілуються. Це настінне «полотно» обрамлене написом «Господи, допоможи мені вижити серед цієї смертної любові». (Додаток 2) Арт-об'єкт створив росіянин Д. Врубель. Художник змалював «сюжет» з фотознімку кореспондентки газети Frankfurter Allgemeine Барбари Клем, зробленого нею на святкуванні 30-річчя НДР³. Після знесення стіни її залишки надали 118 художникам, щоб створити галерею під відкритим небом. Можна сказати, що в Європі це була одна з перших галерей стрит-арту.

У 1990-х роках починається творчий шлях одного з найвідоміших вуличних художників сучасності – Бенксі. Його справжнє ім'я досі залишається невідомим. Поціновувачі творчості Бенксі захоплюються тим, як він із вандала, який розписував стіни у Великій Британії в 1990-х роках, став художником, чії роботи коштують кількадесят мільйонів доларів на аукціонах

¹ Карпова К. Что было до Бэнкси: история мирового стрит-арта за 10 минут // ВІТ. UA. 2016. 8 груд. URL: https://bit.ua/2016/12/street_art/ (Дата звернення: 31.01.2023)

² Zevs: Biography // Artnet URL: <http://www.artnet.com/artists/zevs/> (Дата звернення: 31.01.2023)

³ Рябкова В. Поцелуй меня на фоне Брежнева! // DW. 2012. 9 лист. URL: <https://www.dw.com/ru/поцелуй-меня-на-фоне-брежнева/a-16368210> (Дата звернення: 31.01.2023)

у Великій Британії та Америці. Малюнки Бенксі частіше за все мають за сюжет соціально-політичні проблеми і, відповідно, з'являються в тих країнах, де такі проблеми наявні. Він також був одним з ініціаторів перших виставок стрит-арту в Європі. Перша «виставка» Бенксі відбулася на Рівінгтон-стріт у 2001 році, коли він і його колеги, вуличні художники, зібралися в тунелі біля пабу, зробивши там інтерпретовану виставку. Повноцінна виставка митця відбулася незабаром: вже в липні 2003 року на колишньому складі в Гакней було організовано шоу-виставку «Turf War», яка своєю карнавальною атмосферою вразила лондонську мистецьку публіку¹.

Початок XXI століття вивів стрит-арт на якісно новий рівень, що відзначилося, зокрема, поширенням у європейських країнах галерей, що почали спеціалізуватися на вуличному мистецтві. У 2001-му році в Парижі, а пізніше і в Швейцарії, почала працювати галерея стрит-арту «Speerstra», а також подібні галереї «Taxi Gallery» і «Vicious Gallery»². Того ж року в норвезькому місті Ставангер проходить один із перших фестивалів вуличного мистецтва – Nuart³.

У 2000-х роках, незважаючи на поширення вуличного живопису як мистецької течії, з'являються законодавчі обмеження на створення стрит-арту й графіті. Однією з перших країн в Європі негативний статус за вуличним мистецтвом закріпила Велика Британія: у 2003 році ENCAMS (англ. меморандум екологічних кампаній) була реалізована їхня найбільш відома кампанія «Зберегти Британію в порядку», метою якої було підняти усвідомлення негативного впливу графіті на громади та підприємства. Члени парламенту підписали петицію, наголосивши: «Графіті – це не мистецтво – це злочин. Від імені виборців та добросовісних людей, я підтримую цю кампанію і зроблю все можливе, щоб позбавити нашу громаду від цієї проблеми»⁴.

¹ Ellsworth-Jones W. The story behind Banksy // Smithsonian Magazine. 2013. С. 1-3.

² Пригарина И. А. Стрит-арт: ... С. 314

³ STREET ART #20 – the first street art festival in Norway. // Ecency. 2019. URL: <https://ecency.com/art/@digi-me/street-art-20-the-first-street-art-festival-in-norway> (Дата звернення: 10.03.2023)

⁴ Dr. Fiona Campbell. Good Graffiti, Bad Graffiti? A New Approach to an Old Problem // London - ENCAMS Research Report. 2008. p.10

У 2006 році Резолюцією Європейського парламенту щодо тематичної стратегії розвитку міського середовища в розділі «Стійке міське управління» було зазначено, що Європарламент «...вважає, що слід більше уваги приділяти запобіганню та видаленню бруду, сміття, графіті, тваринних екскрементів та надмірного шуму від побутових музичних систем і автомобілів»¹. Проте варто зазначити, що наведена цитата є рекомендацією, в якій не уточняється, які саме малюнки підпадають під категорію «графіті».

В цей же час відбувається еволюція поняття «стрит-арт». Цей термін активно поширюється у засобах масової інформації у 2005 році. Він конкурує з суміжними «Urban art», «пост-графіті» та рядом інших за домінування в англomовному середовищі, в якості основного визначення мистецького явища, що активно поширюється вулицями світу. Термінологічна дискусія, яка розгорнулася за декілька років серед науковців різних галузей, триває і надалі².

Своєрідною реакцією світової арт-спільноти на фактичне введення заборони на створення стрит-арту, стало активне розгортання фестивального руху. Перші масові фестивалі вуличного мистецтва з'являються ще до 2010-х. Такими були Festival Asalto Zaragoza (2005 р., Іспанія), Upfest (2008 р., Великобританія), а також фестиваль, що згодом перетворився на повноцінний музей вуличного мистецтва – Wynwood Walls (2009 р., США). (Додаток 3) Зареєстровані як громадські або культурні проекти, фестивалі стрит-арту стали підґрунтям для легалізованої творчості багатьох митців, що обрали своїм заняттям стрит-арт. Разом з цим масштабність, яка супроводжувала і продовжує супроводжувати ці заходи призвела спочатку до появи окремих стрит-арт районів, а згодом і перетворення цілих міст на «столиці стрит-арту», оформлення їх в якості туристичних точок. Такими зокрема стали Брістоль – традиційне місце проведення всесвітньовідомого фестивалю Upfest, а також місто, де почав творити Бенксі; Лос Анджелес і його Art District (анг. Район

¹ European Parliament resolution on the thematic strategy on the urban environment (2006/2061(INI)). URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9935b309-54b0-4793-8a4d-6af745b48009.0005.02/DOC_84&format=PDF (Дата звернення: 31.01.2023)

² Blanché U. Street Art and related terms...С.33.

мистецтв); Гаваї, де регулярно проходить один з найбільших американських фестивалів вуличного мистецтва «POW!WOW!»¹; Гданськ, район Заспа – більш ніж 50 муралів, щорічні фестивали вуличного мистецтва і школа монументального живопису.

2010-ті роки знаменуються одразу декількома «стрит-арт потрясіннями» для світу, що в свою чергу дозволили вуличному мистецтву вийти з тіні. Так, у 2010 році за авторства Бенксі виходить фільм, що став своєрідним тріумфом як самого автора, так і стрит-арту загалом. «Вихід через сувенірну крамницю» був номінований на Оскар у категорії «кращий документальний фільм». Він створений з унікальних матеріалів любительської зйомки та розповідає історію стрит-арт художників і самого Бенксі.

Значну роль у подальшому розвитку стрит-арту в світі відіграла Бразилія. Наразі бразильський стрит-арт посідає особливе місце через низку причин. У березні 2009 року уряд Бразилії прийняв закон 706/07, який декриміналізував вуличне мистецтво. Відповідно до поправки федерального закону, вуличне мистецтво вважалось законним, якщо малюнок був створений за згодою власників. У Бразилії також існує відмінність між тегами, відомими як «pichação», і «grafite», що є фактично стилем вуличного мистецтва, характерним для Бразилії. Термін «pichação» походить від португальського слова «piche» і означає дьоготь, який перші райтери крали з будівельних майданчиків і використовували для своїх творчих потреб. Ріо-де-Жанейро був особливо прогресивним у своїй політиці стосовно вуличного мистецтва, з його проектом «Não pixe, grafite» (Do not Tag, Graffiti) 1999 року, в якому взяли участь 35 художників, щоб продемонструвати різноманітність місцевих стилів. Закон 706/07 фактично лише посилив вже наявні течії вуличного

¹ The 29 Best Street Art Cities: Top Global Spots and Up-and-Comers // Wayfaring Views. URL: <https://wayfaringviews.com/world-best-street-art-cities/> (Дата звернення: 14.01.2023)

мистецтва в Бразилії, узаконивши цю процвітаючу форму художнього вираження¹.

У другій половині 2010-х років вуличне мистецтво, зокрема за допомогою фестивалів, активно поширюється на «країни третього світу», викликавши новий сплеск популярності стрит-арту. Вуличні художники багатьох країн світу наразі залучені до світової стрит-арт спільноти, у межах якої відбувається обмін досвідом, пошук індивідуальних і національних стилів і характеру вуличного живопису. Пандемія Covid-19, яка почалася в 2019 році, суттєво ускладнила міжнародну взаємодію, ввівши масочний режим, заборону на зібрання великої кількості людей в одному місці, а також суттєво ускладнила або і зовсім зробила неможливим перетин кордону деяких країн. Велика кількість фестивалів стрит-арту наразі відновлюються після пандемії, актуалізуючи свою роботу².

Таким чином, історію світового стрит-арту можна поділити на 3 періоди. Вирішальним показником є зокрема масштабування центру розвитку вуличного мистецтва, його еволюція від локального варіанту, до загальнопоширеного.

1960 – 1980-ті роки – перший період в історії стрит-арту під, час якого центром розвитку вуличного мистецтва були США. Перші графіті з'являються на вулицях Філадельфії, незабаром поширюючись на вулиці та метрополітен Нью-Йорку як субкультурне явище, яке в 1975 році оформлюється спеціальним терміном, після чого починається процес його музеєфікації.

1980 – 2010-ті роки – переміщення центру розвитку стрит-арту до Європи: спочатку до Парижу, а потім до Лондону. До колись субкультурного руху приєднуються художники із профільною освітою, що у свою чергу сприяло зміні характеру вуличного живопису, надбання ним сюжетної осмисленості та видової різноманітності. Разом із цим окремими країнами

¹ Young Michelle. The Legalization of Street Art in Rio de Janeiro, Brazil. URL: <https://untappedcities.com/2012/02/13/the-legalization-of-street-art-in-rio-de-janeiro-brazil/> (Дата звернення: 31.01.2023)

² Upfest. URL: <https://www.upfest.co.uk/page/upfest-festival> (Дата звернення: 14.03.2023)

(Великобританія) та європейською спільнотою (Європарламент) робляться перші спроби законодавчого регулювання та заборони стрит-арту, що в якості реакції мали створення перших спеціалізованих галерей, музеїв вуличного мистецтва, проведення фестивалів стрит-арту і досягнення Бразилією безпрецедентного успіху в цьому питанні.

2010-ті – 2023 роки – відсутність конкретного центра розвитку вуличного мистецтва, надбання ним статусу загальнопоширеного явища, яке активно поширюється серед країн «третього світу», формуючи для певних міст їхнє «нове обличчя».

1.2. Генезис стрит-арту в Україні та Харкові.

Різноманітні прояви сучасного мистецтва, що з'явилися в останні десятиліття ХХ століття, доповнилися, зокрема і стрит-артом, яскрава хвиля якого слідом за Європою та Америкою захопила й міста України. В європейських країнах та США вуличне мистецтво пройшло шлях від звинувачень у вандалізмі та хуліганстві до масштабних презентацій найяскравіших його представників у кращих музеях світу. Сьогодні вуличне мистецтво переживає наступний сплеск популярності, так звану «другу вуличну хвилю», породжену новими політичними й економічними реаліями світового суспільства і розширенням кола країн, в яких воно розповсюджується, до яких зокрема відноситься Україна та її стрит-арт¹.

В якості вже сформованого цілісного явища стрит-арт проникає в Україну наприкінці 1990-х на початку 2000-х років, коли зі здобуттям незалежності до країни приходять перші прояви «західної культури», такі як субкультура хіп-хопу, частиною якої був і стрит-арт. Все це, в купі із появою аерозольної автомобільної фарби, робить можливим втілення у життя ідей і технік графіті.

¹ Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи // Том III: Констатації та діалоги в просторі науки та освіти [колективна монографія] / Наук. ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. С. 251-258

Утім, попри безперечний внесок європейських та американських тенденцій у розвиток українського стрит-арту, можна відслідкувати й локальні тенденції, що передували зародженню цього явища. Яскравим є, зокрема, харківський приклад, де історія стрит-арту бере свій початок ще в середині 1980-х – 1990-х років і пов’язана з однією з міських легенд. Олег Мітасов – напівлегендарна особистість, міський божевільний, який розписав центральні вулиці Харкова написами «ВЕК.ВАК», «МИТАСОВ», «ЗВЕЗД. С НЕБА. НЕ. СРЫВАТЬ». (Додаток 4) Перші малюнки з’явилися у дворі будинку за адресою провулок Каплунівський, 18, адже саме там проживав їхній автор. Згодом невелика площа міського двору з написами, зробленими Мітасовим, стала місцем паломництва студентів прилеглого вишу – Харківської державної академії дизайну і мистецтв¹.

Графіті і стрит-арт також можна назвати продовженням традиції public-art-у в Україні, започаткованої ще радянським монументальним мистецтвом, що попри узвичаєну заагітованість, мало значно ширший і не такий «слухняний» спектр сенсів і сюжетів, як це прийнято було вважати².

Проте час з кінця 1990-х до першого десятиліття ХХІ століття для вуличного живопису в Харкові був періодом затишшя. Гідні роботи якщо і з’являлися, то залишились непоміченими і наразі не збереглися. Перші зразки того, що ми сьогодні називаємо стрит-артом, можна зафіксувати в 2002 – 2004-х роках. Їхніми авторами вважається один з всесвітньовідомих зараз українських гуртів Interesni Kazki. Творчій дует Олексія Бордусова (Aec) і Володимира Манжоса (Waone) починав зі створення графіті, називаючись початково Ingenious kids. У 2002 році художники взяли участь у фестивалі вуличного мистецтва в Гомелі, а в 2003 створили свій перший стрит-арт у Ялті³. У цей же час у Києві з’являються перші «майданчики для малювання» –

¹ Несміян А. Олег Мітасов: вуличний художник і міський божевільний // Амнезія. 2021. 14 груд. URL: <https://amnesia.in.ua/mitasov> (Дата звернення: 02.03.2023)

² Нове українське вуличне мистецтво. Восьма серія // СПАЛАХ. 2021. 15 квіт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P5GQzbz5YPs&list=WL&index=6> (Дата звернення: 02.02.2023)

³ Інтерв’ю зі стрит-арт-групою «Інтересні казки». Мистецтво втечі від 18.10.2009, м. Київ. Інтерв’юєр: Д. Десятерик URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/08/02/interesni-kazky/> (Дата звернення: 02.02.2023)

це набережні річок Дніпро і Либідь. Активна участь гурту *Interesni Kazki* в міжнародних фестивалях стрит-арту, створення робіт у різних країнах світу дозволили їм принести до України такий вид вуличного живопису як мурали. Зокрема у 2007 році в Києві було створено мурал «Персонажі», а в 2011 році - мурал «Сновидіння»¹.

У період 2007 – 2008 років в Україні з'являються вуличні художники, які в майбутньому отримають широку популярність. У Харкові починають творити, тоді ще студенти Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Роман Мінін і Гамлет Зінковський. Серед їхніх найбільш ранніх робіт – розмальована стіна по вул. Гоголя 4, пізніше зафарбована штукатуркою, та «Солдат» на проспекті Гагаріна, 20а. На Львівщині починають свою творчість під псевдонімами *Dilk* та *Feros* художники брати-близнюки Сергій та Віталій Грехи, які пізніше разом із Тарасом Довгалюком, відомим під псевдонімом *Taras Arm*, утворять «*Kickit Art Studio*» і мистецький кластер «Фарбований Лис».

У 2010-х роках молоді митці привозять до України традицію проведення стрит-арт фестивалів. У 2009 році в Харкові проходить один з перших фестивалів вуличного мистецтва «*StreetArtFest*». Протягом наступних декількох років кількість фестивалів швидко збільшується – вони проводяться у всіх великих містах країни. Так, у 2010 році Київська міська галерея мистецтв «Лавра», Київська міська державна адміністрація, за підтримки Посольства Німеччини в Україні, Посольства Франції в Україні та Французького культурного центру ініціювали масштабний міський проект – міжнародний фестиваль стрит-арту «*Kiev Muralissimo!*». За заявою організаторів фестиваль мав проходити протягом двох років і в кінцевому результаті його реалізація була присвячена проведенню чемпіонату Європи з футболу «Євро 2012»². Протягом 2011 року в Харкові проходить вже три

¹«Сновидення» на улице Гетьмана. URL: <https://vkieve.net/street-art/snovideniya> (Дата звернення: 12.02.2023)

² Международный фестиваль стрит-арта «Kiev Muralissimo!» // Art Ukraine. 2010. 20 жовт. URL: <https://artukraine.com.ua/n/mezhdunarodnyy-festival-strit-arta-kiev-muralissimo/#.Y9ujUHZBxPY> (Дата звернення: 12.02.2023)

фестивалі: другий «StreetArtFest», «Твій улюблений Харків», «Графіті проти вандалізму!» та «Respublica» у Кам'янці-Подільському, а в 2012 році перший фестиваль «Lviv Street Art» було організовано у Львові¹.

Значна кількість арт-об'єктів, що з'явилися в результаті проведення фестивалів сприяли швидкому розвитку суспільного усвідомлення цінності такого явища як стрит-арт, про що може свідчити присвоєння у 2011 році PinchukArtCentre Prize – загальнонаціональної премії в галузі сучасного мистецтва для українських художниць та художників віком до 35 років включно² стрит-артеру з Луцька – Сергію Радкевичу.

Новий щабель розвитку українського вуличного мистецтва починається в 2013 році із проведенням у Харкові X-го фестивалю «Французька весна», у межах якого Україну відвідали іноземні митці зі світовим ім'ям, такі як французький художник Жульєн Маллан і FANAKAPAN. Створені ними мурали стали поштовхом для поширення цього виду вуличного мистецтва територією країни. Можна сказати, що з усіх видів стрит-арту саме муралізм стає найбільш поширеним в Україні. Того ж року Харків потрапив до Книги рекордів України як місто, де з'явився найбільший мурал у країні: ним став портрет першого космонавта Юрія Гагаріна загальною площею в 451 квадратний метр. Автори малюнка – художники творчого гурту «Kailas-V». Варто відзначити, що нові рекорди в галузі стрит-арту фіксувалися у Книзі Рекордів України майже щороку до початку повномасштабного вторгнення.

Проведення фестивалів стало також першим кроком для легалізації вуличного мистецтва в Україні, адже роботи, виконані в рамках фестивалів, є заздалегідь узгодженими з місцевою владою та комунальними службами, що гарантує їхню цілісність у майбутньому.

Світову тенденцію розвитку стрит-арту як виявлення протесту, перетворень або прагнень соціуму українське вуличне мистецтво уповні

¹ 7 жовтня у Львові відбудеться Перший фестиваль вуличного мистецтва «Lviv Street Art» // Львівська міська рада. 2012. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/206791-7-zhovtnia-u-lvovi-vidbudetsia-pershyyi-festyval-vulychnoho-mystetstva-lviv-street-art> (Дата звернення: 09.02.2023)

² PinchukArtCentre. URL: <https://new.pinchukartcentre.org/pac-2022-shortlisted> (Дата звернення: 10.02.2023)

підтримало в 2014 році із початком Майдану. На стіні одного із будинків, що виходить на Софійську площу (нині сквер Небесної Сотні), португальський вуличний художник Алешандро Фарту створив мурал із портретом Сергія Нігояна – першого загиблого героя Небесної Сотні¹. (Додаток 5)

Стихійне бажання суспільства, у тому числі художників, висловитися стосовно подій, що відбуваються у країні, знайшло вихід у рекордній кількості арт-об'єктів, створених протягом 2014-2017 років. Цей час називають справжнім бумом вуличного мистецтва в Україні². Серед найяскравіших робіт потрібно відзначити мурал «Відродження» Жульєна Маллана і Андрія Кислова, що знаходиться на Андріївському узвозі. На малюнку зображена дівчина у вінку і тілогрійці, що тримає на долоні маленького хлопчика і підноситься над будинками, в яких вгадуються стилізовані обриси Києва, аж за хмари. Роботу створено у квітні 2014 року. Ще однією примітною роботою цього періоду є «Український Святий Георгій» авторства Interesni Kazki. Мурал на Великій Житомирській був створений гуртом у жовтні 2014 року і зображує протистояння між козаком із головою сокола і змієм, що намагається загарбати землю.

Поширення муралів як одного із основних видів стрит-арту сприяло збільшенню творчих об'єднань, адже за рахунок великих розмірів роботи виконання її одним художником є майже неможливим. Одним із найвідоміших наразі є кластер «Фарбований лис», який з'явився ще в січні 2015 року та об'єднав кілька десятків вуличних художників. Він розмістився на території ревіталізованого заводу РЕМА, де має власну галерею та майстерні для митців. Головна ціль проекту – бути платформою для комунікації між вуличними художниками, владою та спонсорами. Їхньою першою «офіційною» роботою став мурал «Перший стінопис» на вул. Підзамче, 4, над яким працювало відразу два десятки вуличних художників. Кожен розписував свій шматок

¹ Український урбаністичний проект про Майдан відзначили в Барселоні // Art Ukraine. 2016. 15 лип. URL: <https://artukraine.com.ua/n/ukrainskiy-urbanistichniy-proekt-pro-maydan-vidznachili-v-barseloni/#.Y90djHZBxPY> (Дата звернення: 05.02.2023)

² Нове українське вуличне... URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P5GQzbz5YPs&list=WL&index=6> (Дата звернення: 02.02.2023)

стіни у власному стилі, вписуючи малюнок у загальну композицію¹. Багато художників, які вже мали ім'я, створюють творчі об'єднання для продовження роботи на все зростаючих розмірах полотнищ. Так, у Харкові художник Денис Стадник, відомий серією міні-інсталяцій, у 2013 році створює групу муралістів, яка складається також з Олексія Постульги та Олексія Філіпова і носить назву «арт-група «SOUL»». Авторству митців належать об'ємні мурали, зокрема «Жінка в пісках».

Особливу нішу в цей період займають творчі ініціативи, спрямовані зокрема на взаємодію із іноземними митцями і перетворення українських міст на своєрідний арт-простір. Найбільш масштабними і виразними стали столичні проєкти «Art United Us», «Mural Social Club», «Dynamic urban culture», що почали діяти в 2015 – 2016 роках. У межах роботи проєктів проводилися однойменні фестивалі стрит-арту із широким залученням до участі художників з інших країн. Найбільш амбітним можна назвати міжнародний урбаністичний арт-проєкт «Art United Us», заснований Гео Леросом – українським режисером та арт-куратором вірменського походження. Творцями було заплановано зробити 100 муралів на території України ще 100 в сусідніх країнах, утворивши таким чином «кільце миру»². Проєкт, метою якого є акцентування на концептуальному мистецтві сьогодення, об'єднав багатьох відомих художників світового рівня не лише з України, а й з Австралії (RekaOne), Іспанії (Ligen), США (Е. Мараньє), Бельгії (В. Smeets) та ін³.

Однак, попри те, що масштабна художня ініціатива отримала підтримку від Київської міської державної адміністрації, перспектива створення такої кількості арт-об'єктів у Києві протягом надзвичайно короткого часу викликала значний резонанс у суспільстві. Майже одразу після оголошення ідеї проєкту

¹ Верещака М. Хто і як перетворює львівський Підзамче на район стрит-арту // Б.М. 2018. 21 лют. URL: <https://bzh.life/ua/gorod/lvivskiy-pidzamche-rayon-strit-artu/> (Дата звернення: 05.02.2023)

² Венгренюк Д., Сидоренко М., Перепелиця А. та ін. Муральна дилема: Чи потрібні місту 100 настінних розписів на рік? // hromadske. 2016. 2 вер. URL: <https://hromadske.ua/posts/muralna-dylema-chy-potribni-mistu-100-nastinnykh-rozpysiv-na-rik?tag=mural-social-club> (Дата звернення: 05.02.2023)

³ Гаврилаш І. С. Мурали та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності // Культура України. Серія: Культурологія: зб. наук. пр. / За ред. В.М. Шейка. Харків: ХДАК, 2018. Вип. 62. С. 241.

в місті почали збиратися групи активістів, які виступали проти створення муралів без обговорення з мешканцями будинків. Також було створено групу «International Xuj Art Foundation», що на знак протесту займалася вандалізацією київських муралів. Неоднозначною була не тільки реакція широкого загалу: багато громадських активістів та митців суміжних проєктів також піддали критиці механізм створення, тематику і кількість робіт, запланованих засновниками «Art United Us»¹.

Тим не менш проєкт став вкрай значущим для українського стрит-арту, підбиттям підсумків якого було видання книг «Kyiv Street Art» (2017 р.) і «Kyiv Street Art Vol.2.» (2018 р.). Обидва видання знайомлять читачів із вуличним мистецтвом Києва, а також розкривають ідеї художників, які були закладені в кожній роботі². Формат книг є аналогічним до таких всесвітньовідомих американських видань, як «Street World: Urban Art and Culture from Five Continents» Роджера Гастмана³, і являє собою ілюстрований каталог, де для кожної роботи відведено розворот, на якому міститься зображення арт-об'єкту і невеликий текст.

Стрит-арт швидко стає явищем, яке опиняється в центрі уваги різноманітних спільнот, ЗМІ, представників влади. Протягом 2016 – 2018 років відбувається становлення і прийняття суспільством статусу стрит-арту як одного із проявів мистецтва. Яскравим прикладом стала поява у Харкові так званої «Стіни срачу» на місці однієї із робіт Гамлета Зінковського. У 2016 році за адресою вул. Гоголя, 2а художник створив розпис із зображенням руки, що тримає людину і підписом «Здається, я знайшов себе. Не загубити б його...». У вересні 2018 року один з мешканців будинку, біля якого знаходився малюнок, зафарбував його. Відтак на цьому місці розгорнулася мистецька «війна». З невеликими інтервалами на одній тій самій

¹ Венгреньок Д., Сидоренко М., Перепелиця А. та ін. Муральна дилема: Чи потрібні місту 100 настінних розписів на рік? // hromadske. 2016. 2 вер. URL: <https://hromadske.ua/posts/muralna-dylema-chy-potribni-mistu-100-nastinnykh-rozpysiv-na-rik?tag=mural-social-club> (Дата звернення: 05.02.2023)

² Режисер Гео Лерос випускає нову книгу про київський стрит-арт // telegraf. 2018. 26 вер. URL: <https://telegraf.design/news/kyiv-street-art-vol-2/> (Дата звернення: 06.02.2023)

³ Gastman R. Street World: Urban Art and Culture from Five Continents. Вид-во: Harry N. Abrams, 2007. 384 с.

стіні, зазвичай вночі, з'являлися і зникали різноманітні написи і зображення. Після появи напису «***! Так краще?» до «батлу» долучилися комунальні служби міста, періодично зафарбовуючи малюнки, що вже встигли накопичитися. Для швидкого відслідковування подій на стіні в соціальній мережі Instagram було створено акаунт «wall_of_srach.kharkiv»¹, на якому публікувалися фото з актуальними змінами. Сам художник більше не малював на цьому місці, хоча на відміну від більшості вуличних митців, має властивість відновлювати свої роботи.

Цікаво, що одразу декілька робіт Гамлета Зінковського, створених в один період, стали центрами мистецьких «війн»: робота «Я намагаюся побачити правду» (вул. Пушкінська, 27, 2016 рік) була зіпсована близько 5 разів, проте художник продовжує наполегливо її відновлювати. Створений на трансформаторній будці у 2016 році малюнок «Скільки чашек кофе мне еще отмеряно?» (вул. Свободи 59\45) двічі зафарбовувався комунальниками. Гамлет вирішив не відновлювати знищену роботу, а створити на її місці нову «5:30 – это когда поздно (или рано) ложиться спать», а пізніше в 2019 році з'явилася «Будь ласка, не чіпляйся до моїх думок».

Вищезгадані ситуації нагально демонструють спектр проблем, пов'язаних зі створенням стрит-арту. Ключове значення має правовий бік питання, який передбачає кримінальну відповідальність за 194 статтею Кримінального Кодексу України про «Умисне знищення або пошкодження майна»². Правомірність нанесення малюнку визначається наявністю письмової згоди власника майна, на якому буде розміщено витвір. Втім, згода власника не завжди гарантує дотримання прав митця, і навпаки: відсутність згоди власника не завжди означає, що права митця будуть порушені³.

¹ wall of srach.kharkiv URL: https://www.instagram.com/wall_of_srach.kharkiv/ (Дата звернення: 06.02.2023)

² Головчин О. Стрит-арт війна в Україні. Чому право розфарбовувати стіни мають усі? // iPress. 2018, 2 лис. URL: https://ipress.ua/articles/stritart_viyna_v_ukraini_chomu_pravo_rozfarbovuvaty_stiny_mayut_vsi_270391.htm (Дата звернення: 06.02.2023)

³ Бершадська Д., Курафєєва І. «Правовий дуалізм стрит-арту: мистецтво vs. вандалізм» // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 234 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/57.pdf (Дата звернення: 06.02.2023)

Частковим вирішенням цих питань стало започаткування в Україні такого інструменту партисипації як програма «Бюджет участі» міст, у межах якої втілюються в життя ті проєкти стрит-арту, що перемогли на голосуванні. Зокрема, у Харкові програма «Бюджет участі» діє з 2018 року¹. Завдяки їй на центральних вулицях Харкова з'явилася серія міні-інсталяцій у вигляді марок з рідкісними рослинами і птахами області, а також декілька муралів, серед яких «Вишиванка» на вул. Миру, об'ємні мурали «Дівчина в пісках» на вул. Воробйова та «Старий і море» на вул. Маяковського від Postulga art family, а також найбільший в Україні мурал-триптих «Синій кит» на проспекті Людвіга Свободи і об'ємний мурал-портрет Григорія Сковороди від Анастасії Худякової, присвячений 300-річчю з дня народження філософа². (Додаток б)

У той час, коли деякі знавці починають говорити про помітний спад інтересу до практик вуличного мистецтва в Європі та Америці, в Україні, і зокрема в Харкові, спостерігаються діаметрально протилежні процеси. Так, кількість нових робіт на рік коливається в діапазоні від 30 до рекордної позначки у 61 арт-об'єкт, створений за 2019 рік.

Початок повномасштабної війни в Україні став «новим диханням» не тільки для українського, але й для світового стрит-арту. Починаючи з лютого 2022 року, у світі встановлюється тенденція до створення різноманітних арт-об'єктів для висловлення підтримки України у війні. Одними з перших були міста Гданськ та Познань, в яких на початку березня 2022 року відомими польськими художниками Петром Яворським та Кави було створено декілька нових муралів. Перша робота зображує Гітлера, Сталіна та Путіна, очі яких закриті стрічкою з написом «No more time», і знаходиться у Гданську. Муралі в Познані створюють маленьку серію, у межах якої «обличчя» війни –

¹Про затвердження Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2021 роки. URL: <https://city.kharkov.ua/uk/document/pro-zatverdzhennya-miskoi-tsilovoi-programi-gromadskiy-byudzhel-byudzhel-uchasti-mista-kharkova-na-2018-2021-roki-51796.html> (Дата звернення: 07.02.2023)

²Проватар Н. и др. Вуличне мистецтво у міському просторі: розміщення та сприйняття у містах України //Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 2021. №. 55. С. 226

Володимир Зеленський та Володимир Путін представлені в якості персонажів всесвіту «Гаррі Поттер»¹.

Незабаром на вулиці Mojmírova в Празі один з найвідоміших стрит-арт художників Чехії – Chemis створив зворушливий розпис, присвячений Україні. На його роботі маленька українка захищає свої улюблені іграшки, якими є персонажі відомих у всьому світі казок та мультфільмів, добре знайомих європейцям: німецьку бджілку Майю, чеського Крота, польських Лелека та Болека, фінського Мумі-троля, французького Обелікса, британського пса Громіта та американського Міккі Мауса. Таким чином художник відобразив, що Україна захищає в тому числі і Європу². Дещо пізніше влітку на одній з центральних вулиць чеської столиці за підтримки організації «Пам'ять народу» було створено інсталяцію «Вінок», що являє собою підвішений у повітрі силует української дівчини у вінку, виконаний з металевого дроту. Скульптура авторства Вероніки Псоткової присвячена українським жінкам, зокрема матерям, які постраждали внаслідок війни³.

Вже у квітні україно-центричні сюжети з'являються на території США. Одним із таких став мурал, що «переробляє» один із моментів вручення премії Оскар-2022 так, ніби Вілл Сміт дає ляпаса російському президенту. «Не смій вимовляти слово «Україна» своїм г*вняним ротом» – значиться на написі, що супроводжує малюнок. Автором стрит-арту на підтримку України є вуличний художник 1goodhombre⁴.

Новий значущий етап розвитку українського стрит-арту, що почався під час війни ознаменував собою «вихід» вуличного мистецтва за кордони країни

¹ Сердюков І. Стрит-арт-батальйон. Добірка муралів на підтримку України, що з'являються по всьому світу // CHAS.NEWS. 2022. 3 трав. URL: <https://chas.news/current/strit-art-batalion-dobirka-muraliv-na-pidtrimku-ukraini-scho-zyavlyayutsya-po-vsomu-svitu> (Дата звернення: 07.02.2023)

² Девочка с флагом и игрушками. Чешский художник посвятил трогательное граффити в Праге украинским детям // NV. 2022. 19 бер. URL: <https://life.nv.ua/art/v-prage-poyavilos-graffiti-posvyashchennoe-ukrainskim-detyam-foto-50226488.html> (Дата звернення: 07.02.2023)

³ В центре Праги установили скульптуру в честь украинских матерей // Винегрет. 2022. 4 лип. URL: <https://www.vinegret.cz/655637/v-tsentre-pragi-ustanovili-skulpturu-v-chest-ukrainskikh-materei> (Дата звернення: 07.02.2023)

⁴ Вілл Сміт дає ляпаса Путіну. У Лос-Анджелесі з'явилося графіті на підтримку України // NV. 2022. 21 квіт. URL: <https://life.nv.ua/art/vill-smit-daye-lyapas-putinu-grafiti-na-pidtrimku-ukrajini-foto-50235728.html> (Дата звернення: 07.02.2023)

одразу у двох напрямках: сюжетному, який полягає в популяризації українських мотивів і змістів за допомогою стрит-арту, та особистісному – кількість іноземних художників, які відзначилися створенням робіт в Україні суттєво збільшилася, що у свою чергу свідчить про визнання України на рівні світового стрит-арт ком'юніті.

Треба відзначити, що перші кроки у цьому напрямку були зроблені набагато раніше, зокрема діяльністю гурту *Interesni Kazki*, проте наразі масштаби взаємодії між українською і світовою стрит-арт спільнотою є значно більшими. Це відзначилося, зокрема, появою в деяких потерпілих від російської окупації міст Київської області робіт Бенксі. Протягом листопада 2022 року художником було створено 7 арт-об'єктів у Києві, Ірпені, Гостомелі та Бородянці.

Поява малюнків всесвітньовідомого митця торкнулася цілого ряду питань і проблем стрит-арту в Україні, серед яких право власності, контекстність та етичність. Саме остання стала головною темою для обговорення серед суспільних медіа та мистецтвознавчих критиків, адже розташування деяких стінописів, а відтак і контекст, якого вони набувають за рахунок цього, має спірний характер: у Бородянці малюнки виконані на залишках стін будинків, що були зруйновані російськими бомбардуваннями. Гостра полеміка, яка виникла на фоні обговорення етичної сторони питання, розділила соціум на два табори: тих, хто не схвалює робіт Бенксі з етичних міркувань, адже вони нівелюють глибину «непомірної трагедії війни» (Марина Щербенко, арткураторка та засновниця *Shcherbenko Art Center*)¹, і тих, хто підтримує художника, який за допомогою своєї творчості привертає увагу світового суспільства до війни в Україні.

Іншим, не менш резонансним, став інцидент із малюнком «Жінка у противогазі», який Бенксі створив на призначеному під знос будинку в

¹ «Бенксі не допрацював концептуально»: small talk із артексспертами // JetSetter.ua, 2022. 28 лист. URL: <https://jetsetter.ua/benksi-ne-dopratsyuvav-kontseptualno-small-talk-iz-artekspertamy/> (Дата звернення: 07.02.2023)

Гостомелі. Частину стіни зі стінописом було зрізано волонтером Сергієм Довгим і заплановано виставити на одному з міжнародних аукціонів Sotheby's, де часто продаються роботи художника, для подальшого переведення вилучених коштів на рахунок ЗСУ. Однак відсутність узгодженості дій з місцевою владою призвела до конфлікту, внаслідок якого проти Сергія Довгого було відкрите провадження за статтею 194 Кримінального Кодексу України про умисне пошкодження майна¹. Цікаво, що в підсумку роботи Бенксі стали прецедентом для багаторівневого «діалогу», інакше кажучи комунікації, що зрештою є визначальним показником стрит-арту як явища².

Говорячи про стрит-арт, що створюється саме українськими митцями на сучасному етапі потрібно відзначити, що суттєвих змін зазнала тематика робіт. Переважна більшість малюнків, створених після початку повномасштабної війни, мають воєнні, навколовоєнні або національно-патріотичні сюжети. Такими, зокрема, є серія муралів «Час змін», створених у Києві Володимиром Манжосом –учасником нині експедиції «Interesni Kazki». Перші дві роботи серії були присвячені Євромайдану та початку військового конфлікту на Сході країни. Третій мурал має назву «Перемога» і зображає козака, який завдає ведмедю нищівного удару, від якого у кривдника з рук випадають серп та молот.

Одним з найвідоміших і найбільш обговорюваних стінописів у Києві став мурал «Свята Джавеліна», створений за ініціативою однойменного благодійного проекту Saint Javelin, заснованого колишнім канадським журналістом з українським корінням Крістіаном Борисом. Робота була виконана відомим харківським арт-об'єднанням Kailas-V³. Ще один митець з Харкова Гамлет Зінковський створив протягом 2022 року рекордну для себе

¹ Оприщенко А. Мурал Бенксі в Гостомелі зрізано. Громадяни наполягають, що права на трафаретне графіті належать їм, влада — що їй, а Бенксі мовчить. Розбираємося, хто ж таки власник // Заборона. 2023. 10 січ. URL:<https://zaborona.com/mural-benksi-v-gostomeli-rozbyrayemosya-hto-zh-taky-vlasnyk/> (Дата звернення: 07.02.2023)

² Гаврилаш І. С. Муралі та графіті... С.238

³ Птаховська Д. "Свята Джавеліна" та "Красавица терпіти не буде": патріотичні муралі, створені під час війни // Нерухомість 24. 2023. 1 лют. URL:https://realestate.24tv.ua/top-muraliv-ukrayini-patriotichni-malyunki-stvoreni-chas-viyini_n2244039 (Дата звернення: 08.02.2023)

кількість арт-об'єктів – 29. Усі вони мають воєнну тематику, а до більш звичних стінописів, характерних для Гамлета, додалися такі витвори, як «Олівець страшної реальності» – розмальована частина ракети, що впала на дах ХНАТОБа, та «У окупантів свої квіти, касетні» або «Нащо така квітка?» – обведені фарбою на асфальті сліди від касетних снарядів.

У дещо нестандартному форматі в Україні з'явився *whole train*, названий «Потяг до Перемоги», що є спільним проєктом Укрзалізниці разом з агенцією *Gres Todorchuk*. Ешелон має 7 вагонів, які були розписані українськими митцями під кураторством Каті Тейлор. Кожен вагон присвячений одному з регіонів України та подвигам людей на тимчасово окупованих територіях¹. (Додаток 7)

Як вже згадувалося раніше, певних змін зазнала тематика стрит-арту в Україні, про що свідчить тенденція до демонтажу арт-об'єктів, пов'язаних з російською або радянською культурою. Так, активістами руху «Декомунізація. Україна» було проведено декілька акцій, зокрема у Харкові, де на Пушкінській портрет російського письменника спочатку залили червоною фарбою, а потім замалювали. Ними також було оформлено звернення до Харківської міської ради з проханням зафарбувати мурали «Юрій Гагарін» і «Жуков».

Таким чином історію українського і, зокрема, харківського стрит-арту можна поділити на 3 періоди:

1990-ті – перша половина 2010-х років – є першим періодом, що характеризується проникненням стрит-арту в Україну, як частини субкультури хіп-хопу і початком об'єднання нових тенденцій із попередніми надбаннями радянського монументалізму. Поступово утворюються декілька осередків розвитку вуличного мистецтва у країні та починають проводитися перші українські стрит-арт фестивалі, внаслідок чого збільшується видове та тематичне різноманіття вуличного живопису.

¹ Потяг до Перемоги. Україна назавжди. URL: <https://train.foreverukraine.org.ua/> (Дата звернення: 08.02.2023)

Друга половина 2010-х років – лютий 2022 року – другий період в історії українського стрит-арту, який знаменується «бумом» вуличного мистецтва в Україні. Він характеризується утворенням та активним розвитком українських міжнародних проєктів, як «Art United Us», «Mural Social Club» та «Dynamic urban culture», націлених на інтеграцію світових тенденцій вуличного мистецтва в урбаністичний простір України; початок часткової легалізації стрит-арту за рахунок створення державної програми «Бюджет участі» міст.

Лютий 2022 – теперішній час – третій період, для якого вже характерними стали уніфікація тематики вуличного мистецтва в межах воєнних та національно-патріотичних сюжетів, «вихід» українського стрит-арту за кордони країни, через тематичну та особистісну дифузю між українськими і світовими тенденціями стрит-арту, створення україно-орієнтованого руху у вуличному мистецтві.

Отже в історії у світового та українського стрит-арту можна виокремити декілька періодів, виходячи зокрема з еволюції самого явища, його понятійного апарату, зміни ключових показників і тенденцій. Для визначення періодів в історії світового вуличного мистецтва важливим маркером у встановленні періодизації є територіальність, а саме географічне переміщення центру розвитку стрит-арту. Відтак, можна виділити три періоди, за трьома центрами: США, Європа, децентралізований розвиток. Для історії українського стрит-арту ключовим показником у виділенні періодів стала якісна еволюція явища, підкріплена декількома ознаками як юридичний статус, поширеність, видове різноманіття та інші. Перший період – 1990-ті – перша половина 2010-х років співпадає з другим періодом в світовій історії вуличного мистецтва, коли центр розвитку знаходився в Європі. Значним чином це і обумовило приналежність українського вуличного мистецтва до так званої «другої хвилі», тобто запозичення вже сформованого феномену. Попри, безумовно, самостійні перші спроби присвоєння урбаністичного простору в межах радянського монументального мистецтва або поодинокі творчості

невизнаних митців, як Олег Мітасов, стихійність розвитку вуличного мистецтва в Україні можна назвати умовною. Перші арт-об'єкти українських райтерів представляли собою створення реплік ідей і стилів світових графітчиків у межах наслідування американської культури хіп-хопу в 1990-х роках. Український стрит-арт на відміну від американського чи західноєвропейського одразу демонструє «зріле» мистецтво з осмисленими формами, стилями і сюжетами, на відміну від характерного для першого періоду світової історії мистецького «хаосу». Відтак можна говорити про суттєві відмінності у характеристиках періоду, попри їхню хронологічну спільність. Третій період в історії світового стрит-арту повністю співпадає з другим в історії українського вуличного мистецтва. Вони також є найбільш схожими в сутнісному плані: для обох періодів характерними рисами є «бум» стрит-арт фестивалів, рух до легалізації вуличного живопису, відсутність єдиного центру розвитку. В Україні наразі вже можна виокремити наступний – третій період, що почався в лютому 2022 року і характеризується головним чином суттєвими змінами у масштабах і значущості українського вуличного мистецтва, як в середині країни, так і на світовому рівні, його тематичною і соціальною спрямованістю. Створення вуличних арт-об'єктів на підтримку України у війні тримало широкий резонанс у світі, що підтверджується як великою кількістю україно-орієнтованого стрит-арту в різних країнах, так і розмахом інтеграційних процесів в українському вуличному мистецтві. Попри це поки що неможливо сказати, чи буде ця тенденція вирішальною для визначення нового періоду у становленні світового стрит-арту.

РОЗДІЛ II. ФЕНОМЕН ХАРКІВСЬКОГО СТРИТ-АРТУ

2.1. Харківський стрит-арт: проблеми класифікації

Багатоманітність і різнобарвність стрит-арту зумовили пильний інтерес до нього з боку наукової спільноти. Емпіричний матеріал, представлений численними легальними та нелегальними написами та зображеннями, є дуже широким, і досягнути все багатогранне явище виявляється складною задачею, яку неможливо вирішити остаточно через численну кількість елементів та можливих критеріїв та основ для типологізацій. Через швидкоплинність, динамічність та постійну зміну процесів урбаністичного світу, специфічність буття стрит-арту в місті і доволі короткий час фізичного існування об'єкту та складність фіксування досліджуваного матеріалу теоретизація феномену стрит-арту ускладнюється. Все це зумовило побутування значної кількості класифікацій та типологізацій, до яких вдавалися дослідники різних галузей, зокрема соціологи, дослідники гендерної історії, лінгвісти та ін., з метою звуження предмету вивчення та чіткішого означення своєї ділянки дослідження.

Більшість існуючих на даний момент систематизацій створені на основі початкової і в той же час найбільш поширеної складової стрит-арту – графіті. Так, італійські дослідники Ф. Боса й Р. М. Помар пропонують тематичну класифікацію університетських графіті і поділяють написи на політичні або неполітичні. Перша група – політичні графіті, у свою чергу, поділяється на зовнішньополітичні та внутрішньополітичні. Останні також розподіляються на ті, що стосуються політики країни в цілому, та локальної політики університету зокрема. Другу групу – неполітичні графіті, автори розділяють на еротичні, релігійні, наркотичні, музичні та «решту»¹. До тематичного поділу, хоча і з залученням інших критеріїв, тяжіє польська дослідниця

¹ Álvarez F. B., Pomar R. M. Sociología de la reciprocidad lingüística: Las pintadas de la Facultad de Ciencias Políticas y Sociología de la Universidad Complutense (1986-87) // Comunicación y lenguaje juvenil. Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1989. С. 99-116.

Д. Козловська¹. Вона виокремлює метатекстуальні графіті, тобто написи із зазначенням імен авторів, місць написів; екологічні та пацифістські; соціальні і політичні – до них авторка відносить коментарі до актуальних політичних подій, портрети політиків, написи релігійного характеру; молодіжні та еротичні, гумористичні, символічні, екзистенційні, графіті-діалоги, художні, графіті про поп-культуру та графіті-нонсенси².

Американський фольклорист А. Дандес класифікує графіті за ступенем їхньої публічності. Будучи прибічником гендерного підходу вивчення графіті, дослідник у своїй роботі «Here I Sit – A Study of American Latrinalia» («Я тут сиджу – вивчення американської латриналії») був першим, хто ввів до наукового обігу термін «латриналія», тобто напис у громадському туалеті. Відтак, графіті автор поділяє на публічні та латриналії, а останні, у свою чергу, розподіляються за гендерним принципом на жіночі та чоловічі³. Латриналії вводить до своєї змішаної класифікації дослідниця Дж. М. Гедсбі. Вона пропонує наступні типи графіті: латриналії, публічні графіті, графіті-підписи, гумористичні графіті, історичні написи (маються на увазі графіті попередніх епох); народна епітафіка (видряпані чи вирізані написи, без урахування маркерних і балонних)⁴.

Дослідник Д. Бушнелл, досліджуючи молодіжні графіті, проводить класифікацію за приналежністю їхніх авторів до тієї чи іншої субкультури. Так, він виділяє три групи: графіті футбольних фанатів, музичні («рок-н-рольні») та контркультурні⁵. Класифікацію за жанрами пропонує В. А. Кох⁶. Відтак дослідник виділяє слогани, афоризми, загадки, діалоги, та три види дописів – до реклами, до деталей інтер'єру та до попередніх графіті.

¹ Kozłowska D. Postmodernizm kulturowy w Polsce na przykładzie Pomarańczowej Alternatywy i graffiti: Polska specyfika zjawisk i ich konteksty światowe (MA thesis). 1992.

² Kozłowska D. Postmodernizm kulturowy w Polsce...

³ Dundes A. Here I Sit: A Study of American Latrinalia // Kroeber Anthropological Society Papers. 1966. Vol. 34. P. 91-105

⁴ Gadsby J. M. Looking at the Writing on the Wall: A Critical Review and Taxonomy of Graffiti Texts. URL: <http://www.graffiti.org/faq/critical.review.html> (Дата звернення 27.03.2023)

⁵ Маисеева Е. В. Граффити провинциального города (коммуникативный подход) // Известия саратовского университета. Новая серия. серия социология. Политология. 2013. №. 1. С. 41-46.

⁶ Koch W.A. Simple Forms: An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature // Bochum, 1994. p.98

Одразу три класифікації графіті за різними критеріями виводять у своїй роботі «Взаимодействие языка и среды в текстах граффити» дослідники А. Демін та В. Кашин. Перша спирається на комунікативну систему написів, згідно з якою науковці виділяють текстові (прозаїчні або поетичні), художні та гібридні (або змішані – містять в одному графіті і малюнок, і напис). Наступна будується на сфері комунікації, або ж змісті графіті, зокрема, автори виокремлюють політичні, кланові (назви молодіжних угруповань, студентських академічних груп і т. д.) та побутові. Критерієм для останньої запропонованої А. Деміном та В. Кашиним класифікації стала цільова типологія. Відтак графіті поділяються на спонтанні, інформативні та направлені¹.

Українська дослідниця З. В. Кайс також пропонує свої варіанти класифікації графіті, що певною мірою збігаються із попередньою класифікацією А. Деміном та В. Кашиним «за комунікативною системою». Всі графіті, що побутують сьогодні в місті, авторка пропонує поділяти за знаковою формою. Вони можуть бути: писемні (містити знаки системи запису, підпорядковуватися лінгвістичному коду природної мови), графічні (кольоровий малюнок або монохромне зображення, виконане будь-чим на іншій поверхні без дозволу) або змішані графічно-писемні (містять в одному повідомленні одночасно і зображення, і напис). Напис в писемних графіті, як компонент, може бути окремим словом, словосполученням, реченням (якщо автор один) або дописуванням до залишених раніше слів (словосполучень, речень), які в такому випадку читаються разом з попереднім написом та логічно його продовжують. Зображення також може бути простим образом або репрезентувати складний образ.

Друга класифікація, запропонована авторкою, передбачає поділ графіті за сферою комунікації. Вони можуть бути соціально-побутовими, художніми

¹ Демин А.А., Кашкин В.Б. Взаимодействие языка и среды в текстах граффити // Язык, коммуникация, социальная среда. №1, 2001. С.19-25

та соціально-протесними. Дослідниця також пропонує класифікацію графіті за їхніми функціями, але це питання потребує детальнішого огляду¹.

Потрібно відзначити, що всі названі класифікації мають на меті систематизацію саме графіті, проте зважаючи на наявність термінологічних проблем і природню спорідненість зі стрит-артом, нам бачиться можливим застосування деяких запропонованих класифікацій для упорядкування харківського стрит-арту в тому числі. Зокрема, цілком відповідною є класифікація «за комунікативною системою знаків» А. Деміна та В. Кашина, або «за занковою формою» З. Кайс, адже з 429 арт-об'єктів, занесених до нашої бази даних, 190 не має жодного напису, відповідно їх можна ідентифікувати як графічні. Інші 235 непропорційно розподіляються на писемні – 31, та змішані – 208.

Говорячи про вуличне мистецтво, потрібно розуміти, що мова йде про велику кількість різноманітних арт-практик, в яких може бути одночасно представлено декілька маркерів.

Напевне, однією з найбільш важливих нам бачиться видова типологізація. Для виокремлення певного виду вуличного мистецтва до уваги беруться головним чином технічні особливості його виконання. Стосовно харківського стрит-арту можна виділити наступні види: графіті – написи або зображення виконані на будь-якій поверхні за допомогою аерозольної фарби²; мурали – надзвичайно великий витвір мистецтва, найчастіше картина, нанесена на торцеву стіну будівлі³; трафарети – малюнок виконаний за допомогою платівки з картону, металу тощо, у якій прорізано малюнки, літери або цифри для їх швидкого відтворення на якійсь поверхні⁴; стінопис – малюнки, виконані фарбами чи пензлем на будь-якій поверхні; інсталяція –

¹ Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті : дис. // Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт». 2015. С. 48-50

² Мурал или пропал: словарь стрит-арта. // Артгид. 2018. 10 січ. URL: <https://artguide.com/posts/1402> (Дата звернення: 28.03.2023)

³ Що таке мурали? // МуХа (Муралі Харкова). URL: <https://mural.kh.ua/about-mural/> (Дата звернення: 28.03.2023)

⁴ Трафарет. Словник української мови // Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. URL: <http://sum.in.ua/s/trafaret> (Дата звернення: 28.03.2023)

просторова композиція з різноманітних речей, текстової та візуальної інформації, об'єднаних художньою ідеєю, з метою створення умовного середовища¹, або залучення навколишнього світу; скульптура – ліплення, пластика, вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів. Таким чином у Харкові можна виділити 6 видів стрит-арту. Найбільшою є кількість графіті та стінопису – 160-170 об'єктів кожного виду. Дещо менше муралів – 56 об'єктів. Інсталяцій у місті нараховується трохи більше 20, і майже стільки ж скульптур, представлених головним чином творчістю Vanadium-UA. (Додаток 8)

Значно складнішою є стильова типологізація. Загалом у вуличному мистецтві можна виокремити наявність таких загальних стильових елементів, як поп-арт, нонконформізм, модерн та схожі течії. Проте єдиним видом стрит-арту, де на даний момент існують більш-менш усталені й загально визнані і, окрім всього, оригінальні стилі є графіті, де виокремлюються, зокрема:

throw-up – характерною ознакою стилю є використання одного або двох кольорів – одного для контуру, а другого для заливки. Улюблений стиль тих, хто займається бомбінгом;

blockbuster – виконання яскравих літер, які відрізняються масивністю і часто мають кубічну форму. З нього виділяється стиль Bubble, що фактично повторює всі характеристики blockbuster з єдиною лише різницею, що букви нагадують бульбашки;

WildStyle – заснований на переплетенні дуже великої кількості контурів, що істотно ускладнює прочитання написів. WildStyle, або дикий стиль, виник як реакція художників на те, як вони бачили стіни, де вже попрацювали побратими по цеху². Одночасно і видом, і стилем стрит-арту можна назвати

¹ Скляренко Г. Я. Інсталяція // Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12358> (Дата звернення: 28.07. 2022)

² Стилi графiтi. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/stili-grafiti.html> (Дата звернення: 02.04.2023)

трафарети, адже техніка виконання обумовлює і стильові ознаки, характерні лише для неї.

Для харківського стрит-арту найбільш характерним є стиль throw-up, що має дещо простішу техніку виконання і не потребує великого різноманіття кольорів.

Характерні особливості, притаманні саме харківському стрит-арту, зокрема, наявність робіт виконаних на замовлення, або з офіційного дозволу міської ради, існування спеціальних проєктів, націлених на надання бажаним можливості творити легально з отриманням зарплатні, обумовлюють потребу типологізації робіт за соціальною спрямованістю. Так, ми можемо виділити дві групи арт-об'єктів: перша – нелегальні (роботи виконані художниками без отримання на це спеціального дозволу, наприклад, власника стіни), друга – легальні (витвори створені на замовлення або з офіційного дозволу міської влади). Незважаючи на наявність такого явища, як легальний вуличний живопис, переважна більшість робіт все ще відноситься до першої групи, тобто нелегального стрит-арту – це 333 об'єкти. До легальних витворів можна віднести 96 малюнків.

Вивчення стрит-арту неможливе у відриві від історичного контексту та культурних традицій країни, в якій він був виконаний та зафіксований. Виходячи з цього, нам здається доречним запропонувати типологізацію за значеннєвим навантаженням арт-об'єктів. Так, весь харківський стрит-арт можна поділити на дві великі групи – нейтральну та соціально-навантажену. Перша, в свою чергу, поділяється на художні (об'єкти є оригінальним витвором вуличного мистецтва), відсилання (мають на меті привернути увагу глядача за допомогою відсилання на вже існуючі, популярні елементи культури) та рекламні (реклама закладу). Друга група розподіляється на: соціальні (сюжет роботи зосереджений на певних суспільних проблемах чи темах), протесні (сам об'єкт виступає в якості протесту, наприклад, проти існуючої системи), та культурні (мають на меті привертання уваги, або прославлення місцевих елементів культури). Так, серед арт-об'єктів

нейтральної групи: художніх – 183, відсилань – 42, реклами – 33. (Додаток 9)
Щодо соціально-навантаженої групи робіт, то об'єктів, що можуть бути визначені як соціальні – 68, протесні – близько 10, та культурні – 104. (Додаток 10)

Таким чином, багатоманітність складових стрит-арту, навіть у його початковій формі – графіті, обумовила суттєві складнощі у типологізації явища. Наразі всі існуючі спроби його систематизації розроблені в якості класифікацій графіті. Створити єдину універсальну систематизацію неможливо через численну кількість елементів, можливих критеріїв та показників, проте дослідники різних гуманітарних галузей робили неодноразові спроби класифікувати це явище. Запропоновані класифікації можна умовно поділити на ті, що виокремлюють групи за тематичним або сенсовим навантаженням (Ф. Боас та Р. Помар, Д. Козловською, Д. Бушнелл, і такі, що систематизують графіті за формами комунікації (А. Демін та В. Кашин, З. Кайс). На цьому фоні якісно виділяються класифікації, запропоновані В. Кохом та Дж. Гетсбі, які систематизують емпіричний матеріал графіті за лексико-семантичними конструкціями. Виходячи з особливостей вуличного мистецтва міста Харкова, на нашу думку, доречним буде утворення декількох типологізацій для отримання більш повної характеристики феномену. Отже, ми пропонуємо наступні чотири типологізації харківського вуличного стрит-арту:

- видова типологізація (стінопис, мурали, графіті, трафарети, інсталяції, скульптури);
- стильова типологізація (найбільш характерними для Харкова є трафаретний стиль, throw-up і blockbuster);
- типологізація за значеннєвим навантаженням арт-об'єктів (нейтральні: художні, відсилання, реклама; соціально-навантажені: соціальні, протесні, культурні);
- типологізація за соціальною спрямованістю (легальні, нелегальні).

2.2. Харківська стрит-арт-спільнота: склад та основні характеристики

З всевітнім визнанням стрит-арту, як значимої частини сучасного мистецтва, все більша увага громадськості приділяється стрит-райтерам (самоназва вуличних художників), історії їхнього становлення як митців. Яскравим прикладом може слугувати масштаб популярності якої досяг перший фільм про вуличних художників, зрежисований Бенксі і номінований у 2011 році на премію «Оскар», як «Найкращий документальний повнометражний фільм»¹.

В Україні увага до стрит-райтерів оформлювалася у процесі розвитку явища, про що свідчить значна кількість інтерв'ю вуличних митців, наявних у доступі. Серед медіа формату, необхідно згадати документальний серіал «Спалах» від медіа «Слух», що вийшов у 2021 році, одна з серій якого присвячена «Новому українському вуличному мистецтву»² і знайомить суспільство з найвідомішими українськими стрит-арт митцями серед яких Гамлет Зінківський, Гео Лерос, Роман Мінін, Володимир Манжос та інші.

Певною мірою унікальна історія зародження і формування харківського стрит-арту, розглянута нами в попередньому розділі, обумовлює необхідність детального аналізу ролі особистісного фактору у становленні феномену. Аналіз авторського складу харківської стрит-арт спільноти нам здається доцільним проводити за певними показниками, що дозволять розглянути ступінь залучення художників у загальноміський, мистецький та соціальний контексти.

Для визначення характерних рис та особливостей харківської стрит-арт спільноти та виведення певного збірного портрету художників, буде використано біографії та відомості тринадцяти найбільш популярних стрит-райтерів Харкова (вибірка робилася виходячи з кількості створених арт-об'єктів) за наступними показниками: вік, стать, відкритість, форма діяльності

¹ «Вихід через сувенірну крамницю». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=acT1Rtwq8nA> (Дата звернення: 15.02.2023)

² Нове українське вуличне мистецтво... URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P5GQzbz5YPs&list=WL&index=6> (Дата звернення: 02.02.2023)

(групова/індивідуальна), наявність профільної освіти, легальне та нелегальне створення стрит-арту.

Як зазначалося раніше, харківський стрит-арт має одне з найдавніших походжень в Україні. Тривалий період розвитку зумовив не просто оформлення цілісної стрит-арт спільноти, але й становлення вже другого покоління стрит-арт художників. Загалом зміну поколінь вуличних митців можна назвати загальноукраїнською тенденцією, адже за майже двадцятирічний період існування вуличного мистецтва в Україні, цілком природнім є «виростання» певних художників зі стрит-арту, і перехід до більш галерейного формату творчості. Наразі такими, що повністю відійшли від занять вуличним живописом є зачинателі стрит-арту в Україні – Володимир Манжос, Олексій Бардусов, харківський художник Роман Мінін.

Останній разом з Гамлетом Зінківським був тим, хто приніс традицію стрит-арт фестивалів та культуру вуличного живопису загалом до Харкова. Зокрема, у 2009 році Мінін та Зінківський організували перший «StreetArtFest». За час його проведення було створено близько 40 стрит-арт композицій на різну тематику. Так, на проспекті Гагаріна, 20 з'явилися роботи Романа Мініна «Ми перші» та «Цирк», а на вулиці Пушкінській оселилися улюблені багатьма харків'янам гамлетівські «Бобер Приймаченко» «Голуб», «Такса». При безперечному вкладі митця у розвиток стрит-арту, загальна кількість його робіт в Харкові становить близько 10. Майбутній митець закінчив Харківську академію дизайну та мистецтва у 2008 році. У 2009 отримав Медаль «Талант і покликання» Світового альянсу «Миротворець».

Р. Мінін брав участь у багатьох групових виставках та фестивалях, очолював програму «Ізоляція у міському просторі» в донецькому центрі сучасного мистецтва «Ізоляція» в 2012 році. Ключовою роботою у творчості сам художник називає проект «План втечі з Донецького регіону». Він створив власну схему порятунку з ув'язнення та звільнення від закритої соціальної

системи, що забороняє вихід¹, яка базується на фольклорі шахтарів. Останньою стрит-артовою роботою була серія виконана із застосуванням технології доповненої реальності, присвячена видатній харків'янці Людмилі Гурченко. Наразі художник займається переважно галерейним «стрит-артом» та активно розвиває вуличне мистецтво у VR-просторі. Для малюнків Мініна характерне використання значної кількості кольорів та наслідування вітражної манери зображення. Проте, деякі з його ранніх робіт хоча і виконані в кольорі, походять скоріше на мінімалістичний стиль Гамлета.

Гамлет Зінківський сьогодні є найбільш плодотворим харківським художником. Станом на 2023 рік його авторству належать 112 робіт. Усі свої роботи художник підписує «ГамЛет», що розшифровується як «шум часу». Перші роботи Гамлета з'являються ще під час навчання в Харківській академії дизайну та мистецтв у 2007–2008 роках. У 2009 році він був виключений з Академії та починає «працювати» на вулицях українських та європейських міст, бере участь у різноманітних виставках. У 2009 і 2011 роках став одним із фіналістів на здобуття премії PinchukArtCentre Prize. У 2013 році разом із Жанною Кадировою та Миколою Рідним представляв Україну на 53-Венеціанському бієнале.

Роботи Гамлета мають яскраво виражену авторську стилістику – усі вони монохромні, тобто виконані у трьох кольорах: білому, чорному та сірому. Свою принципову позицію щодо відсутності барв художник пояснює небажанням, щоб у його роботах шукали скриті сенси та символізм². Для малюнків характерна наявність короткого авторського напису, що частіше за все має філософський підтекст або відсилає глядача до певних загальновідомих явищ. В «арсеналі» робіт Гамлета зустрічаються як звичайний монументальний живопис, так й інсталяції, оскільки доволі часто

¹ Каліта А. «Роман Мінін про штучний інтелект, арт-ринок і Донбас» // Your Art. 2019. 23 вер. URL: <https://supportyourart.com/conversations/minin/> (Дата звернення: 23.03.2023)

² «Виставка 365 днів Гамлета Зінковського»: [інтерв'ю з худ. Г. Зінковським / записала В. Рядинська] // Аудиторія 5-58. 2020. 12 лют.

його роботи так чи інакше використовують предмети оточення, внаслідок чого утворюється «2,5D Арт» – продукт взаємодії вже наявних елементів простору, як решітка або труба на стіні, із малюнком. Особливістю художника є також звичка відновлювати свої роботи, що йде у розріз з позицією більшості райтерів, адже специфіка цього виду творчості полягає в тому, що художник усвідомлює тимчасовість свого твору: він створюється не для музеїв і не для приватних колекцій. Крім того, кількість стін та парканів (тобто поверхонь, необхідних для створення зображення) у місті не безмежна: твір може бути зафарбовано конкурентами або змито міськими комунальними службами¹. У художника також є частими виставки, зокрема «365» та «2/3» – виставки графічних робіт, виконаних протягом року за схемою: один день-один малюнок.

За рік від початку повномасштабної війни в Україні, художник створив значну кількість робіт, серед яких такі незвичайні інсталяції, як «Олівець страшної реальності», виконаний на уламку ракети, що впала на дах ХНАТОБу, або «У загарбника свої квіти, касетні» – обведені у вигляді пелюсток квітки – сліди від влучання касетних снарядів у асфальт. (Додаток 11)

Ще одним представником «старшого покоління» є один з найдавніших харківських графітчиків – graf963. Значна кількість його робіт присвячена соціальним питанням: іноді це просто теги, як «Так, крадуть, але які красиві парки» і «Якщо ви знову проголосуєте за Кернеса, я ... з цього міста». Є й більш масштабні роботи, що утворюють цілі «проекти», наприклад, соціальний проєкт на тему української літератури, до якого увійшли роботи, що зображують українських класиків у сучасному вигляді та сучасних умовах. До цієї серії малюнків увійшли зображення Тараса Шевченка та Пантелеймона Куліша у вигляді Губки Боба і Патрика, візуалізація відомої фрази Григорія

¹ Чистякова М. Г. Стрит-арт в контексте вызовов современности // Известия Алтайского государственного университета. 2011. №. 2-1. С. 210-213.

Сковороди «Світ ловив мене і не спіймав», та «іпостасі» Лесі Українки¹. Більшість робіт graf963 можна ідентифікувати як графіті, хоча трапляються й приклади монументального живопису, зокрема, до них можна віднести вищеназвані роботи. Встановити кількість арт-об'єктів, створених художником, на жаль, неможливо, оскільки, на відміну від легальних митців, graf963 працює за «кодексом», тобто після створення робота «належить» вулиці і відповідно може бути зафарбована або завандалена вже наступного дня.

У цілому вік харківських райтерів коливається у проміжку від 20 до 45 років. Цікаво, що жіноча складова у стрит-арт спільноті суттєво збільшилася лише в останні роки – усі авторки є досить молодими (25 – 27 років) і відносяться до «нового покоління» вуличних художників Харкова, чії перші роботи з'явилися у проміжку 2016 – 2019 років. Серед найбільш яскравих представниць «нового покоління» необхідно відзначити зокрема Анастасію Худякову та Ірину Водолажченко.

Художниця Анастасія Худякова – колишня вихованка ХДХШ №1 ім. І. Ю. Рєпіна, пізніше закінчила Харківську державну академію дизайну і мистецтв, де наразі є аспіранткою на кафедрі монументального живопису. На сьогоднішній день її авторству належить 12 робіт, більшість з них – це мурали. Першою «вуличною» роботою мисткині був мурал «Герб Харкова», створений у 2016 році. За активної участі художниці у межах міської програми «Громадський бюджет участі міста Харкова» разом з художниками Сергієм і Ксенією Калмиковими також було створено мурал «Кити», занесений до національного реєстру рекордів України як найбільший мурал-триптих.

Художниця виступає прихильницею регламентованого стрит-арту, тобто вуличного мистецтва, що створюється не всупереч, а завдяки міській владі. В якості прикладу можна згадати один із останніх проєктів, втілених

¹ Лептуга О. «Мне всё равно, как отреагируют люди, главное, что они ходят и видят. О харьковском социальном стрит-арте» // Накипіло. 2020. 26 груд. URL: <https://nakipelo.ua/mne-vsjo-ravno-kak-otreagirujut-ljudi-glavnoe-chto-oni-hodyat-i-vidyat-o-harkovskom-socialnom-strit-arte/amp/> (Дата звернення: 21.03.2023)

художницею, а саме об'ємний мурал присвячений 300-тій річниці із дня народження Григорія Савича Сковороди, виконаний на замовлення міськради Харкова. Розташування муралу на будівлі, що є пам'яткою архітектури, зумовило створення картини за допомогою пенополістерола. Втім, Анастасія зізнається, що є дуже молодим художником і наразі знаходиться лише у пошуках теми і стилю своєї творчості¹. Окрім монументального живопису мисткиня займається й кабінетною творчістю – провідною темою її картин є урбаністика та знаки. Останнє представлене декількома серіями робіт «Знаки» та «Я бачу знаки».

Vodolaz-art – псевдонім, під яким працює художниця Ірина Водолажченко, відома своїми об'ємними муралами, виконаними на пенополістиролі. Також входить до когорти митців, які займаються стрит-артом «за фахом» (випускниця кафедри монументального живопису) та легально. Творити мисткиня почала відносно недавно – одна з перших робіт «Іггдрасиль» з'явилася на вул. Мистецтв у 2018 році. Більшість її робіт створені в межах програми «Громадський бюджет участі міста Харкова», що за словами самої авторки дозволяє їй почуватися спокійніше, а роботам – бути якісніше². На даний момент авторству художниці належить 6 арт-об'єктів, що займають проміжну ланку між муралами та інсталяцією, адже не створюються безпосередньо на стіні, а встановлюються на фасаді будівлі частинами за допомогою монтажу. Такими, наприклад, є роботи «Лісовик» та «Кролик», створені у співпраці із творчим об'єднанням Postulga art family. Як відзначає сама художниця, одним із провідних мотивів її робіт виступають кити: «Для мене цей образ символічний і дуже важливий в моїй творчості. Мова якою я говорю. Тобто для мене це дещо дуже велике і добре, неосяжне, щось, що для мене особисто символізує любов і якусь дуже глибоку істину»³. Із китами в

¹ Влияние стрит-арта на формирование образа города (на примере Харькова) : [інтерв'ю з чл. сп. худ. України А. Худяковою/ записала В. Рядинська] // Аудиторія. 2021. 25 жовт. С. 10–11.

² Учитель М. «Із чого состоит жизнь харковских уличных художниц» // Накипіло. 2020. 29 лист. URL: <https://nikipelo.ua/iz-chego-sostoit-zhizn-harkovskih-ulichnyh-hudozhnic/> (Дата звернення: 21.03.2023)

³ «Ірина Водолажченко в Promodo Hub». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2WZfX-drezU> (Дата звернення: 19.03.2023)

Ірини виконано дві великі роботи – це об’ємний мурал «Кит Ван Гога» та графіті «Кит».

Ключовим моментом, що відрізняє друге покоління харківських митців є, зокрема, наявність профільної освіти. У цілому авторський склад харківської стрит-арт спільноти є доволі різноманітним: серед вуличних живописців є професійні художники – випускники харківських художніх вузів, любителі, графітчики (представники більш класичної категорії стрит-райтерів) та ін.

Однією із дипломованих представниць молодого покоління харківських райтерів є Катерина Комендант, відома під псевдонімом Komendanttt. Випускниця Харківського державного художнього училища, а потім студентка Харківської державної академії дизайну і мистецтв за спеціальністю реставратора художніх робіт. За словами самої художниці, настінними розписами вона почала займатися в 19 років, а перші вуличні роботи з’явилися на стінах міста в 2019 році. Більшість робіт відносяться скоріше до монументального живопису і виконані за допомогою пензликів та будівельної фарби, хоча в останній рік мисткиня почала експериментувати з балончиками. Авторка зізнається, що не веде статистику своїх робіт, через що процес їхнього пошуку значною мірою ускладнюється¹

Лейтмотивом творчості Komendanttt виступають різноманітні обличчя. Їх можна поділити на декілька груп. Перша – розпливчаті обличчя, або обличчя, що перетікають одне в одне за задумом авторки мають показати швидкоплинність і непостійність світу, де «...є купа різної інформації іноді потрібної, але найчастіше ні. Можливо, це благо, але, думаю, дуже великий вибір трохи дезорієнтує. Люди губляться в ньому і виходить щось дивне»². Другу групу складають смайли – це альтер-его, клоуни, які за художнім задумом мають показати абсурдність ситуації, що коїться довкола. До третьої групи можна віднести обличчя різних істот або тварин.

¹ Кузубов Д. «Подозрительные лица. Катя Комендант» // Люк. 2021. 20 трав. URL: <https://lyuk.media/people/komendant/> (Дата звернення: 25.03.2023)

² Кузубов Д. «Подозрительные лица...» URL: <https://lyuk.media/people/komendant/> (Дата звернення: 25.03.2023)

Професійно також працює Денис Стадник – харківський вуличний художник, викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Особисто його авторству належить 11 робіт, більшість з яких представлені в межах серії міні-інсталяцій «Зникаючі птахи Харківської області». За задумом художника, зображення рідкісних видів птахів має привернути увагу до проблеми їхнього виникнення у Харківській області. Характерною особливістю його сольних робіт є, по-перше, їхній невеликий розмір – більшість з них розташовані на фасадах будівель прямо поруч із адресною табличкою. Частіше за все міні-інсталяції виконані на дерев'яній основі й закріплені на поверхні стіни.

Окрім індивідуальної творчої діяльності, художник входить до творчої групи муралістів, яка складається також з Олексія Постульги та Олексія Філіпова і носить назву «арт-група «SOUL»». Разом митці реалізують у Харкові різноманітні арт-проекти. Загалом їхньому спільному авторству належить 8 робіт, серед яких таке новаторство, як об'ємні мурали, як «Жінка у пісках». Характерно, що більшість робіт арт-групи «SOUL» так само присвячені зображенням тварин. Іноді група митців також працює під псевдонімами Postulga art family та @postulga_art. Художнє об'єднання доволі часто співпрацює з іншими стрит-райтерами.

Серед легально працюючих у Харкові творчих об'єднань необхідно також згадати арт-студію Ку-2. Творча група займається створенням різноманітних арт-об'єктів, в тому числі і муралів. Координатором арт-студії Ку-2 є Вікторія Іванова. На сьогоднішній день їхньому авторству належить 5 великих робіт. Арт-студія Ку-2 брала участь міському проєкті зі вшанування видатних особистостей міста за допомогою створення серії стрит-арт робіт «Гордість Харкова» в 2013 році. Їхньому авторству належать мурал-портрет Валентини Гризодубової, Льва Ландау та портрети Клавдії Шульженко у співавторстві із Kailas-V. У тому ж році група митців брала участь у фестивалі «Французька весна» і разом із французьким художником Жульєном Маланом створила мурал «Кукла-мотанка».

Плеяда харківських стрит-райтерів не обмежується «відкритими» художниками, які в більшості своїй працюють на легальній основі. Значна кількість митців відноситься до, так би мовити, «класичних» райтерів, про яких зазвичай відомо вкрай мало. Встановити навіть приблизну кількість художників, які входять до цієї групи, неможливо, оскільки деякі роботи зникають під шаром нових вже наступного дня. Окрім того спільнота є доволі замкнутою і затриматися в ній надовго складно¹.

Zloy Bosch – художник, який більше за інших претендує на звання «харківського Бенксі», адже на даний момент є чи не єдиним, чия особистість залишається невідомою ані ЗМІ, ані іншим райтерам. Митця називають головним антагоністом Гамлета Зінковського, адже відомим він став саме завдяки малюванню своїх робіт поверх малюнків Гамлета. У 2019 році Zloy Bosch почав іронічно доповнювати зазвичай дещо похмурі й філософські роботи свого колеги. Головним персонажем сюжетів художника виступає жовте курча. Доповненими виявилися близько 10 малюнків Гамлета. Так, «Самокат – не средство передвижения, а черта характера» перетворилося на «Резиновая женщина – это не средство самоудовлетворения, а способ взаимодействия с миром», «Я розумію навіщо я живу» на «Ко-кой хороший день! Ко-кой хороший пень!». Цікаво, що попри протистояння художників, маркують свої роботи вони майже однаково – поруч із нікнеймом відмічається рік створення об'єкта. При тому, що свою особистість Zloy Bosch ретельно приховує, усі свої роботи художник публікує у своєму дописі в Інстаграм².

Певну таємничість зберігає ще один митець, завдяки якому стрит-арт у Харкові набуває скульптурної форми. Під псевдонімом Vanadium.UA працює художник, справжнє ім'я якого, попри наявні інтерв'ю, не оприлюднюється. За словами митця, псевдонім був вигаданий його товаришем методом відкриття енциклопедії на випадковій сторінці. Частку «UA» було додано

¹ Учитель М. «Из чего состоит жизнь харьковских уличных художниц».... URL: <https://nakipelo.ua/iz-chego-sostoit-zhizn-harkovskih-ulichnyh-hudozhnic/> (Дата звернення: 21.03.2023)

² @zloy_bosch. URL: https://www.instagram.com/zloy_bosch/ (Дата звернення: 21.03.2023)

пізніше для визначення місцевості та позбавлення плутанини з хімічним елементом. Перші роботи митця з'явилися на вулицях міста в 2017 році.

Провідною темою творчості Vanadium.UA виступають гуманоїди та слов'янські боги, зокрема Ярило. Вони мають незвичайний вигляд – перший виглядає як класичний прибулець із холодною посмішкою, а другий – як сердита розкуйовджена людина, яка водночас нагадує стародавню богиню і печерну людину¹. Кожна гіпсова табличка з фігурою є унікальною та має власний номер. Згідно задуми автора, гуманоїди – це атланти та каріатиди в оригінальному трактуванні, початковою місією яких було прикрашати будинки, обділені декоративними елементами. З часом їхнє завдання ускладнилося і нова місія полягає в тому, щоб запровадити у свідомості людей Землі поняття «гуманоїд харківський звичайний». Ярило ж з'явився на противагу часто використовуваних у декорі будівель символів та зображень із давньоримського та грецького епосів – Венери, Гермеса та інших.

Художник – один з небагатьох харківських митців, для кого стрит-арт не є основною роботою². Характерною особливістю є те, що скульптури створюються не з гіпсу, який використовують інші вуличні митці, а з бетону, це робить їх менш вразливими для знищення. Наразі в більш-менш цілому вигляді нараховується від 14 до 15 об'єктів. Митця відзначає доволі активна взаємодія із шанувальниками, адже в обмін на відповідний запит і зобов'язання, він передає свої витвори мандрівникам, для того щоб ті встановили їх у тих місцях, куди вирушають. Завдяки цій практиці гуманоїдів можна зустріти у країнах Європи, Австралії, Індії та Латинській Америці.

Цікаво, що наразі у харківському стрит-арті відбувається зміщення орієнтирів, що встановилися у вуличному мистецтві з моменту його створення – нелегальне райтерство стає в якомусь сенсі елітарним, адже для

¹ Круча У. «Адепти Мітасова: соціалізм харківського стритарту» // Your Art. 2022. 3 лют. URL: <https://supportyourart.com/columns/adepty-mitasova-socz-mistycyzm-harkivskogo-strit-artu/?fbclid=IwAR1QkPmo0qZerw5uUg4sYoyH10xRn7soo6WhVt86x10i7gQq5cMfgHh2e2Y> (Дата звернення: 22.02.2023)

² Лизергинов И. «Они уже среди нас! Кто высаживает гуманоидов на улицах Харькова?» // Люк. 2017. 18 лют. URL: <https://lyuk.media/people/gumanoidy/> (Дата звернення: 23.02.2023)

того, щоб подивитися ці роботи, потрібно знати, де вони можуть з'явитися. Натомість масштабний «офіційний» стрит-арт стає мистецтвом «для всіх».

З плеяди молодих митців, які творять «відкрито», необхідно згадати Діну Чмуз, що працює під псевдонімом – Dina¹. Перші роботи художниці з'явилися на вулицях міста приблизно в 2018 році. Це були невеликі інсталяції, виконані плитками із зображеннями кодів міста. Авторка одна з небагатьох, хто у своїй творчості торкається і соціальних, і навіть політичних проблем. Так, вищезгадані інсталяції зображували колишнього мера міста Харкова Генадія Кернеса з короною і славнозвісними лавочками². Саме авторству Dina належить таке нововведення у харківському стрит-арті, як трафарети. У цій техніці виконано декілька серій робіт, зокрема портрети Василя Стуса із дописом «Заборонена правда – все одно правда», присвячені «Справі Стуса», портрети Лесі Українки – «150-років українська Кассандра» та «Ваш дедушка Ю. Шевельов».

Більшість харківських художників працює в індивідуальному форматі, творчих об'єднань у місті лише 3 – це раніше згадані арт-студія КУ-2, арт-група «SOUL», а також Kailas-V. Вони є найбільш результативним з усіх творчих об'єднань. Кількість їхніх робіт складає 24, серед яких більшість – це мурали. Творче тріо складається з головного натхненника – Андрія Пальваля, директора – Яни Вовк та креативного директора – Романа Партоли та існує з 2006 року. Зустрівшись ще студентами, вони займалися створенням графіті під іншою назвою, яку наразі художники воліють не озвучувати. Молодим митцям було досить тісно в цій темі, і їх завжди звинувачували в тому, що вони малюють щось відмінне від графіті. «Ми зрозуміли, що стрит-арт і всякі такі речі нам ближчі, що ми цим хочемо займатися і якісно, і професійно, на комерційному рівні – і почали шукати нову назву. Хотілося таке, яке малювало б наші далекосяжні цілі і було зрозуміло не всім. Кайлас – гора в Тибеті, ще не

¹ Діна Чмуз. Біо. // Art for Ukraine. URL: <https://artforukraine.world/uk/contributors/dina-chmuzh/> (Дата звернення: 25.02.2023)

² Никитенко Е. «Я тебя перекрою: почему некоторые граффити живут не дольше одной ночи» // Накипіло. 2020. 13 груд. URL: <https://nikipelo.ua/ya-tebja-perekroju-pochemu-nekotorye-graffiti-zhivut-ne-dolshe-odnoj-nochi/> (Дата звернення: 25.02.2023)

підкорена людиною»¹. Авторству Kailas-V належить декілька серій муралів, серед яких «Птахи» та «Відомі харків'яни». У 2014 році до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка вони створили мурал з портретом Кобзаря, що був занесений до Національного реєстру рекордів України, як найбільший портрет на стіні житлового будинку. З огляду на доволі різноманітну тематику малюнків, дещо складно назвати певний стиль, в якому працюють художники. Більшість робіт виконана за допомогою пензлів чи валиків для фарби.

Таким чином, розглянувши біографічні відомості найбільш популярних та відомих вуличних художників за такими показниками як вік, стать, відкритість, форма діяльності (групова/індивідуальна), наявність профільної освіти, легальне та нелегальне створення стрит-арту, можна вивести певний колективний портрет, що характеризуватиме саме харківську стрит-арт спільноту. Характерними рисами зокрема є: молодий вік митців, що варіюється від 20 до 45 років; приналежність до чоловічої статі – враховуючи склад творчих об'єднань та художників-індивідуалістів співвідношення буде 6 (жінок) до 13 (чоловіків); легальний формат творчості – співвідношення загальної кількості художників, які працюють легально та нелегально буде фактично однаковим, відповідно 6 до 7; наявність профільної освіти у переважної кількості митців.

Говорячи про відкритість, плеяду харківських митців можна розділити на три групи: перша – відкриті стрит-райтери – інформація про даних художників є загальновідомою, вони не приховують своє ім'я, навіть якщо працюють під псевдонімом, як наприклад Анастасія Худякова, Денис Стадницький, Катерина Комендант (більшість харківських митців саме така); художники другої групи воліють приховувати свою справжню особистість, працюючи під псевдонімом, проте активно ідуть на контакт із журналістами – до таких можна віднести graf963 та Vanadium.UA; третя група художників

¹ Федосенко П. «Наша цель – трансформация окружающего пространства – Kailas-V» // Newsroom. 2016. 16 серп. URL: <https://www.newsroom.kh.ua/news/nasha-cel-transformaciya-okruzhayushchego-prostranstva-kailas-v> (Дата звернення: 22.03.2023)

дотримується повної анонімності, а роботи частіше за все з'являються «самі по собі» – у Харкові це Zloy Bosch.

Отже, типологічний аналіз стрит-арту, а також дослідження особистісних показників харківських митців, дозволяє зробити висновки про ступінь залучення вуличних художників у такі контексти міста як локальний, мистецький та соціальний, що, у свою чергу, є важливими елементами для вивчення впливу вуличного мистецтва на формування образу міста. Ключовими показниками, що можуть бути інтерпретовані для визначення залученості художників до того чи іншого контексту, є зокрема відкритість, легальна чи нелегальна форма творчості, наявність профільної освіти, а також кількісні підрахунки робіт відповідно до значенневої типологізації. Приналежність митців до дипломованого кола спеціалістів можна назвати характерною особливістю для всіх представників «другого» покоління харківських вуличних художників, та для більшості митців «першого», що у свою чергу, може свідчити на користь формування у Харкові власної стрит-арт традиції і, відповідно, значного залучення вуличного мистецтва та його авторів до мистецького контексту міста. Це підтверджує і кількість стрит-арт об'єктів, що можна ідентифікувати як нейтральні-художні відповідно до запропонованої нами значенневої типологізації. Таких робіт у місті нараховується найбільше – близько 180. Як було зазначено раніше, харківська стрит-арт спільнота є відкритою, зокрема загальновідомими є особистості більшості вуличних митців, їхні творчі надбання, іноді навіть шляхи фінансування художників. Окрім цього значна кількість райтерів творить легально, тобто з дозволу або за залученням міської влади. Це призводить до того, що харківська стрит-арт спільнота є заглибленою в першу чергу в локальний контекст, а вже потім у соціальний. Про це свідчать також показники соціально-навантаженої групи у значенневій типологізації: «соціальних» арт-об'єктів близько 70 проти 100 «культурних».

РОЗДІЛ III. ВУЛИЧНИЙ ЖИВОПИС У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ХАРКОВА)

3.1. Харківський стрит-арт як елемент міського тексту.

Стрит-арт як сукупність неофіційних публічних «текстів», представлених написами і малюнками, є специфічним феноменом сучасної міської культури, який знаходиться на перетині матеріального та символічного світів, оскільки має опредмечений план вираження та знаково-символічний план змісту¹. З текстом, у вузькому розумінні слова, стрит-арт поєднується через одну зі своїх складових – графіті, якому притаманні такі стилі як тегінг або неймінг, коли основною смисловою і сюжетною одиницею виступає саме слово. Відтак задля уникнення термінологічної плутанини та більш чіткого визначення кола наукового інтересу необхідно розглянути певні теоретичні аспекти питання.

Семіотика – наука про комунікативні системи і знаки, які використовуються у процесі спілкування. Стосовно нашої теми можна сказати, що вона розглядає всі явища культури в якості знакових систем, які одночасно є також засобами комунікації. Одним із ключових понять семіотики є семіозис або знаковий процес, в основі якого лежить намір однієї особи передати іншій певне повідомлення. Перша особа має назву відправника повідомлення, друга – отримувача, або адресата. Відправник обирає певне середовище (або канал зв'язку), яким буде передаватися повідомлення та код. Код повинен бути обраний таким чином, щоб за допомогою відповідних означників можна було скласти потрібне повідомлення. Також повинні відповідати одне одному середовище та означники коду. Код повинен бути відомий отримувачу, а середовище та означники повинні бути доступні його сприйняттю. Таким чином, сприймаючи означники, що відправлені відправником, отримувач за допомогою коду перекладає їх в означувані і тим

¹ Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу...С. 61-62

самим приймає повідомлення¹. Семіозис є одним із внутрішніх механізмів культури, як символічного простору, що розкривається в процесі інтерпретації множини текстів (усних, письмових, візуальних, вербальних, наукових і художніх)².

Якщо урбаністичний простір міста приймати за певну знакову реальність, то стрит-арт, відповідно, буде виступати в ній у ролі знаку, що у свою чергу, є ще одним ключовим поняттям семіотики. Фактично в семіотиці співіснує декілька визначень поняття «знаку». Основними можна вважати визначення, запропоновані її фундаторами – Ч. С. Пірсом та Ф. де Сосюром. Останній визначає «знак» як нерозривну єдність означника та означуваного. На його думку, знак поєднує не річ та назву, а поняття та образ звукового ряду³. За визначенням Ч. Пірса «знак» – це дещо, що є для когось замінником чого-небудь у певному відношенні або в силу певної якості⁴.

Потрібно відзначити, що в тлумаченні Ч. Пірса поняття «знак» і «символ» є тотожними і взаємозамінними. Запропонована ним класифікація поділяє знаки на: знаки-ікони (зображення, що за принципом подібності, безпосередньо вказують на об'єкт), знаки-індекси (тісно пов'язані зі своїм означником, є практично його властивістю, ознакою) та знаки-символи (не мають безпосереднього зв'язку між знаковою формою та смислом, він встановлюється в межах певних домовленостей). Символи є найвищою формою абстракції знаку, який уможлиблює присутність речі в символічній формі, за реальної відсутності цієї речі⁵. Дуже схожим на поняття «знаку-символу» є визначення цього поняття У. Еко. У нього «знак» має конвенційний характер, тобто його наявність встановлюється там і тоді, коли група людей вирішує використати дещо для позначення іншого дещо⁶.

¹ Красовська З. В. Символіка графіті як семантичний засіб міського життя // Вісник НТУУ «КПШ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 126

² Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу ... С. 67

³ Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики. Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи. 1998. С. 87

⁴ Пірс Ч.С. Начала прагматизма. Пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина, СПб.: Лаб. метафиз. исслед. фил. фак. СПбГУ; Алетейя, 2000. С. 48

⁵ Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу... С. 57

⁶ Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Пер. с итал. В.Г.Резник и А.Г.Погоняйло. СПб.: Симпозиум. 2004. С. 153

Деякі дослідники стверджують що стрит-арт має знакову природу, оскільки у ньому присутній опредмечений план висловлювання, наочно-чуттєвий образ, значення не обмежується денотатом (знаковою формою), а вимагає означення, розкриття сенсу, тобто зіставлення з планом змісту (образом речі, що виникає у процесі мислення)¹. Виходячи з цього можна сказати, що в межах знакової системи урбаністичного простору міста стрит-арт посідає місце візуального знаку.

Близькість понять «знак» та «символ», наявні в семіотиці, зумовлюють звернення саме до цього методу задля виконання поставлених у дослідженні задач щодо визначення текстуальності вуличного мистецтва міста Харкова. Таким чином дослідницька увага фокусується на символічному боці стрит-арту, тобто його смисловій складовій як феномена загалом, а також на символічному та тематичному характері арт-об'єктів.

Дослідниця З. В. Кайс доходить висновку, що графіті-знак творить символічну форму, яка не читається безпосередньо, але є стимулом, поштовхом для того, щоб запустити механізм тлумачення і пошуку смислу. Символічна форма графіті не аналогічна творчій формі художнього образу в мистецтві, вона розкривається не через естетичний, а через інтелектуальний зміст. Теж саме можна сказати і про стрит-арт загалом, адже на відміну від загальноновизнаного мистецтва, де, так чи інакше, існують певні критерії, щодо ранжування «красиво/не красиво», у випадку з вуличним живописом, що на даний момент не є остаточно визнаним мистецтвом як таким, естетичний бік питання занадто суб'єктизований. Відтак саме символічний зміст витвору стає вирішальним.

Переходячи до питання текстуальності стрит-арту загалом, ми маємо зважати на багат шаровість інформаційних пластів та взаємозв'язків, які знаходяться як у самому витворі, так і в оточуючому його середовищі, та є

¹ Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу ... С. 55.

необхідними до урахування під час встановлення текстуальної й образної складової цього явища.

Кількісне та видове різноманіття стрит-арт робіт у Харкові зумовлює відповідну тематичну та сюжетну багатоманітність. Дані аспекти є досить складними для класифікації, адже іноді арт-об'єкти можуть не мати ані тематики як такої, ані якогось сюжету. Попри всі наявні теоретичні дискусії, стрит-арт безумовно тяжіє до сучасного мистецтва, зокрема в аспекті відкритості та доступності – дехто навіть називає стрит-арт «мистецтвом мас»¹ – як з боку творення, так і з боку споживання. Проте, все це створює ситуацію, коли сюжетне та тематичне тлумачення виявляється майже неможливим, адже сьогодні стрит-арт стає тією формою візуальної експресії, в якій місто та його жителі виражають свої думки, іноді не передбачаючи взагалі наявності комунікативного акту, а відповідно і можливість дешифрування «повідомлення». При цьому вуличне мистецтво, як вираз зафіксований у просторі в певну мить, так чи інакше є комунікативним актом, незалежно від наявності адресата, до якого він звернений, оскільки адресат припускається, навіть у тому випадку, коли вислів є звичайним самовиразом, сплеском емоцій і т. д.²

Саме тому нам здається доцільним проведення лише певної типологізації харківських арт-об'єктів за тематичними блоками. Так, сюжетне різноманіття стрит-арту у Харкові можна об'єднати у 9 блоків. Перший – абстракція, коли сюжети витворів віднесених до даного тематичного блоку є абстракціоністськими, важко встановлюваними, або взагалі відсутні. Цікаво, що таких робіт у Харкові найбільше, їхня кількість складає близько 100 робіт. Варто зважати, що подібна тематика притаманна не тільки митцям-початківцям, що знаходяться у пошуку власного стилю та натхнення, але і художникам, які вже вважаються успішними. Однією з найбільших робіт

¹ Влияние стрит-арта на формирование образа города (на примере Харькова) : [інтерв'ю... С. 25

² Красовська З. В. Символіка графіті як... С. 127.

абстрактного характеру є мурал Анастасії Худякової – «Час правди». Абстракція також представлена у творчості харківського стрит-арт скульптора Vanadium.UA, як наприклад Invisible Єдиноріг.

Другий за кількістю тематичний блок – тваринний та рослинний світи, сюжети робіт якого так чи інакше пов'язані з природою, рослинами та тваринами. Сюди, зокрема, відносяться декілька серій робіт, як «Червона книга рослин Харківської області» та «Червона книга тварин Харківської області», серія муралів «Птахи». До даного блоку входить близько 60 робіт.

Третій блок – це відомі люди. У даному випадку сюжети робіт стосуються відомих особистостей як міста Харкова (серія муралів «Відомі харків'яни», «Моя Гуру»), так і взагалі світу. Приблизна кількість арт-об'єктів з такими сюжетами – близька до 40. Більшість сюжетів все ж таки присвячено видатним особистостям, які походять з Харкова, зокрема можна зустріти мурали-портрети Наталії Фатеевої, Кузьми Скрябіна, Леоніда Бикова. Говорячи про світових «знаменитостей», що не мають безпосереднього відношення до міста, необхідно згадати арт-об'єкти на яких зображено Леонардо да Вінчі, Юрій Гагарін, Тато Гуйє та ін.

Наступний тематичний блок – реклама – об'єднує в собі малюнки, головною ідеєю яких є просування чогось на ринок. Частіше за все мова йде про створення сюжетів на стіні або будівлі закладу, які перекликаються з його назвою, чи мають на меті її проілюструвати та привернути увагу перехожого. Попри різноманітність таких сюжетів нам здається доцільним все ж виділити їх в окремий тематичний блок, адже подібна комерціалізація навіть не підпадає під визначення стрит-арту.

П'ятий тематичний блок – «відсилання» – сюжети робіт зосереджені на загальновідомих явищах (наприклад, сюжети кіно) або відсилають глядача до них. Таких робіт у місті близько 20. Частіше за все у цьому блоці для сюжету стрит-арту обираються найбільш популярні фрази чи сцени з фільмів або ж книг, як наприклад, мурал «Ти просиш без поваги...», що відтворює найбільш відому сцену з фільму «Хресний батько». Інший мурал створено за мотивами

одного з найбільш відомих романів братів Стурацьких «Понеділок починається в суботу» й ілюструє структуру «НИИ ЧАВО» в якому працюють головні герої твору.

Сюжети арт-об'єктів, що увійшли до шостого блоку, мають різноманітні зображення людини, частини її тіла, наприклад обличчя, чи з'язок із навколишнім світом, зокрема містом (мурал «Людина і місто»).

Наступний тематичний блок – це сюжети про Харків. У даному випадку мова йде про об'єкти, головним діючим персонажем яких виступає саме місто, моменти з його історії, а не конкретні його особистості. Такими є серія робіт із зображенням неофіційного логотипа міста «Я люблю Харків», або серія «Старий Харків», що створює на будівлях або парканах своєрідні «віконечка» у минуле міста, відтворюючи старі фотографії міста у вигляді стрит-арту.

Восьмий блок – філософські думки – об'єднує витвори вуличного мистецтва, сюжетами яких є певні висловлення чи сюжети, що мають змусити над ними замислитися. Більшість робіт, що можна віднести до даного тематичного блоку, належать авторству Гамлета Зінковського.

Роботи дев'ятого блоку присвячені соціальній проблематиці. Їхніми сюжетами є різні суспільні проблеми або питання, до яких намагаються привернути увагу стрит-артери. Кількість таких робіт у Харкові суттєво збільшилася від початку повномасштабної війни, головним чином за рахунок військових та навколо-військових тем, що зачіпає стрит-арт. Такими зокрема є більшість робіт Гамлета Зінковського від 24 лютого 2022 року, а також малюнки Культурного десанту і декількох невідомих художників. Більшість робіт, що була створена до початку війни була присвячена доволі резонансним справам, які торкалися всієї країни, як «справа Стуса», чи підтримка Білорусі, але не конкретно Харкова. Арт-об'єктів, що фокусувалися б на внутрішніх міських проблемах, взаємовідношенню між міською владою та жителями міста залишається вкрай мало. Відтак харківському стрит-арту більше притаманно залучення до свого урбаністичного простору глобальних тенденцій як реакція на Covid-19, проблеми міського середовища і суспільного

буття. Фокусування ж на власному (воєнному) досвіді і проблемах відбулося близько року тому в наслідок перетворення Харкова на «Східну фортецю».

У місті також існує багато робіт, що не можна віднести до жодного із перерахованих тематичних блоків, або вони є поодинокими і не можуть утворювати власний. Таких арт-об'єктів нараховується близько 15, серед них стрит-арт, присвячений космосу, дитячі сюжети, їжа, автомобілі, творчість, насмішка, відоме місце та ін.

Усі згадані групи фактично демонструють «тексти», які формуються харківським стрит-артом. Так, наприклад, роботи, що входять до тематичного блоку «Тваринний та рослинний світ», вносять до урбаністичного простору міста «озеленюючі та природоохоронні тексти», у вулчому плані розбавляючи сірість бетонних районів природними сюжетами, а у ширшому – продовжуючи загальноміський «текст» про Харків як зелене місто, а також привертаючи увагу суспільства до наявних екологічних проблем та потреби природоохоронної діяльності. Превалюючими символами в цих текстах є птахи. Так само тематичні блоки про соціальну проблематику, «відсилання», відомих людей транслюють тексти про залучення міста до світової культури та проблем, його значущість та участь у житті соціуму. Через транслювання певних текстів, вислизнувши з усталеної моделі вираження думок, стрит-арт досягає того, що хтось з дослідників називає чи не головною його метою – відвоювання міського простору для соціальних чи інших змін¹.

Текстуальність стрит-арту, як ми вже зазначали раніше, формується і за рахунок символічної наповнюваності, а також взаємозв'язку із навколишнім середовищем. Для нагальної демонстрації ми пропонуємо провести семіотичний аналіз двох стрит-арт робіт, що є одночасно одними із найбільш яскравих і в той же час доволі типовими представниками харківського стрит-арту: мурал «Відкриті двері» арт-групи «SOUL» та одна з робіт найвідомішого харківського вуличного художника Гамлета Зінковського – «Відсікай зайве».

¹ Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу ... С. 59

Перша робота є відсиланням, адже змушує нас звернутися до творчості відомого художника Альбрехта Дюрера, друга ж як і більшість робіт Гамлета відноситься скоріше до блоку філософських думок, бо заставляє глядача зупинитися і задуматися над сенсом закладеним у малюнку, її неможливо зчитати і розшифрувати мимоволі.

Інтерпретація зображень у межах семіотичного (структуралістського) підходу базується на семіотичному тлумаченні поняття «репрезентація». Увага спрямовується, головним чином, на внутрішню організацію тексту та особливо на бінарні опозиції між його частинами й різні способи, за допомогою яких його елементи можуть наслідувати та змінювати один одного. Репрезентація зображень передбачає показ специфіки співвідношення бачення та мови, візуального та текстуального, перекладу «мови зображення» мовою лінгвістичною¹.

Мурал «Відкриті двері» представляє собою багаторівневий малюнок на якому зображено великого оленя, що лежить під деревом, стовбур якого розділяє простір на «ніч» і «день». З кожного боку видніється силует міста. Саме дерево проглядається якби через арку, яка так само розділяється навпіл, а його крона ховається за її краєм. З лівого боку від стовбура знаходяться ще два деревця поменше, а з правої «нічної» сторони арки лежать декілька книг. Вершина арки увінчана золотим сонячним годинником, а поверх нього іде напис «Es gibt keine Schlüssel zum Glück. Die Tür ist immer offen». Масивність та розподіл простору схиляє до думки, що перед нами Дерево Життя, або Світове дерево, яке поєднує одразу два міста, що видніються на обрії. Доповнює картину і образ оленя, з одного боку пов'язаний із Деревом Життя через схожість його рогів з гіллям, що підтримують сонце, у даному випадку уособлене у вигляді золотого сонячного годинника, а з іншого символізуючи благородство та силу духа, високі моральні якості, що підтримують світове

¹Ковалевська О. Візуальні дослідження та іконографія: проблема розмежування об'єкта, методу та понятійно-категоріального апарату // Спеціальні історичні дисципліни. 2013. № 22. С. 297

дерево і добро¹, а разом з ним і схід сонця, відродження, творчість та духовність. Арка та олень виконані маленькими штрихами, що створюють враження гравюри, яке утверджується після детальнішого розгляду і перекладу фрази зображеної у горі, що є афоризмом геніального нюрнберзького художника західноєвропейського Ренесансу, найбільш знаного європейського майстра ксилографії Альбрехта Дюрера «Не існує жодних ключів від щастя. Двері завжди відчинені». Мурал можна назвати довільною ілюстрацією афоризму Дюрера, з прямим відсиланням до його творчості через імітацію граверної техніки. У той же час інформація про рідне місто художника є своєрідним ключем до розшифрування причини появи мурала і відсилає до теми побратимських відносин між містами: Харків і Нюрнберг, який нагадає є рідним містом Альбрехта Дюрера, чий вислів було взято за ідейну основу мурала, мають статус міст-побратимів. Окрім цього розміщення арт-об'єкта на вулиці Пушкінській торкається більш глибоких, історичних «текстів», адже упродовж ХІХ ст. вулиця носила назву Німецької, бо саме тут проживали університетські викладачі, науковці та підприємці, які приїздили до Харкова з Німеччини, а напередодні Першої світової війни, у 1913 році навпроти будинку № 23 було збудовано німецько-лютеранську церкву (кірху)². (Додаток 12)

Друга стрит-арт робота – «Відсікай зайве», є представником іншого виду вуличного мистецтва і цікава своїм тісним зв'язком з оточуючими «текстами», без урахування яких її сенсове навантаження залишається не сповна зрозумілим. Вона являє собою білий фон, на якому зображено більші та менші за розміром чорні ножиці. Зверху, майже під самим краєм знаходиться напис «Відсікай зайве». Ідея малюнку залишає можливість для досить довільного тлумачення, якщо намагатися розшифрувати його без урахування «текстів», в оточенні яких він знаходиться. Даний арт-об'єкт знаходиться на стіні

¹ Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики. 3-е изд. М.: Междунар. отношения, 2001. С. 287

² Мурал «Відкриті двері». URL: <https://mural.kh.ua/open-door/> (Дата звернення: 20.04.2023)

технічної будівлі навпроти харківської хоральної синагоги таким чином, що якщо дивитися на малюнок в анфас, прямо над ним буде видно будівлю синагоги. З цього ракурсу сенс зображення і напис набувають дещо іронічного настрою, недвозначно натякаючи на наявність відповідного ритуалу в євреїв, при цьому не втрачаючи й можливості іншого тлумачення глядачем. (Додаток 13)

Таким чином, місто являє собою нашарування різноманітних текстів, утворених контініумом спільнот та субкультур. Вуличне мистецтво як семантичний засіб функціонує через різні символічні форми, утворюючи як власні, так і спільні із оточенням «тексти», що покликані урізноманітнювати урбаністичний ландшафт, змінювати його функціональне навантаження. Відтак, кількісне та видове різноманіття стрит-арт робіт у Харкові зумовлює відповідну тематичну та сюжетну багатоманітність, а також наповненість урбаністичного простору міста певними «текстами». Зокрема, сюжетне різноманіття стрит-арту в Харкові можна об'єднати у 9 тематичних блоків, що охоплюють абстракцію, арт-об'єкти тематика яких зосереджена на тваринному та рослинному світі, відомих людях регіону, України чи світу, рекламі, відсиланнях, людині, самому місту Харків, філософських думках та соціальній проблематиці. Виходячи із кількісних показників перерахованих тематичних блоків, можна сказати, що більшість «текстів», які формуються в Харкові стрит-артом утворюють філософсько-нейтральний урбаністичний простір, що охоплює значну кількість «текстів», більшість з яких не є соціально-орієнтованими. Останні лише нещодавно почали відігравати суттєву роль у формуванні образу міста, що зокрема пов'язано з тим, що вони фактично є частиною творення наративу «Харків – Східна фортеця».

3.2. Проблеми музеєфікації та реставрації стрит-арту.

Поява нових, головним чином воєнних «текстів» у харківського стрит-арту, що є реакцією і певним чином природньою фіксацією суспільства на важливі події сучасності, вже сьогодні розглядається у світлі необхідності

їхнього збереження. Разом з цим визнання статусу стрит-арту, як значимої частини сучасного мистецтва все більш актуальними стають питання збереження та реставрації вуличних арт-об'єктів, що є своєрідним викликом непостійності, яку дехто називає однією з ключових характеристик вуличного живопису¹.

Ступінь розробки даного питання в Україні залишається вкрай обмеженим, як у науковому, так і в законодавчому плані, що безперечно впливає на стан збереженості арт-об'єктів і можливості їхнього відновлення, потреба в якому актуалізувалася у зв'язку зі пошкодженням або знищенням значної кількості об'єктів вуличного мистецтва через бойові дії на території України. З українських дослідників, які порушували цю проблематику, можна назвати лише О. Червонюк – провідну редакторку Інституту культурології Національної академії мистецтв України². У більшості ж своїй питання про необхідність реставрації та збереження витворів вуличного живопису підіймають самі художники за підтримки медіа³.

Реставрація стрит-арту в Україні не є поширеним явищем і значною мірою пов'язана з первинною формою діяльності художників – легальною чи нелегальною. Відновлення робіт є порушенням негласного кодексу, що побутує у все ще закритому, певною мірою андерграундному співтоваристві нелегальних райтерів. Представники цієї групи митців вважають, що «...якщо ти намалював щось, це щось тобі більше не належить. Ти намалював, значить подарував вулиці»⁴. Саме через таку позицію періодично виникають сутички між представниками харківської нелегальної стрит-арт спільноти з художником Гаметом Зінковським, який раз на півроку відновлює свої роботи.

¹ Куценко О. Львівський стріт-арт: розширити територію свободи // Українська правда. 2016. 14 січ. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/01/14/206353/> (Дата звернення: 25.04.2023)

² Червонюк О. А. Збереження графіті-мистецтва як національного надбання / Культурологічна думка : щорічник наук. праць / редк. Ю. П. Богуцький та ін. К. : І-т культ. НАМ України, 2017. № 12. С. 131-137.

³ Гіцевич Л. Тимошук М. Стріт-арт може вирішити проблеми благоустрою міста – художник // Радіо Свобода. 2015. 20 жовт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27311685.html> (Дата звернення: 15.03.2023)

⁴ Никитенко Е. «Я тебя перекрою: почему некоторые граффити живут не дольше одной ночи» // Накипіло. 2020. 13 груд. URL: <https://nakipelo.ua/ya-tebja-perekroju-pochemu-nekotorje-graffiti-zhivut-ne-dolshe-odnoj-nochi/> (Дата звернення: 25.02.2023)

Одна з останніх «мистецьких війн» відбулася в 2020 році й на відміну від згадуваної нами раніше «Стіни срачу», торкнулася робіт щонайменше чотирьох райтерів, на декількох центральних вулицях міста. Суперечка почалася у провулку Класичному, де поруч зі старою роботою Гамлета (2017 року), угруповання «Наше» розмістило свій напис, який Гамлет згодом переробив. Оскільки «Наше» стежить за своїми роботами, побачивши, що Гамлет знищив їхній напис, вони заклеїли його роботи плакатами з «Ералашем»¹. Пізніше до суперечки за міський простір і відновлення робіт доєдналися графітчики Харе та Zloy bosch. Втім, не тільки ідейні переконання стають на заваді реставрації робіт, адже, на відміну від Гамлета Зінковського, роботи якого наразі вважаються міським надбанням і зберігаються з мовчазного дозволу влади, більшість райтерів, які є представниками нелегальної форми творчості, створюючи стрит-арт ризикують бути затриманими за статтею 194 Кримінального Кодексу України «Умисне знищення або пошкодження майна»².

Крім того, однією з ключових причин проблемності музеєфікаційних та реставраційних процесів, пов'язаних із вуличним мистецтвом, є складність у визначенні цінності того чи іншого об'єкту. Певні витвори стрит-арту є важливими для міського простору та соціуму, адже стали частиною колективної пам'яті. При цьому вони не обов'язково матимуть матеріальну, мистецьку значущість чи пропагуватимуть традиційні цінності³. Як зазначалося вище, ситуація ускладнюється відсутністю зафіксованого правового статусу вуличного мистецтва, що призводить до складних умов побутування не тільки нелегальних, але й легальних арт-об'єктів.

На цей момент в Україні не існує повноцінних програм або ініціатив щодо реставрації стрит-арт об'єктів: у більшості випадків відновлення робіт залишається турботою самих художників. Втім, до відновлення одного з

¹ Никитенко Е. «Я тебя перекрою:... URL: <https://nakipelo.ua/ya-tebya-perekroju-pochemu-nekotorye-graffiti-zhivut-ne-dolshe-odnoj-nochi/> (Дата звернення: 25.02.2023)

² Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна // Протокол УА. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statnya_194/ (Дата звернення: 28.02.2023)

³ Gayo E. G. Street art conservation // SAUC-Street Art and Urban Creativity. 2015. Т. 1. №. 1. С. 99

найвідоміших муралів Харкова, що зображує портрет Кузьми Скрябіна, окрім його авторів – творчого об'єднання Kalias-V, долучився Український культурний фонд¹.

Стрит-арт, що створюється легально, значною мірою представлений мурами і стінописами – великими і складними роботами, які зазвичай проходять попереднє погодження з міською владою, що тим не менш не гарантує цілісність арт-об'єкту комунальними службами, а не повноцінний захист витвору від будь-яких умисних пошкоджень². Зокрема, створений мистецьким об'єднанням «Культурний десант» стінопис в Ізюмі, після знищення був відновлений художниками цілком самостійно. Проте, слід відзначити, що місцева влада певною мірою долучилася до процесу, відкривши кримінальне провадження щодо знищувачів арт-об'єкту³.

Природа стрит-арту, що полягає у його початково задуманій непостійності, потребі взаємодії із навколишнім середовищем, фактично зазнає змін за рахунок реставрації та консервації, оскільки вони унеможливають побутування вищезгаданих принципів. Реставрація та консервація певною мірою змінюють ідентичність робіт: нелегальні витвори набувають визнання, популяризуються в суспільстві, а незахищені, тимчасові арт-об'єкти залишаються і стають довготривалими. Зазвичай це відбувається довільно, за винятком великих об'єктів, як мурами, що часто виконуються на замовлення⁴.

Найбільш яскравим прикладом такої зміни ідентичності стрит-арт об'єкту, що відбулася зокрема за рахунок реставрації і виведення його значимості на новий рівень є відновлення «Ікон Революції» Гідності,

¹ Козлов С. У центрі Харкова оновили мурал, присвячений Кузьмі Скрябіну // Kharkiv Today. 2021. 5 січ. URL: <https://2day.kh.ua/ua/news/u-centri-kharkova-onovili-mural-prisvyacheniy-kuzmi-skryabinu-foto> (Дата звернення: 28.02.2023)

² Гаврилук Б. Процес легалізації та розвитку мураларту в Києві. Концептуальна ревіталізація міста // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. універ. ім. Івана Франка. 2022. №50. С. 81

³Цьомик Г. В Ізюмі відновлюють мурал з козаком на спаленій будівлі виконкому // Суспільне. 2022. 8 груд. URL: <https://suspilne.media/334328-v-izumi-vidnovluut-mural-z-kozakom-na-spalenij-budivli-vikonkomu/> (Дата звернення: 18.03.2023)

⁴ Gayo E. G. Street art conservation ... С. 100

створених у 2014 році під час заворушень на вул. Грушевського. Ці роботи виконані у трафаретній техніці і зображують портрети Лесі Українки, Тараса Шевченка та Івана Франка, інтерпретовані за допомогою найбільш типових атрибутів Революції гідності, як Коктейлі Молотова, балаклави, каски та респіратори. У 2017 році прокуратурою Києва було започатковано кримінальне провадження щодо знищення малюнків з фасаду будинку на вул. Грушевського. Згідно наказу від 3 вересня 2017 року: «Наказом Міністерства культури № 869 від 15.10.2014 року місце бойових дій і масової загибелі громадян у районі вул. Грушевського в Києві під час акції супротиву в лютому 2014 внесені до реєстру об'єктів культурної спадщини, покаранням за пошкодження чи знищення яких є кримінальна відповідальність». Відповідно нищівникам було впроваджено позов за статтею 298 Кримінального Кодексу України «Нищення, руйнування або псування пам'яток історії чи культури». Стрит-арт був відновлений художником Sociopath, що і створив його в 2014 році, зазначивши, що «нарешті... буде час і простір, якого... бракувало в ту ніч на Груші, щоб зробити якісні малюнки...»¹. (Додаток 14)

Потрібно також відзначити, що на даний момент «Ікони Революції» є одними з найбільш музеєфікованих об'єктів українського стрит-арту. Реставрація цієї роботи відбулася передусім за рахунок наявності попередніх музеєфікаційних процесів, таких як внесення її до переліку об'єктів культурної спадщини та залучення в якості складової частини експозиції Музею Майдану.

«Ікони Революції» можна назвати прикладом часткової або «м'якої» музеєфікації, за якої об'єкт, що визначається як пам'ятка, не вилучається із середовища побутування, а продовжує існувати у просторі, виконуючи частину своїх функцій². Наразі саме такий формат музеєфікації актуалізувався через появу в Україні робіт британського художника Бенксі. Як вже

¹ Червонюк, О. А. Збереження графіті-мистецтва ... С. 133

² Кудерська Н., Кудерська І. Нормативно-правове забезпечення здійснення музеєфікації об'єктів нематеріальної культурної спадщини в Україні // *Supremația Dreptului*. 2017. №. 3. С. 81-89.

згадувалося раніше, спроба демонтажу одного зі стінописів у Гостомелі призвела до широкого розголосу у ЗМІ, а проти ініціаторів акції було порушено кримінальне провадження¹. Власне, як громадськість, так і місцеву владу до рішучих дій спонукав стан будівель, на яких Бенксі створив малюнки – більшість із них частково знищені та знаходяться в аварійному становищі. Результатом стало встановлення на всіх арт-об'єктах захисних панелей з армованого скла та спеціальних охоронних датчиків, що реагуватимуть на спроби завдати шкоди витвору вуличного мистецтва², а також системи підтримки мікроклімату за допомогою датчика Life Quality з сенсорами температури, вологості та CO₂, і реле керування WallSwitch³. Потрібно відзначити, що для стрит-арту в Україні така якісна форма часткової музеєфікації була застосована вперше. Де-факто роботи Бенксі були визнані культурними пам'ятками і до них застосовуються відповідні заходи, хоча юридично їхній правовий статус наразі залишається незакріпленим.

Створення «музеїв під відкритим небом» – ще один вид часткової музеєфікації стрит-арту, напряду пов'язаний із явищем джентрифікації – процесом ошляхетнення колись неблагополучних районів, зокрема завдяки появі там великої кількості стрит-арт робіт⁴. Дані процеси не можна назвати взаємозалежними, хоча вони безперечно є взаємопов'язаними. Така форма музеєфікації вуличного мистецтва є широко поширеною у світі, адже відбувається природньо, шляхом загальносупільного визнання арт-об'єктів, що з'являються в певному просторі, що був обраний спільнотою райтерів. При цьому ключову роль у становленні такого «музею під відкритим небом» відіграють самі художники, поціновувачі стрит-арту та ЗМІ, які поширюють

¹ Оприщенко А. Мурал Бенксі в Гостомелі зрізано...URL: <https://zaborona.com/mural-benksi-v-gostomeli-rozbyrayemosya-hto-zh-taky-vlasnyk/> (Дата звернення: 07.02.2023)

² Малюнки Бенксі на Київщині – тепер під охороною // Уніан. 2023. 20 лют. URL:<https://www.unian.ua/multimedia/video/news/10411338-risunki-benksi-na-kiievshchine-teper-pod-ohranoy.html> (Дата звернення: 08.03.2023)

³ Дейна А. Графіті Бенксі в Київській області охоронятиме від вандалів спецсистема з сигналізацією // ZN,UA Дзеркало тижня. 2023. 22 лют. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/hrafiti-benksi-u-kijivskij-oblasti-okhoronjatime-vid-vandaliv-spetssistema-iz-sihnalizatsijeju.html> (Дата звернення: 07.04.2023)

⁴ Тацій Ю. «Ошляхетнення» міст: благо чи загроза? // Interfax-Україна. 2022. 20 січ. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/792776.html> (Дата звернення: 01.04.2023)

інформацію про утворення арт-простору. Зазвичай залучення спеціалістів та місцевої влади є мінімальним.

Серед всесвітньовідомих сьогодні джентрифікованих районів, що одночасно виступають і в якості своєрідних музеїв вуличного мистецтва, можна назвати район Квінз (Нью-Йорк)¹, Wynwood Art District (Маямі)², райони 13, 17 та 19 (Париж)³ та, вже згадуваний нами раніше, район Заспа (Гданськ). В Україні цей підхід найбільш яскраво виражений у Львові стосовно району Підзамче. У цьому випадку ключовим показником є формулювання та висловлення з цього приводу засобів масової інформації⁴.

Значною є також кількість стрит-арт робіт, зокрема муралів, у центральних районах Києва, проте жоден з наявних осередків ще не отримав визнання як повноцінний «район стрит-арту»⁵. Схожою є ситуація у Харкові, де можна виділити декілька таких «районів»: вулиця Пушкінська та прилежні до неї бокові провулки, на двокілометровому проміжку якої знаходиться близько 50 робіт, і яка є визнаним осередком стрит-арту в місті⁶; район ХТЗ, що має найбільше скупчення муралів, представлених головним чином серією «Птахи»⁷. Однак, як і в столиці, жоден із названих районів наразі не завершив свою музеєфікацію.

Ще однією формою музеєфікації є повноцінна музеєфікація, за якої відбувається вилучення арт-об'єкту з урбаністичного простору і переміщення його до музею або галереї. Сьогодні такий варіант збереження витвору

¹ Стасюк І. Як у Нью-Йорку графіті перестало бути протестним явищем і стало слугувати ринку // Хмарочос. 2019. 29 червн. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/06/29/yak-u-nyu-jorku-grafiti-perestalo-but-protestnym-yavyshhem-i-stalo-sluguvaty-rynku/> (Дата звернення: 01.04.2023)

² ТОП-8 мировых столиц стрит-арта // tripmydream. 2017. 5 груд. URL: <https://tripmydream.com/media/novosti/top-8-mirovuh-stolits-strit-arta> (Дата звернення: 01.04.2023)

³ Перепелица О. Гид по лучшему стрит-арту Парижа // One Two trip. 2018. 20 берез. URL: <https://www.onetwo2trip.com/ru/blog/guides/europe/guide-to-the-best-street-art-of-paris/> (Дата звернення: 01.04.2023)

⁴ Верещака М. Хто і як перетворює львівський Підзамче на район стрит-арту // Б. Ж. 2018. 21 лют. URL: <https://bzh.life/gorod/lvivskiy-pidzamche-rayon-strit-artu/> (Дата звернення: 03.04.2023)

⁵ Стрит-арт. Історія // UReport. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/201/> (Дата звернення: 03.04.2023)

⁶ Филиппова А. Стрит-арт Гамлета в Харкові: ТОП-10 граффіті художника // 057. 2018. 19 верес. URL: <https://www.057.ua/news/2160932/strit-art-gamleta-v-harkove-top-10-graffiti-hudoznika-foto> (Дата звернення: 13.04.2023)

⁷ Тур по граффіті в Харкові: 20 муралов, которые можно посмотреть за день // Newsroom. 2021. 2 трав. URL: <https://www.newsroom.kh.ua/city/tur-po-graffiti-v-harkove-20-muralov-kotorye-mozhno-posmotret-za-den> (Дата звернення: 13.04.2023)

вуличного мистецтва розглядається по відношенню до декількох робіт Бенксі, зокрема створених в місті Ірпінь Київської області. Стінописи «Балерина» та «Хлопчик і дзюдаїст» мають бути демонтовані через необхідність зносу аварійних будівель, на яких вони розташовані. Подальше збереження малюнків розглядається в декількох варіантах, зокрема шляхом консервації арт-об'єктів і подальшого їхнього побутування як окремих вуличних скульптур (за рахунок демонтажу частини стіни, на якій створено стрит-арт), або приєднання до майбутнього меморіального комплексу в Ірпені¹.

Повноцінна музеєфікація стрит-арту є доволі поширеною формою збереження вуличного мистецтва у світі, що набула розповсюдження у 80-х роках ХХ століття. Наприклад, берлінський профільний музеє Urban Nation на сьогодні має найбільше зібрання робіт стрит-арту та графіті, представлене зокрема творами Blek le Rat, Шепарда Фейрі та Бенксі². Цікаво, що у випадку музейного та галерейного форматів презентації стрит-арту мова йде одночасно про два шляхи музеєфікації: безпосередній, тобто перенесення робіт до музейного чи галерейного простору, та музеєфікацію вуличного живопису через експонування робіт галерейного формату, створених вуличними художниками. Наразі в Україні вуличне мистецтво представлене тільки в галереях.

У цілому знайомство українських мистецьких інституцій зі стрит-артом розпочалося в 2000-х роках з пленеру на фестивалі «Шаргород» і було продовжене Центром сучасного мистецтва при НаУКМА, а також низкою проєктів, таких як «Проєкт спільнот» та «Нова українська мова» від групи РЕП. У 2008 році комерційною галереєю Kyiv Fine Arts було проведено виставку «Strange But Cool», проте активного поширення колективна форма взаємодії райтерів поширення не набула. В якості винятку називають «...хіба

¹ В Ірпені демонтують будинок з малюнком Бенксі - чи врятують твір // Уніан. 2023. 23 квіт. URL: <https://www.unian.ua/multimedia/video/tourism/10424637-v-irpene-demontiruyut-dom-s-risunkom-benksi-spasuti-proizvedenie.html> (Дата звернення: 25.04.2023)

² Міро І. Музеї стрит-арту як осередки вуличного мистецтва // Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір: матеріали II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, 6–7 груд. 2018 р. М-во культ. України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККіМ, 2018. С. 18

що зацікавлення, що його проявили київська муніципальна галерея «Лавра» та моголянський Центр візуальної комунікації»¹. Натомість вже традиційним на сьогодні став формат персональних виставок галерейних робіт вуличних художників, наприклад «2\3» Гамлета Зінковського, що проходила в ЄрміловЦентрі² та «Знаки» Анастасії Худякової у харківському Будинку художника³.

Названі форми музеєфікації стрит-арту можна назвати доволі класичними, адже вони застосовуються й по відношенню до інших культурних пам'яток. Утім, у цьому випадку складно вирішується проблема репрезентативності представлених об'єктів. У випадку із повноцінною музеєфікацією стрит-арту в Україні, поза межами уваги залишається як видове різноманіття вуличного мистецтва, адже частіше за все експонується саме галерейний формат творчості райтерів, так і особистісний комплекс художників – галереї та музеї надають перевагу виставкам найбільш яскравих вуличних художників.

Значно менш вибірковою є віртуальна музеєфікація, яка відбувається за рахунок створення баз даних, мап стрит-арту та фотоархівів як дослідниками, так і небайдужими непрофесіоналами. Така форма музеєфікації має за мету якомога повнішу репрезентацію наявних об'єктів вуличного живопису, що зокрема стає можливим саме завдяки її віртуальності, а отже відсутності фізичних обмежень в експонуванні тих чи інших стрит-арт робіт.

Найбільш поширеним видом віртуальної музеєфікації можна назвати карти вуличного живопису. Такий формат, за рахунок нанесення на карту максимальної кількості стрит-арт об'єктів, дозволяє одночасно зберігати роботи, що колись існували та існують зараз. Він також дозволяє візуально

¹ Воронцов В. Стрит-арт – як колода в оці вітчизняних інституцій // Art Ukraine. 2010. 18 жовт. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/strit-art-kak-brevno-v-glazu-otechestvennyh-institutiy/#.ZFJanZBxPY> (Дата звернення: 25.04.2023)

² Солодовник М. «365 графічних нарисів»: у Харкові відкриється виставка Гамлета Зінківського // Суспільне. 2022. 19 січ. URL: <https://suspilne.media/199108-365-graficnih-narisiv-u-harkovi-vidkrietsya-vistavka-gamleta-zinkivskogo/> (Дата звернення: 25.04.2023)

³ «Дорогами війни» Анастасія Худякова – перша виставка у ХДАДМ з початку війни // Харківська державна академія дизайну і мистецтв. 2022. 13 груд. URL: <https://ksada.org/nov-13-12-22.html> (Дата звернення: 27.04.2023)

орієнтуватися в стрит-арт просторі, аналізуючи розташування робіт і супутні характеристики. Відповідні приклади можна віднайти в більшості великих міст, що відомі своїм стрит-артом, таких як Київ, Львів або Харків. В останньому карти стрит-арту представлені як на спеціально створених сайтах та платформах, наприклад, проєкт AN2-studio «Карта муралов, граффіти и арт-объектов Харькова»¹, так і за допомогою сервіса Google maps («Мурали Харькова»², карта робіт Гамлета Зінковського³).

Говорячи про бази даних, необхідно відзначити, що даний вид віртуальної музеєфікації в більшості своїй притаманний науково-дослідницькій сфері. Бази даних також дозволяють фіксувати значну кількість робіт, а також ряд їхніх характеристик як авторство, стан роботи, рік створення, стильова та тематична приналежність. Серед найбільш яскравих прикладів досвіду створення бази даних стрит-арту не тільки міста Харкова, а й ряду інших українських міст, є проєкт «CityFace: Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу», в якому взяли участь представники різних вишів Дніпра, Донецька, Запоріжжя, Одеси й Харкова⁴. Фотоархіви натомість майже не існують окремо від вищеназваних видів, оскільки без супроводжувальної інформації несуть лише первинний інформаційний об'єм, що закладений безпосередньо в малюнку.

Таким чином, можна виділити декілька форм музеєфікації стрит-арту, це зокрема, повна, часткова та віртуальна її форми. Найдоцільнішою і в тому числі найпоширенішою, як в Україні, так і у світі, наразі є часткова музеєфікація, адже попри зняття частини функцій з вуличного мистецтва

¹ Карта муралов, граффіти и арт-объектов Харькова. URL: <https://an2-studio.xyz/art-obekti-harkova/> (Дата звернення: 30.04.2023)

² Куршоцов А. Карта «Мурали Харькова». URL: https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1uNffu8h77vhmSr_LkcNwdlmNcWX9EpU&ll=49.972325337989254%2C36.28322030000001&z=12 (Дата звернення: 30.04.2023)

³ Пономаренко И. Гамлет Зинковський – карта работ в Харькове. URL: <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1f4yPZcwPAu7TotG3RfJy1yPDOKI&ll=50.03270368637668%2C36.26174925000002&z=11> (Дата звернення: 30.04.2023)

⁴ Про мету й завдання наукового проєкту CityFace // CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/project.html> (Дата звернення: 30.04.2023)

внаслідок його консервації задля збереження, така форма дозволяє залишати стрит-арт в урбаністичному просторі, із яким він взаємодіє протягом всього періоду свого існування, а також доволі повно репрезентувати його кількісне та якісне різноманіття, особливо за умови створення «районів стрит-арту».

Будучи достатньо специфічним мистецьким явищем, вуличний живопис має ряд проблем, пов'язаних із музеєфікацією та реставрацією об'єктів, серед яких, зокрема, складність визначення цінності того чи іншого об'єкту стрит-арту та вже названі порушення ряду функцій вуличного мистецтва за рахунок проведення консерваційних робіт і неможливість повноцінної репрезентації. На даний момент музеєфікація стрит-арту розвинута в Україні більше, ніж реставрація, оскільки остання, будучи частиною музеєфікаційного процесу, відповідно, розвивається пізніше.

Отже, в публічному просторі харківський стрит-арт презентується рядом текстових блоків, через нейтральне навантаження яких неможливо виділити пріоритетні для музеєфікації «тексти». Музеєфікація у Харкові представлена у всьому спектрі форм: повноцінною, частковою та віртуальною музеєфікаціями. Провідними представниками повноцінної музеєфікації виступають мистецькі інституції міста, такі як ЕрміловЦентр, Будинок Художника, Харківський художній музей та галерея «ВоваТаня». Часткова музеєфікація наразі знаходиться на стадії оформлення, оскільки виділити певні загально визнані «райони стрит-арту» можливо вже сьогодні, натомість поняттєве присвоєння їм названого статусу ще не відбулося. Віртуальна музеєфікація у Харкові широко представлена як науковими базами даних (CityFace), так і одразу декількома різноманітними картами вуличного мистецтва. Поступово розвивається й реставраційна складова музеєфікації, що зокрема помітно на прикладах робіт із третього текстового блоку, що присвячені відомим людям регіону, України чи світу. Оскільки більшість з цих арт-об'єктів було створено в межах програми «Бюджет участі міста Харкова» або ж на замовлення міської ради, а також покликано репрезентувати

регіональну ідентичність, то їхньому стану приділяється значна увага. Проте і менш соціально-значущі витвори вуличного мистецтва нещодавно почали отримувати необхідну реставраційну та музеєфікаційну підтримку. Все це може свідчити про високий рівень залучення стрит-арту до публічного простору Харкова, а також відповідного рівня визнання вуличного мистецтва міським соціумом.

ВИСНОВКИ

Отже, вихід стрит-арту з напівтьми провулків ознаменував початок його впливу на навколишнє середовище, зокрема на формування образу міста. Оскільки місто є територією, де людина проводить більшу частину свого життя, воно позначається на її поведінці, звичках, засобах вираження. Одну із головних ролей у цьому впливі відіграє візуальний вплив символічних конструкцій, які об'єднують поняття «візуальний образ міста». Образом міста називають осмислення образу його жителем або гостем. Складовими цього образу зазвичай є такі візуальні елементи як лінія, форма, світ та тінь, колір, а також з огляду на тематику роботи в якості ще одного візуального елементу було вибрано стрит-арт.

Історіографія з даного питання, зокрема в Україні, не є достатньо розробленою. Наявні на даний момент підрахунки і аналізи носять в більшості своїй узагальнюючий характер і стосуються всієї країни в цілому, залишаючи поза увагою локальні особливості вуличного живопису, притаманні тому чи іншому місту. Дослідження, що стосуються взаємозв'язку образу міста зі стрит-артом, взагалі відсутні. Джерельна база дослідження, що склалася головним чином з арт-об'єктів харківського стрит-арту, відзначилася рядом особливостей, зокрема значною кількістю робіт (понад 400 об'єктів), видовим та тематичним різноманіттям, а також великою кількістю представників легального стрит-арту із відповідним тематичним співвідношенням із загальноміськими наративами.

Проведені нами дослідження з тематики вуличного мистецтва в Харкові, його кількісних та якісних показників, ролі авторського фактору та процесів збереження, врешті-решт дозволяють говорити про створення харківським стрит-артом певного образу для міста. Відтак, оскільки візуальні елементи людина сприймає в якості негласного сигналу, що ідентифікується в неї на рівні підсвідомості стрит-арт має значний вплив на формування образу міста, що виникає в уяві суспільства.

Еволюція поглядів містян на вуличне мистецтво, а з нею, відповідно і образу міста, відбувалася в прискореному темпі, значною мірою за рахунок приналежності українського стрит-арту в цілому до, так званої «другої вуличної хвилі», що характеризується тим, що одразу демонструє «зріле мистецтво». Відповідно такого тривало конфлікту між стрит-артом, як маргінальним явищем і суспільством, що воліє до очищення і убезпечення свого простору, не було.

Виходячи з кількісних показників отриманих в результаті аналізу створеної нами бази даних харківського стрит-арту, можна стверджувати, що більшість «текстів» утворюваних вуличним живописом, формують образ Харкова як великого міста, зосередженого на глобальних питаннях і проблемах, певною мірою філософського настрою, який при цьому охоплює значну кількість мультикультурних «текстів». Разом з цим харківське вуличне мистецтво демонструє вражаючу ідейну єдність з образами міста, що пропагуються місцевою владою, про що свідчить значна кількість як замовлених, так і створених з власної ініціативи райтерів робіт, як серії пов'язані з природою Харківщини (серія муралів «Птахи», серія міні-інсталяцій «Червона книга рослин/ тварин Харківської області»), які зокрема підтримують образ Харкова як зеленого міста.

У цілому можна сказати, що Харків має образ міста стрит-арту, можливо навіть столиці вуличного мистецтва в Україні. Цьому сприяє побутування одразу декількох факторів. По-перше, значна кількість стрит-арт робіт, яка на даний момент перевищує показник у 400 об'єктів, а також їхнє стиліове та видове різноманіття. По-друге, доступність витворів вуличного мистецтва, більшість з яких знаходяться в центральних районах міста і є доступними як для городян, так і для приїжджих. Найбільшу кількість стрит-арт об'єктів має Київський район міста Харкова – це близько 180 витворів, до нього ж належать основні «стрит-арт вулиці» міста – Пушкінська та Сумська. Окрім цього для створення нових стрит-арт об'єктів широко використовується міська програма «Бюджет участі», у межах якої відбувається фактична легалізація

вуличного живопису на адміністративному рівні. Такий підхід значною мірою впливає на ставлення містян до стрит-арту, його осмислення і ступінь залученості у громадський простір.

Після початку повномасштабного вторгнення зі зміною безпосереднього значення Харкова для країни в цілому і набуттям містом нових наративів як «Харків – Східна фортеця» або «Харків – залізобетон», відбулося і оновлення образу міста в контексті стрит-арту. Зокрема було продовжено згадану раніше «традицію» підтримки вуличним живописом більш офіційних поглядів і ідей. Так, 90% малюнків створених за 2022 рік мають воєнну, навколо-воєнну або патріотичну тематику. Подібне залучення харківського стрит-арту до того воєнного контексту в якому перебуває місто, призвело до появи доволі специфічних арт-об'єктів, як «Олівець страшної реальності» або «У загарбника свої квіти, касетні», які виконані з залученням «елементів війни» – снарядів або слідів від влучань. Цікаво, що такий формат в майбутньому може бути музеєфікований в межах політики пам'яті після закінчення війни, а разом з ним і стрит-арт з яким даний об'єкт вже є нерозривно зв'язаним. Певною мірою можна сказати, що фіксація цього моменту вже відбулася завдяки створенню «на» або «навколо» нього витвору вуличного мистецтва. Таким чином образ міста стає більш «приземленим» і зосередженим на власних (зокрема воєнних) проблемах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенксі не допрацював концептуально: small talk із артекспертами // JetSetter.ua, 2022. 28 лист. URL: <https://jetsetter.ua/benksi-ne-dopratsyuvav-kontseptualno-small-talk-iz-artekspertamy/> (Дата звернення: 07.02.2023)
2. В Ірпені демонтують будинок з малюнком Бенксі - чи врятують твір // Уніан. 2023. 23 квіт. URL: <https://www.unian.ua/multimedia/video/tourism/10424637-v-irpene-demontiruyut-dom-s-risunkom-benksi-spasut-li-proizvedenie.html> (Дата звернення: 25.04.2023)
3. В центре Праги установили скульптуру в честь українських матерей // Винегрет. 2022. 4 лип. URL: <https://www.vinegret.cz/655637/v-tsentre-pragi-ustanovili-skulpturu-v-chest-ukrainskikh-materei> (Дата звернення: 07.02.2023)
4. Венгренюк Д., Сидоренко М., Перепелиця А. та ін. Муральна дилема: Чи потрібні місту 100 настінних розписів на рік? // hromadske. 2016. 2 вер. URL: <https://hromadske.ua/posts/muralna-dylema-chy-potribni-mistu-100-nastinnykh-rozpyshiv-na-rik?tag=mural-social-club> (Дата звернення: 05.02.2023)
5. Верещака М. Хто і як перетворює львівський Підзамче на район стріт-арту // Б.М. 2018. 21 лют. URL: <https://bzh.life/ua/gorod/lvivskiy-pidzamche-rayon-strit-artu/> (Дата звернення: 05.02.2023)
6. Виставка 365 днів Гамлета Зінковського : [інтерв'ю з худ. Г. Зінковським / записала В. Рядинська] // Аудиторія 5-58. 2020. 12 лют.
7. Вихід через сувенірну крамницю. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=acT1Rtwq8nA> (Дата звернення: 15.02.2023)
8. Вілл Сміт дає ляпаса Путіну. У Лос-Анджелесі з'явилося графіті на підтримку України // NV. 2022. 21 квіт. URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/vill->

- smit-daye-lyapas-putinu-grafiti-na-pidtrimku-ukrajini-foto-50235728.html
(Дата звернення: 07.02.2023)
9. Влияние стрит-арта на формирование образа города (на примере Харькова) : [інтерв'ю з чл. сп. худ. України А. Худяковою / записала В. Рядинська] // Аудиторія. 2021. 25 жовт. С. 10–11.
10. Воротньов В. Стріт-арт – як колода в оці вітчизняних інституцій // Art Ukraine. 2010. 18 жовт. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/strit-art-kak-brevno-v-glazu-otechestvennyh-instituciy/#.ZFANZBxPY> (Дата звернення: 25.04.2023)
11. Гіщевич Л., Тимощук М. Стріт-арт може вирішити проблеми благоустрою міста – художник // Радіо Свобода. 2015. 20 жовт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27311685.html> (Дата звернення: 15.03.2023)
12. Головчин О. Стріт-арт війна в Україні. Чому право розфарбовувати стіни мають усі? // iPress. 2018, 2 лис. URL: https://ipress.ua/articles/stritart_viyna_v_ukraini_chomu_pravo_rozfarbovuvaty_stiny_mayut_vsi_270391.html (Дата звернення: 06.02.2023)
13. Девочка с флагом и игрушками. Чешский художник посвятил трогательное граффити в Праге украинским детям // NV. 2022. 19 бер. URL: <https://life.nv.ua/art/v-prage-poyavilos-graffiti-posvyashchennoe-ukrainskim-detyam-foto-50226488.html> (Дата звернення: 07.02.2023)
14. Дейна А. Графіті Бенксі в Київській області охоронятиме від вандалів спецсистема з сигналізацією // ZN,UA Дзеркало тижня. 2023. 22 лют. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/hrafiti-benksi-u-kijivskij-oblasti-okhoronjatime-vid-vandaliv-spetssystema-iz-sihnalizatsijeju.html> (Дата звернення: 07.04.2023)
15. Діна Чмуж. Біо. // Art for Ukraine. URL: <https://artforukraine.world/uk/contributors/dina-chmuzh/> (Дата звернення: 25.02.2023)

16. Дорогами війни. Анастасія Худякова – перша виставка у ХДАДМ з початку війни // Харківська державна академія дизайну і мистецтв. 2022. 13 груд. URL: <https://ksada.org/nov-13-12-22.html> (Дата звернення: 27.04.2023)
17. Ирина Водолажченко в Promodo Hub. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2WZfX-drezU> (Дата звернення: 19.03.2023)
18. История граффити // Urban Roots. URL: http://urbanroots.ru/graffiti-info/graffiti_history (Дата звернення: 31.01.2023)
19. Інтерв'ю зі стріт-арт-групою «Інтересні казки». Мистецтво втечі від 18.10.2009, м. Київ. Інтерв'юєр: Д. Десятерик. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/08/02/interesni-kazky/> (Дата звернення: 02.02.2023)
20. Карпова К. Что было до Бэнкси: история мирового стрит-арта за 10 минут // ВІТ. UA. 2016. 8 груд. URL: https://bit.ua/2016/12/street_art/ (Дата звернення: 31.01.2023)
21. Карта муралов, граффити и арт-объектов Харькова. URL: <https://an2-studio.xyz/art-obekti-harkova/> (Дата звернення: 30.04.2023)
22. Козлов С. У центрі Харкова оновили мурал, присвячений Кузьмі Скрыбіну // Kharkiv Today. 2021. 5 січ. URL: <https://2day.kh.ua/ua/news/u-centri-kharkova-onovili-mural-prisvyacheniy-kuzmi-skryabinu-foto> (Дата звернення: 28.02.2023)
23. Круча У. «Адепти Мітасова: соціалізм харківського стрітарту» // Your Art. 2022. 3 лют. URL: <https://supportyourart.com/columns/adepty-mitasova-socz-mistycyzm-harkivskogo-strit-artu/?fbclid=IwAR1QkPmo0qZerw5uUg4sYoyH10xRn7soo6WhVt86x10i7gQq5cMfgHh2e2Y> (Дата звернення: 22.02.2023)
24. Кузубов Д. «Подозрительные лица. Катя Комендант» // Люк. 2021. 20 трав. URL: <https://lyuk.media/people/komendant/> (Дата звернення: 25.03.2023)

25. Куршоцов А. Карта «Мурали Харкова». URL: https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1uNffu8h77vhmSr_LkcNwdlmNcWX9EpU&ll=49.972325337989254%2C36.28322030000001&z=12 (Дата звернення: 30.04.2023)
26. Кущенко О. Львівський стріт-арт: розширити територію свободи // Українська правда. 2016. 14 січ. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/01/14/206353/> (Дата звернення: 25.04.2023)
27. Лептуга О. «Мне всё равно, как отреагируют люди, главное, что они ходят и видят. О харьковском социальном стрит-арте» // Накипіло. 2020. 26 груд. URL: <https://nakipelo.ua/mne-vsjo-ravno-kak-otreagirujut-ljudi-glavnoe-hto-oni-hodyat-i-vidyat-o-harkovskom-socialnom-strit-arte/amp/> (Дата звернення: 21.03.2023)
28. Лизергинов И. «Они уже среди нас! Кто высаживает гуманоидов на улицах Харькова?» // Люк. 2017. 18 лют. URL: <https://lyuk.media/people/gumanoidy/> (Дата звернення: 23.02.2023)
29. Малюнки Бенксі на Київщині – тепер під охороною // Уніан. 2023. 20 лют. URL: <https://www.unian.ua/multimedia/video/news/10411338-risunki-benksi-na-kievshchine-teper-pod-ohranoy.html> (Дата звернення: 08.03.2023)
30. Международный фестиваль стрит-арта «Kiev Muralissimo!» // Art Ukraine. 2010. 20 жовт. URL: <https://artukraine.com.ua/n/mezhdunarodnyy-festival-strit-arta-kiev-muralissimo/#.Y9ujUHZBxPY> (Дата звернення: 12.02.2023)
31. Мурал «Відкриті двері». URL: <https://mural.kh.ua/open-door/> (Дата звернення: 20.04.2023)
32. Мурал или пропал: словарь стрит-арта // Артгид. 2018. 10 січ. URL: <https://artguide.com/posts/1402> (Дата звернення: 28.03.2023)
33. Мурали Харкова. URL: <https://www.facebook.com/mural.kh.ua/> (Дата звернення: 28. 07. 2022)

34. Несміян А. Олег Мітасов: вуличний художник і міський божевільний // Амнезія. 2021. 14 груд. URL: <https://amnesia.in.ua/mitasov> (Дата звернення: 02.03.2023)
35. Никитенко Е. «Я тебе перекрою: почему некоторые граффити живут не дольше одной ночи» // Накипіло. 2020. 13 груд. URL: <https://nakipelo.ua/ya-tebya-perekroju-pochemu-nekotorye-graffiti-zhivut-ne-dolshe-odnoj-nochi/> (Дата звернення: 25.02.2023)
36. Нове українське вуличне мистецтво. Восьма серія // СПАЛАХ. 2021. 15 квіт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P5GQzbz5YPs&list=WL&index=6> (Дата звернення: 02.02.2023)
37. Оприщенко А. Мурал Бенксі в Гостомелі зрізано. Громадяни наполягають, що права на трафаретне графіті належать їм, влада — що їй, а Бенксі мовчить. Розбираємося, хто ж таки власник // Заборона. 2023. 10 січ. URL: <https://zaborona.com/mural-benksi-v-gostomeli-rozbyrayemosya-hto-zh-taky-vlasnyk/> (Дата звернення: 07.02.2023)
38. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkov.ua/> (Дата звернення: 28. 07. 2022)
39. Перепелица О. Гид по лучшему стрит-арту Парижа // One Two trip. 2018. 20 берез. URL: <https://www.onetwotrip.com/ru/blog/guides/europe/guide-to-the-best-street-art-of-paris/> (Дата звернення: 01.04.2023)
40. Пономаренко И. Гамлет Зинковський – карта работ в Харькове. URL: <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1f4yPZcwPAu7TotG3RfJy1yPDOKI&ll=50.03270368637668%2C36.26174925000002&z=11> (Дата звернення: 30.04.2023)
41. Потяг до Перемоги. Україна назавжди. URL: <https://train.foreverukraine.org.ua/> (Дата звернення: 08.02.2023)
42. Про затвердження Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2021 роки. URL:

- <https://city.kharkov.ua/uk/document/pro-zatverdzhennya-miskoi-tsilovoi-programi-gromadskiy-byudzheth-byudzheth-uchasti-mista-kharkova-na-2018-2021-roki-51796.html> (Дата звернення: 07.02.2023)
43. Про мету й завдання наукового проєкту CityFace // CityFace. URL: <https://cityface.org.ua/project.html> (Дата звернення: 30.04.2023)
44. Птаховська Д. "Свята Джавеліна" та "Красавица терпіти не буде": патріотичні мурали, створені під час війни // Нерухомість 24. 2023. 1 лют. URL: https://realestate.24tv.ua/top-muraliv-ukrayini-patriotichni-malyunki-stvoreni-chas-viyni_n2244039 (Дата звернення: 08.02.2023)
45. Рябкова В. Поцелуй меня на фоне Брежнева! // DW. 2012. 9 лист. URL: <https://www.dw.com/ru/поцелуй-меня-на-фоне-брежнева/a-16368210> (Дата звернення: 31.01.2023)
46. Сердюков І. Стріт-арт-батальйон. Добірка муралів на підтримку України, що з'являються по всьому світу // CHAS.NEWS. 2022. 3 трав. URL: <https://chas.news/current/strit-art-batalion-dobirka-muraliv-na-pidtrimku-ukraini-scho-zyavlyayutsya-po-vsomu-svitu> (Дата звернення: 07.02.2023)
47. «Сновидення» на улице Гетьмана. URL: <https://vkieve.net/street-art/snovideniya> (Дата звернення: 12.02.2023)
48. Солодовнік М. «365 графічних нарисів»: у Харкові відкриється виставка Гамлета Зінківського // Суспільне. 2022. 19 січ. URL: <https://suspilne.media/199108-365-graficnih-narisiv-u-harkovi-vidkrietsa-vistavka-gamleta-zinkivskogo/> (Дата звернення: 25.04.2023)
49. Стасюк І. Як у Нью-Йорку графіті перестало бути протестним явищем і стало слугувати ринку // Хмарочос. 2019. 29 червн. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/06/29/yak-u-nyu-jorku-grafiti-perestalo-buty-protestnym-yavyshhem-i-stalo-sluguvaty-rynku/> (Дата звернення: 01.04.2023)

- 50.Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна // Протокол УА.
URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statnya_194/ (Дата звернення: 28.02.2023)
- 51.Стилі граффіті. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/stili-grafiti.html>
(Дата звернення: 02.04.2023)
- 52.Стрит-арт. Історія // UReport. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/201/>
(Дата звернення: 03.04.2023)
- 53.Тацій Ю. «Ошляхетнення» міст: благо чи загроза? // Interfax-Україна.
2022. 20 січ. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/792776.html> (Дата звернення: 01.04.2023)
- 54.ТОП-8 мировых столиц стрит-арта // tripmydream. 2017. 5 груд. URL:
<https://tripmydream.com/media/novosti/top-8-mirovuh-stolits-strit-arta>
(Дата звернення: 01.04.2023)
- 55.Тур по граффіті в Харькове: 20 муралов, которые можно посмотреть за день // Newsroom. 2021. 2 трав. URL:
<https://www.newsroom.kh.ua/city/tur-po-grafiti-v-harkove-20-muralov-kotorye-mozhno-posmotret-za-den> (Дата звернення: 13.04.2023)
- 56.Український урбаністичний проект про Майдан відзначили в Барселоні // Art Ukraine. 2016. 15 лип. URL: <https://artukraine.com.ua/n/ukrainskiy-urbanistichniy-proekt-pro-maydan-vidznachili-v-barseloni/#.Y90djHZBxPY>
(Дата звернення: 05.02.2023)
- 57.Учитель М. «Из чего состоит жизнь харьковских уличных художниц» // Накипіло. 2020. 29 лист. URL: <https://nakipelo.ua/iz-chego-sostoit-zhizn-harkovskih-ulichnyh-hudozhnic/> (Дата звернення: 21.03.2023)
- 58.Федосенко П. «Наша цель – трансформация окружающего пространства – Kailas-V» // Newsroom. 2016. 16 серп. URL:
<https://www.newsroom.kh.ua/news/nasha-cel-transformaciya-okruzhayushchego-prostranstva-kailas-v> (Дата звернення: 22.03.2023)
- 59.Филиппова А. Стрит-арт Гамлета в Харькове: ТОП-10 граффіті художника // 057. 2018. 19 верес. URL:

- <https://www.057.ua/news/2160932/strit-art-gamleta-v-harkove-top-10-graffiti-hudoznika-foto> (Дата звернення: 13.04.2023)
- 60.Цьомик Г. В Ізюмі відновлюють mural з козаком на спаленій будівлі виконкому // Суспільне. 2022. 8 груд. URL: <https://suspilne.media/334328-v-izumi-vidnovluut-mural-z-kozakom-na-spalenij-budivli-vikonkomu/> (Дата звернення: 18.03.2023)
- 61.Що таке мурали? URL: <https://mural.kh.ua/about-mural/> (Дата звернення: 28.03. 2023)
- 62.5 фактів, які потрібно знати про Жана-Мішеля Баскія // Vogue.UA. 2019. 22 груд. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/5-faktov-kotorye-nuzhno-znat-o-zhane-mishele-baskiya-31667.html> (Дата звернення: 03.03.2023)
- 63.7 жовтня у Львові відбудеться Перший фестиваль вуличного мистецтва «Lviv Street Art» // Львівська міська рада. 2012. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/206791-7-zhovtnia-u-lvovi-vidbudetsia-pershyi-festyval-vulychnoho-mystetstva-lviv-street-art> (Дата звернення: 09.02.2023)
- 64.Ellsworth-Jones W. The story behind Banksy // Smithsonian Magazine. 2013. С. 1-3.
- 65.European Parliament resolution on the thematic strategy on the urban environment (2006/2061(INI)). URL: https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9935b309-54b0-4793-8a4d-6af745b48009.0005.02/DOC_84&format=PDF (Дата звернення: 31.01.2023)
- 66.Kelling George L., Wilson James Q. Broken Windows: The police and neighborhood safety // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> (Дата звернення: 03.03.2023)
67. PinchukArtCentre. URL: <https://new.pinchukartcentre.org/pac-2022-shortlisted> (Дата звернення: 10.02.2023)

68. STREET ART #20 – the first street art festival in Norway // Ecency. 2019.
URL: <https://ecency.com/art/@digi-me/street-art-20-the-first-street-art-festival-in-norway> (Дата звернення: 10.03.2023)
69. Street Culture. URL: <https://www.facebook.com/streetculture.net> (Дата звернення: 28. 07. 2022)
70. The 29 Best Street Art Cities: Top Global Spots and Up-and-Comers // Wayfaring Views. URL: <https://wayfaringviews.com/world-best-street-art-cities/> (Дата звернення: 14.01.2023)
71. The Keith Haring Foundation. Bio. // URL: <https://www.haring.com/!/about-haring/bio> (Дата звернення: 03.03.2023)
72. Upfest. URL: <https://www.upfest.co.uk/page/upfest-festival> (Дата звернення: 14.03.2023)
73. wall of srach.kharkiv. URL: https://www.instagram.com/wall_of_srach.kharkiv/ (Дата звернення: 06.02.2023)
74. Young M. The Legalization of Street Art in Rio de Janeiro, Brazil // Untapped New York. URL: <https://untappedcities.com/2012/02/13/the-legalization-of-street-art-in-rio-de-janeiro-brazil/> (Дата звернення: 31.01.2023)
75. Zevs: Biography // Artnet. URL: <http://www.artnet.com/artists/zevs/> (Дата звернення: 31.01.2023)
76. @zloy_bosch. URL: https://www.instagram.com/zloy_bosch/ (Дата звернення: 21.03.2023)
77. Анализ и интерпретация произведения искусства. / Под ред. Н. А. Яковлевой. 3е изд., СПб.: Издательство «Лань»; Издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2018. 720 с.
78. Анциферов Н. Пути изучения города как социального организма // 2-ге вид. допов. Л.: Сеятель. 1926. 150 с.
79. Барт Р. Б. Избранные работы: Семиотика: Поэтика // Пер. с фр. составление, перевод на русский язык и комментарии. «Прогресс». 1989.

80. Бердан Р. Композиция и элементы визуального искусства / Р. Бердан; пер. с англ. Анастасия Родригес. URL: <https://photo-monster.ru/books/read/kompozitsiya-i-elementyi-vizualnogo-iskusstva.html>(Дата звернення 28.03.23)
81. Бершадська Д., Курафєєва І. «Правовий дуалізм стрит-арту: мистецтво vs. вандалізм» // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 234
82. Булавина Н. Неслухняне мистецтво теперішнього часу // Сучасне мистецтво. 2007. Вип. 4. С. 40-48.
83. Гавриш І. С. Муралі та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності// Культура України. 2018. №62. С. 235-244.
84. Гаврилюк Б. Процес легалізації та розвитку мураларту в Києві. Концептуальна ревіталізація міста // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. універ. ім. Івана Франка. 2022. №50. С. 81
85. Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2018. №. 37. С. 241-254.
86. Глазков К. Экскурсия по городу: ментальные карты как инструмент изучения образа города // Мониторинг общественного мнения. 2013. №5 (117). С. 136-151.
87. Голуб О. Є. Мурал // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-70272> (Дата звернення: 31.01.2023)
88. Гребенюк А. Графіті Луцьку як феномен міського середовища // Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень». 2016. URL:https://www.academia.edu/28704470/%D0%93%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%82%D1%96_%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8

[C%D0%BA%D0%B0_%D1%8F%D0%BA_%D1%84%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0?source=swp_share](#) (Дата звернення: 22.02.2023)

89. Демин А.А., Кашкин В.Б. Взаимодействие языка и среды в текстах граффити // Язык, коммуникация, социальная среда. №1, 2001. С. 19-25
90. Демшина А. Визуальные искусства в ситуации глобализации культуры: институционный аспект // автореферат 2011. 28 с.
91. Ефимова Н. И. Граффити как элемент городского «текста» // UNIVERSUM: Филология и искусствоведение. 2017. № 12(46). С. 4-6.
92. Заславская А. Ю., Серова М. М. «Стрит-арт» или искусство уличных интервенций // Вестник СГАСУ. Градостроительство и архитектура. 2012. № 1. С. 11-16.
93. Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті : дис. // Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт». 2015. С. 48-50
94. Ковалевська О. Візуальні дослідження та іконографія: проблема розмежування об'єкта, методу та понятійно-категоріального апарату // Спеціальні історичні дисципліни. 2013. №. 22. С. 297
95. Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування // Питання боротьби зі злочинністю. 2020. №. 39. С. 67-72.
96. Коломиец Г. Искусство как способ быть в мире или к вопросу о коммуникативной функции искусства // Вестник ОГУ. 2007. №7. С. 158-162.
97. Красовська З. В. Символіка графіті як семантичний засіб міського життя // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 126

98. Крылов С. Н. К вопросу формирования стрит-арта как направления в искусстве // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. 2015. №. 8 (51). С. 73-80.
99. Кудерська Н., Кудерська І. Нормативно-правове забезпечення здійснення музеєфікації об'єктів нематеріальної культурної спадщини в Україні // *Supremația Dreptului*. 2017. №. 3. С. 81-89.
100. Линч К. Образ города // пер. с англ. В. Глазычева. М : Стройиздат. 1982. 328 с.
101. Маисеева Е. В. Граффити провинциального города (коммуникативный подход // Известия саратовского университета. Новая серия. серия социология. Политология. 2013. №. 1. С. 41-46.
102. Міро І. Музеї стрит-арту як осередки вуличного мистецтва // Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір : матеріали II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, 6–7 груд. 2018 р. М-во культ. України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККіМ, 2018. С. 18
103. Міронова Т. Мистецтво вуличної хвилі: історичний аспект розвитку в Україні // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том III: Констатації та діалоги в просторі науки та освіти [колективна монографія]. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт. 2020. 380 с.
104. Мусієнко Н. Public art у просторі сучасного міста. Київська практика // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2010. Вип. 7. С.136-149.
105. Настасяк І. Співвідношення поняття типологізація з суміжними поняттями // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. №. 61. С. 37-44.
106. Рачков Є. С. Технології баз даних у збереженні та дослідженні міської культурної спадщини // Вісник Харківського національного

- університету імені В. Н. Каразіна. 2020. Серія "Історія". Вип. 57. С. 28-57.
107. Рядинська В. Харківський стрит-арт: проблеми класифікації // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 76-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С 64-66.
108. Палкова А.В. Граффити как средство коммуникации: аспекты понимания текстов граффити // Горизонты психолінгвістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, посвященої 80- летию професора, заслуженого діяча науки РФ А.А. Залевської. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2009. С. 207-211.
109. Пирс Ч.С. Начала прагматизма // Перевод с англійського, предисловіє В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина. СПб.: Лабораторія метафізических досліджень філософського факультета СПбГУ; Алетейя. 2000. С. 48
110. Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики. 3-е изд. М.: Междунар. отношения, 2001. С. 287
111. Пригарина И. А. Стрит-арт: можно ли улицу поместить в музей? // Вопросы музеологии. 2020. Т. 11. №. 1. С. 311.
112. Проватар Н. та ін. Вуличне мистецтво у міському просторі: розміщення та сприйняття у містах України // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 2021. №. 55. С. 226
113. Скляренко Г. Я. Інсталяція // Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12358> (Дата звернення: 28.07. 2022)
114. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики // Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи. 1998. С. 87

115. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія // вид. друге, перероб. і доп. К. НАКККіМ, 2016. 352 с.
116. Стельмащук Г. Багатовекторність сучасного мистецтва // Сучасне мистецтво. 2015. №11. С. 37-39.
117. Трафарет // Словник української мови: в 11 томах. Том 10. 1979. URL: <http://sum.in.ua/s/trafaret> (Дата звернення: 28.03. 2023)
118. Червонюк О. А. Збереження графіті-мистецтва як національного надбання / Культурологічна думка : щорічник наук. праць / редк. Ю. П. Богуцький та ін. К. : І-т культ. НАМ України, 2017. № 12. С. 131-137.
119. Чистякова М. Г. Стрит-арт в контексте вызовов современности // Известия Алтайского государственного университета. 2011. №. 2-1. С. 210-213.
120. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Пер. с итал. В. Г. Резник и А. Г. Погоняйло. СПб.: Симпозиум. 2004. С. 153
121. Янкул О. М. Масове мистецтво або мистецтво для мас: стрит-арт у Харкові // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Історія». 2020. №. 57. С. 316-330
122. Álvarez F. B., Pomar R. M. Sociología de la reciprocidad lingüística: Las pintadas de la Facultad de Ciencias Políticas y Sociología de la Universidad Complutense (1986-87) // Comunicación y lenguaje juvenile. Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1989. С. 99-116.
123. Blanché U. Street Art and related terms //SAUC-Street Art and Urban Creativity. 2015. Т.1. №. 1. С. 33.
124. Costache I. D. «The truth in painting» or in text?: The dialogue between studio art and theory in education. URL: <http://aesthetics&online.org/ideas/costache.html> (Дата звернення: 28.12.2022)
125. Dr. Fiona Campbell. Good Graffiti, Bad Graffiti? A New Approach to an Old Problem // London - ENCAMS Research Report. 2008. p.10

126. Dundes A. Here I Sit: A Study of American Latrinalia // Kroeber Anthropological Society Papers.1966. Vol. 34. p. 91-105
127. Ellsworth-Jones W. The story behind Banksy // Smithsonian Magazine. 2013. C. 1-3.
128. Gadsby J. M. Looking at the Writing on the Wall: A Critical Review and Taxonomy of Graffiti Texts. URL: <http://www.graffiti.org/faq/critical.review.html> (Дата звернення 27.03.2023)
129. Gastman R., Deitch J., Rose A. Art in the Streets // Skira Rizzoli. 2011. 320 с.
130. Gastman R., Neelon C. The History of American Graffiti // HarperCollins. 2011. 400 с.
131. Gastman R., Neelon C., Smyrski A. Street World: Urban Art and Culture from Five Continents» // Harry N. Abrams. 2007. 384 с.
132. Gayo E. G. Street art conservation //SAUC-Street Art and Urban Creativity. 2015. T. 1. №. 1. C. 99
133. Koch W.A. Simple Forms: An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature // Bochum, 1994. p.98
134. Kozłowska D. Postmodernizm kulturowy w Polsce na przykładzie Pomarańczowej Alternatywy i graffiti: Polska specyfika zjawisk i ich konteksty światowe (MA thesis). 1992.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

Додаток 5

Додаток 6

Додаток 7

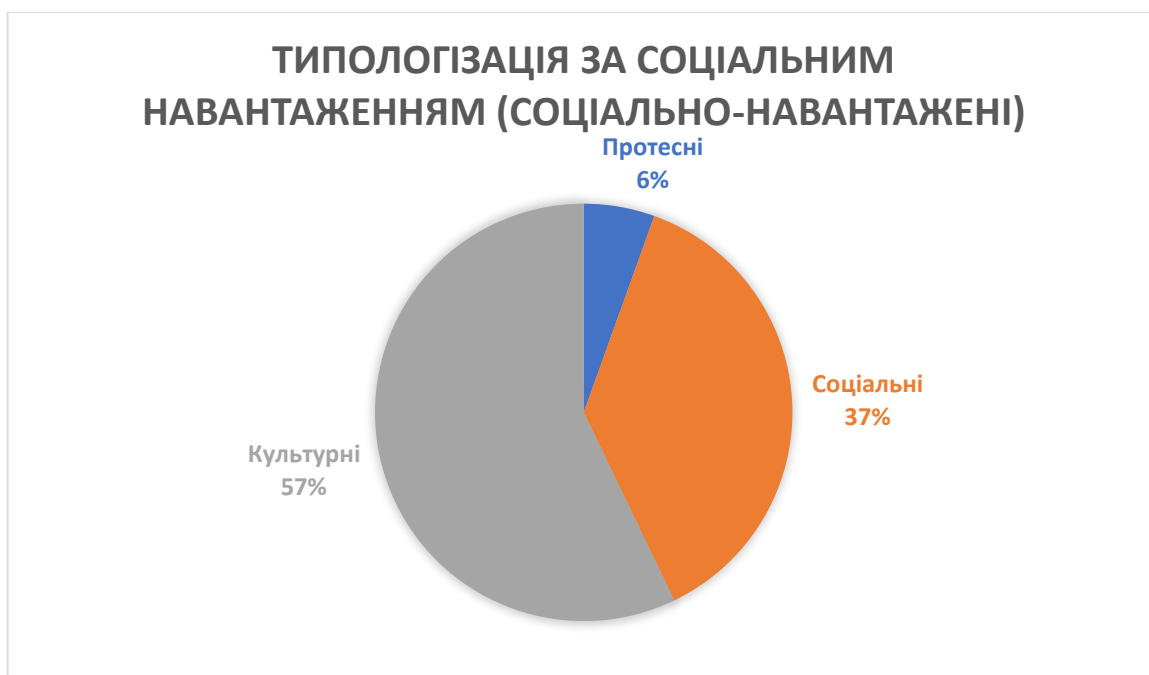
Додаток 8

Додаток 9

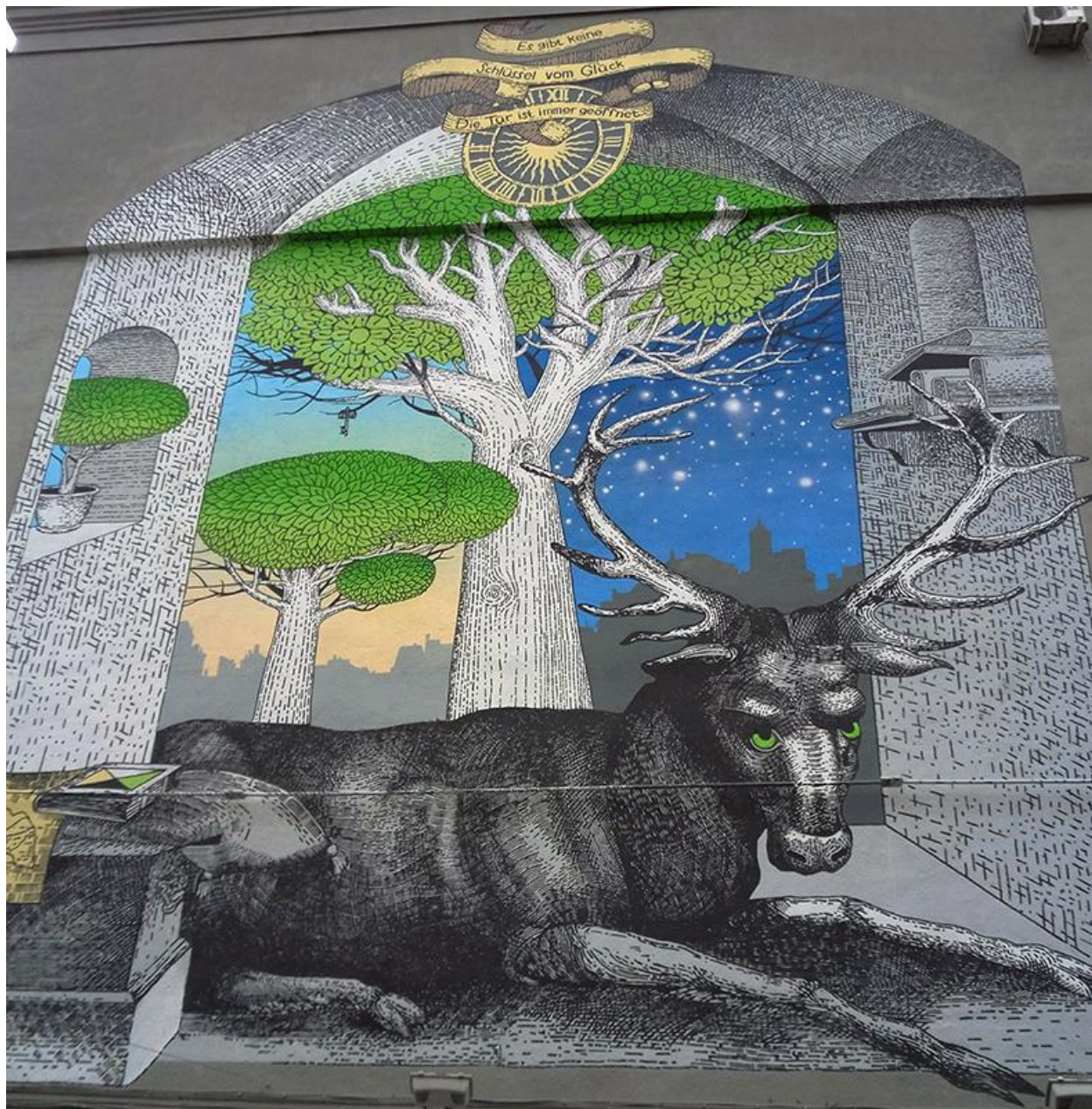
Додаток 10

Додаток 11

Додаток 12

Додаток 13

Додаток 14

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему

«Вплив стрит-арту на формування образу сучасного міста Харкова»

студентки історичного факультету

Рядинської Валерії Павлівни

В дипломній роботі представлені результати дослідження впливу вуличного мистецтва на формування образу сучасного українського міста на прикладі Харкова. Нами були розглянуті історичний та соціокультурний контексти побутування вуличного живопису у місті, його характерні особливості та роль особистісного фактору у становленні феномену. В межах дослідження було створено базу даних харківського стрит-арту. Результати аналізу дозволили з'ясувати особливості взаємодії вуличного мистецтва з вже існуючими міськими наративами та їхній спільний контекст, що безпосередньо формує образ міста.

У першому розділі розглянуто історію та становлення стрит-арту в світовому масштабі та в Україні зокрема. У другому розділі проведено аналіз феномену харківського стрит-арту, зокрема роль особистісного фактору у формуванні явища, а також його ключові характеристики та особливості на основі яких запропоновано систематизацію харківського стрит-арту за допомогою 4 типологізацій. Третій розділ присвячений дослідженню вуличного живопису у публічному просторі міста Харкова, сформованих ним текстів та проблемам музеєфікації стрит-арту для подальшої його фіксації і визначенню образу міста.

Ключові слова: стрит-арт / вуличний живопис, місто, образ міста, типологізація, публічний простір.

The summary of the diploma work
«The Influence of Street Art on the Formation of Modern Image of Kharkiv»
of the student of historical faculty
Riadynska Valeriia

The thesis presents the results of a study of the influence of street art on the formation of the image of a modern Ukrainian city in the example of Kharkiv. We considered the historical and socio-cultural contexts of street painting in the city, its characteristic features, and the role of the personal factor in the formation of the phenomenon. As part of the research, a database of Kharkiv street art was created. The results of the analysis made it possible to clarify the peculiarities of the interaction of street art with already existing urban narratives and their common context, which directly shapes the image of the city.

The first chapter examines the history and development of street art on a global scale and in Ukraine in particular. In the second chapter, an analysis of the phenomenon of Kharkiv street art is carried out, in particular, the role of the personal factor in the formation of the phenomenon, as well as its key characteristics and features, based on which the systematization of Kharkiv street art is proposed using 4 typologies. The third chapter is devoted to the study of street painting in the public space of the city of Kharkiv, the texts formed by it, and the problems of museumification of street art for its further fixation and definition of the image of the city.

Keywords: street art/street painting, city, image of the city, typology, public space.

